

KOPAONIČKA ŠKOLA PRIRODNOG PRAVA – SLOBODAN PEROVIĆ
TRIDESET DRUGI SUSTRET

KOPAONIK, 13-17. DECEMBAR 2019.

ZAVRŠNI DOKUMENT

PRAVO I SNAGA UMNOSTI

POSVEĆENO OSNIVAČU KOPAONIČKE ŠKOLE
PRIRODNOG PRAVA AKADEMIKU
PROF. DR SLOBODANU PEROVIĆU

BEOGRAD, 2020.

KOPAONIČKA ŠKOLA PRIRODNOG PRAVA – SLOBODAN PEROVIĆ
TRIDESET DRUGI SUSRET

KOPAONIK, 13–17. DECEMBAR 2019.

ZAVRŠNI DOKUMENT

PRAVO I SNAGA UMNOSTI

POSVEĆENO OSNIVAČU KOPAONIČKE ŠKOLE
PRIRODNOG PRAVA AKADEMIKU
PROF. DR SLOBODANU PEROVIĆU

BEOGRAD, 2020.

ZAVRŠNI DOKUMENT

PRAVO I SNAGA UMNOSTI

POSVEĆENO OSNIVAČU KOPAONIČKE ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA
AKADEMIKU PROF. DR SLOBODANU PEROVIĆU

ISBN-978-86-903009-6-9

Izdavač

Kopaonička škola prirodnog prava – Slobodan Perović
Krunska 74, 11111 Beograd,
Tel. 011/244-69-10, E-mail: office@kopaonickaskola.rs
www.kopaonikschool.org

Glavni urednik

Prof. dr Jelena S. Perović Vujačić
Predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović

Štampa: FUTURA, Novi Sad

SADRŽAJ

Akademik prof. dr Slobodan Perović	
Osnivač Kopaoničke škole prirodnog prava	7
Opšte konstatacije	51
Otvaranje Trideset drugog susreta Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović, 13–17. decembar 2019.	57
Izlaganja posvećena akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću	61
<i>UNIVERSITAS IURIS NATURALIS COPAONICI</i>	
Trideset dve godine postojanja i rada	89
Nagrada “Profesor Slobodan Perović”	95
Poruke	103
Završna plenarna sednica – obraćanja	163
Zaključna reč	171
Konkurs za prijem i objavljivanje radova za 2020. godinu	174
Konkurs za nagradu “Profesor Slobodan Perović”	175
Autori i naslovi referata	179

Slobodan Perović

Akademik prof. dr Slobodan Perović
Osnivač Kopaoničke škole prirodnog prava

Plemeniti glas univerzuma

Velika naučna dela nikad ne prestaju da žive. Profesor Slobodan Perović tvorac je jednog takvog dela. Svojim ukupnim naučnim, stručnim i moralnim integritetom, profesor Perović snažno je uticao na razvoj pravne misli, teorije i prakse, čineći naučni univerzum bogatijim za još jednu dimenziju umnosti, za jedan viši stepen moralne dispozicije, za još jedan korak ka ostvarenju kulture mira i vrline pravde.

Kada je pre više od tri decenije Profesor osnovao Kopaoničku školu prirodnog prava, niko nije mogao predvideti dalekosežni značaj koji će Škola vremenom izgraditi. Svoje prve korake Škola je učinila u oblasti građanskog prava, da bi ih svake godine širila i na druge oblasti prava, sve do obuhvatnosti prava kao celine. Uporedo sa vremenskim i prostornim širenjem, Škola je kontinuirano jačala i razvijala racionalnu koncepciju prirodnog prava. Na tim osnovima, pod okriljem Škole stvoren je jedan naučni pokret zasnovan na tradicionalnoj filozofiji pravde i racionalnoj koncepciji prirodnog prava koje je kodifikovano u okviru Organizacije Ujedinjenih nacija i drugih miroljubivih asocijacija i integracija. U delima posvećenim Kopaoničkoj školi, profesor Perović je isticao: "Izašla iz ranog detinjstva, Škola je danas stasala i po prirodnom pravu budućnost će joj doneti snagu i bogatstvo mladosti koja čvrsto stoji na umnosti prošlosti i autoritetu prava kao pravde, a ne kao nasilja jednih u odnosu na druge. I zato, vrata koja su u ovoj Školi otvorena, nikada se više ne mogu zatvoriti".

Rukovođen filozofijom prirodnog prava za koju je govorio da živi u većitoj mladosti, od Aristotela i pre njega, do Kanta i posle njega, sve do savremene kodifikacije prava čoveka, profesor Perović je, svojim naučnim opusom ugrađenim u Kopaoničku školu prirodnog prava, utemeljio i razvio originerni međunarodni univerzitet ljudskih prava. U tim okvirima, Profesor je svojim osnovnim referatima publikovanim na decembarskim susretima Škole, izgradio zaokružen sistem vrednosti kao naučni osnov za preobražaj postojećeg prava u buduće pravo jedne više kulture u kojoj će, kako je govorio, sve manje biti "nezakonskog prava", a sve više pravednog prava.

Tim putem, nastaje: Teorija triparticije posvećena odnosu prirodnog prema pozitivnom pravu u smislu uzornog, supsidijarnog i korektivnog odnosa; Teorija o demokratskoj kulturi za razliku od simulovane i vulgarne demokratije; Teorija o toleranciji kao neophodnom atributu demokratskog uređenja; Skica tolerancije kao subjektivnog prava; Teorija o neskladu između proklamovanih i neostvarenih ljudskih prava, u okviru koje su imenovani činioци tog nesklada (ekstremno siromaštvo, antipravne države, zloupotreba i politizacija ljudskih prava) i označene tačke mogućeg izlaska iz krize u koju je zapao koncept ljudskih prava; Teorija zloupotrebe ljudskih prava koja postoji kada se ljudska prava vrše protivno svrsi zbog koje su ustanovljena, a u cilju postizanja političkih, finansijskih ili vojno strateških ciljeva; Teorija o primeni komutativne i distributivne pravde; Teorija o primeni i neprimeni proklamovane podele vlasti.

Profesor Slobodan Perović uvek je poseban značaj i argumentovanu pažnju posvećivao pitanju uloge i položaja suda u sistemu podele vlasti. U tom smislu, Profesor će reći: “Svi smo delo prirode. Svi smo i deo prirode. Jednaki u dolasku i jednaki u odlasku. Kome onda ići po pravdu? Ići sudiji, znači ići pravdi. U ovih pet antičkih reči smeštena je čitava civilizacija prava i civilizacija sudstva. Iskazana je svrha prava i određen položaj sudije u ostvarenju te svrhe. Povučena je granica koja deli polje prava od pustinje neprava. Ali da bi nam sudija, kao živi pravednik, mogao dati pravdu, potrebno je da postoji pravedno pravo i da sudija takvo pravo pravedno primenjuje. Ako izostanu ova svojstva, onda se pravo pretvara u volju ili samovolju, tada na istorijsku pozornicu stupaju oni koji sebe smatraju vlasnicima vremena, koji gaze pravo, nesmetano i nekažnjeno, kad god im ono zasmeta. I tada pravo doživljava brodolom. Ići takvom pravu i takvom sudiji znači ići antipravdi”. Razvijajući ove misli, Profesor je formulisao Dvanaest tablica sudijske nezavisnosti. Prema ovim tablicama, “Sudija je u izricanju pravde nezavisan od bilo koje vlasti osim vlasti legitimnog zakona. Vršeci svoju dužnost, sudije se izjašnjavaju o životu i slobodama ljudi i samim tim učestvuju u upravljanju pravdom. Veće dužnosti od te nema”. Tim putem, Profesor Perović i Kopaonička škola prirodnog prava podigli su naučni i stručni glas protiv svakog nasilja kao opozicije umnosti i kao antipoda pravnoj državi i demokratskoj kulturi.

U svojstvu osnivača i predsednika Kopaoničke škole prirodnog prava, akademik prof. dr Slobodan Perović konstituisao je Heksagon prirodnih prava koji je okupio sve pravne i socijalne discipline oko šest stubova opšte civilizacije (život, sloboda, imovina, intelektualna tvorevina, pravda, pravna država). Ovih šest stubova Heksagona istovremeno predstavljaju katedre Kopaoničke škole prirodnog prava koje okupljaju čitav niz srodnih disciplina. Polazeći od sistema postavljenog Heksagonom kao izvorom i naučnim motivom, rad Kopaoničke škole prirodnog prava se odvija u sekcijama koje pripadaju odgovarajućim katedrama: *Pravo na život* (život, zdravlje, ekologija, sport); *Pravo na slobodu* (krivičnopravna i procesna zaštita ličnosti, sloboda misli i izražavanja, sloboda veroispovesti, sloboda ličnosti, upravno-pravna zaštita slobode); *Pravo na imovinu* (kodifikacije, svojina i druga stvarna prava, svojina i nasleđe, ugovor, odgovornost za štetu, porezi, privredna društva, međunarodni privredni ugovori, arbitraža, osiguranje, banke i bankarski poslovi, radni odnosi); *Pravo na intelektualnu tvorevinu* (pravo učestvovanja u kulturnom životu zajednice, pravo na autorsko delo, pravo industrijske svojine, pravo učestvovanja u naučnom napretku); *Pravo na pravdu* (opšte značenje prava na pravdu, sud u koneksitetu pravde – ustavno sudstvo, sudska praksa i uloga suda, međunarodni odnosi i pravda – elementi inostranosti, pravo Evropske unije, pravna zaštita izbeglica); *Pravo na pravnu državu* (teorijski koncept pravne države, praktična ostvarenja pravne države). Za svoj naučni Heksagon, profesor Perović je isticao da predstavlja integritet svih prirodnih prava, zasnovan na filozofiji racionalne koncepcije prirodnog prava, čineći jedinstven mozaik u kome se prepoznaju boje različitih posebnih disciplina ali ujedno i jednake izvorne opštosti.

Posebno značajno delo u naučnom opusu profesora Perovića posvećenom Kopaoničkoj školi predstavlja *Deklaracija Kopaoničke škole prirodnog prava*, koja čini sintezu dotadašnjih profesorovih radova u ovoj oblasti, kao i putokaz daljeg rada Škole. “Sa osećanjem naučne časti i naučne odgovornosti, predlog teksta ove Deklaracije podneo sam na Završnoj plenarnoj sednici 2002. godine, gde je bila prihvaćena, bez ikakvih izmena i dopuna”, napisao je Profesor. Deklaracija koja počinje rečima *Priroda je mera svih stvari, Prirodno pravo je mera svih prava*, predstavlja osnovne konstatacije u filozofskom i normativnom spisuu racionalnog prirodnog prava, posto-

jeće stanje i moguće smernice u razvoju i većem stepenu ostvarenja proklamovanih prava u budućnosti, kako na univerzalnom tako i na regionalnom planu. Ceo tekst Deklaracije izgrađen je u naučnom i organizacionom sistemu Heksagona prirodnog prava. Deklaracija je štampana u jednoj knjizi (60 strana teksta) na šest velikih svetskih jezika: engleskom, francuskom, nemačkom, španskom, ruskom i kineskom jeziku. Na ovaj način Deklaracija je postala dostupna širokom auditorijumu pravničkog sveta sa različitih jezičkih područja.

Akademik prof. dr Slobodan Perović bio je predsednik Komisije za izradu Građanskog zakonika Republike Srbije. Profesor Perović je isticao da je Kopaonička škola "rodno mesto Prednacrta Građanskog zakonika", te da su prvi značajni koraci u pravcu predloga za izradu ovog Zakonika preduzeti u Kopaoničkoj školi prirodnog prava. Škola je, u okviru svoje naučne kompetencije, a posebno sa obrazloženom inicijativom njene Katedre za kodifikaciju građanskog prava, učinila ovaj predlog delotvornim. U tom pogledu, Profesor će reći: "U svojstvu osnivača i Predsednika Kopaoničke škole prirodnog prava, pripala mi je naučna čast da uputim zvanični predlog Vladi za obrazovanje Komisije za donošenje Građanskog zakonika Republike Srbije, sa osnovnim razlozima i potrebi za donošenje ovog zakonika. U istom predlogu imenovani su i mogući članovi Komisije koji su kompetentni da rade u ovoj Komisiji". Pomenuti predlog u celini prihvaćen je od strane Vlade Republike Srbije, koja je 2006. godine donela odluku o formiranju Komisije za izradu Građanskog zakonika Republike Srbije.

Delo profesora Perovića posvećeno Kopaoničkoj školi prirodnog prava dobiće i posebno značajno međunarodno priznanje izraženo u moralnom pokroviteljstvu UNESCO-a pod kojim se Škola nalazi od 2005. godine, sa obrazloženjem da "projekti i publikacije Kopaoničke škole prava predstavljaju poseban interes za UNESCO i on će sigurno doprineti napretku ljudskih prava i ojačati međunarodno pravo. Njihova težnja se potpuno podudara sa tekućim procesom ljudskih prava u okviru sistema Ujedinjenih nacija (*Koitchiro Matsura*, Generalni sekretar UNESCO-a). Pokroviteljstvo UNESCO-a traje do danas. Ono nije samo protokolarnog karaktera, već je rad Škole od strane UNESCO-a ocenjen kao *važan međunarodni događaj*. Za Dvadeseti susret Škole, UNESCO je Profesoru Peroviću uputio sledeće reči: "UNESCO čestita svim srcem profesoru Slobodanu Peroviću, osnivaču Ško-

le prirodnog prava na organizovanju ovog skupa. Mi smatramo da je Kopaonička škola prirodnog prava naš prirodni saveznik u zajedničkim naporima da se afirmišu osnovna načela u poštovanju ljudskih prava i ljudskog dostojanstva.”

Ugradivši svoje delo u grandiozni misaoni opus Kopaoničke škole prirodnog prava, profesor Slobodan Perović učinio je da sadašnje i buduće generacije pravnika postanu za jedan veliki i značajan korak bliže univerzumu prirodnog prava. Snagom naučnog argumenta podsećao je da nas samo organizovana umnost može uvesti u kulturu mira i raskoš pravde čija prva zapovest glasi – učini Dobro.

Naučni integritet

Akademik prof. dr Slobodan Perović bio je redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu. Matični predmet mu je bio građansko pravo, posebno obligaciono pravo. Bio je dugogodišnji šef katedre za građansko pravo i dugogodišnji predsednik postdiplomskih studija. Veliki broj doktorskih i magistarskih disertacija rađeni su pod njegovim mentorstvom. Bio je dugogodišnji član i predsednik brojnih Univezitetских tela i profesor po pozivu na brojnim pravnim fakultetima izvan Srbije.

Profesor Slobodan Perović bio je član Slovenske akademije znanosti in umetnosti (1987), član Crnogorske akademije nauka i umjetnosti (2000), član Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske (2004), član Međunarodne akademije za komparativno pravo (*International Academy of Comparative Law*) sa sedištem u Parizu (2006), član Makedonske akademije nauka i umetnosti (2009), član Ruske akademije nauka (2019).

Bio je predsednik Suda Srbije i Crne Gore od osnivanja Suda (2004) do prestanka Državne zajednice Srbija i Crna Gora (jun 2006). Na ovu funkciju izabran je jednoglasnom odlukom Skupštine Srbije i Crne Gore.

Akademik prof. dr Slobodan Perović bio je predsednik Komisije za izradu Građanskog zakonika Republike Srbije, predsednik odbora za polaganje pravosudnog ispita Ministarstva pravde Republike Srbije u pet mandata, član zakonodavno-pravne komisije Skupštine Republike Srbije u četiri mandata (ukupno 16 godina).

Osnivač Kopaoničke škole prirodnog prava i predsednik Udruženja Kopaoničke škole prirodnog prava – *Universitas iuris naturalis Copaonici* koja je od 2005. godine pod pokroviteljstvom UNESCO.

Predsednik Udruženja pravnika Jugoslavije, a kasnije predsednik Saveza Udruženja pravnika Srbije i Republike Srpske, kao jedne od najširih asocijacija pravnika na ovim prostorima.

Predsednik Naučnog društva Srbije u četiri mandata (član od 1972. godine) koje se sastoji iz četiri odeljenja: prirodno-matematičkog, tehničkog, medicinsko-biološkog i odeljenja društvenih nauka.

Predsednik izbranog suda (arbitraže) Privredne komore Srbije u četiri mandata i arbitar u međunarodnim trgovinskim arbitražama, institucionalnim i *ad hoc*, sa bogatim iskustvom u ovoj oblasti.

Profesor Slobodan Perović bio je član i glavni urednik više pravnih časopisa, komentara zakona, edicija i enciklopedija prava. Pri tome, posebno mesto zauzima Komentar Zakona o obligacionim odnosima u izdanju Savremene administracije iz 1995. godine, čiji je profesor Perović bio glavni redaktor. Bio je glavni i odgovorni urednik časopisa "Pravni život" od 1980. godine.

Bio je član je *Association Henri Capitant des Amis de la Culture Juridique Française*, kao i drugih domaćih i međunarodnih naučnih i stručnih foruma.

Nikada nije bio član nijedne političke partije.

Profesor Slobodan Perović nosilac je ordena Karađorđeve zvezde, kao i brojnih inostranih povelja i priznanja dodeljenih od strane pravničkih asocijacija i akademija prava. Nosilac Zlatne plakete Udruženja pravnika Republike Srpske i Zlatne povelje Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjaluci.

Akademik prof. dr Slobodan Perović bio je autor velikog broja knjiga, udžbenika i monografija, naučnih studija i brojnih radova publikovanih u domaćim i inostranim izdanjima iz oblasti građanskog prava, komparativnog prava i filozofije prava. Mnoga od ovih dela objavljena su na francuskom, nemačkom i engleskom jeziku, a neka od njih i na mađarskom, poljskom, španskom i kineskom jeziku. Ukupnim naučnim delom u ovim oblastima uticao je na razvoj pravne teorije i prakse i po tom osnovu stekao naučni autoritet i ugled u zemlji i inostranstvu.

Bibliografske podatke o svim naučnim radovima profesora Perovića ovde nije moguće dati zbog obimnosti i različitosti izdanja i izdavača na našem i inostranom izdavačkom području. Zbog toga, ovde će se naznačiti samo najvažnije objavljene knjige, monografije i studije produbljenog karaktera i to u oblasti građanskog prava i filozofije prava.

U oblasti građanskog prava, posebno obligacionog, autor je sistemskih dela, monografskih rasprava i brojnih studija. Glavna dela iz ove oblasti su: *Obligaciono pravo*, Beograd, 1990. (800 strana, sedam izdanja, rezime 50 strana na francuskom i 50 strana na engleskom jeziku, prikazana u eminentnim francuskim časopisima); *Formalni ugovori u građanskom pravu*, Beograd, 1964. (150 strana, rezime na francuskom jeziku); *Opšta teorija ugovora*, Beograd, 1968. (300 strana); *Raskid ugovora zbog promenjenih okolnosti i načelo pravne sigurnosti*, Naučni pregled, Beograd, 1974. (rezime na francuskom, engleskom i ruskom jeziku); *Zabranjeni ugovori u građanskom pravu*, Beograd, 1975. (260 strana, rezime na francuskom jeziku); *Retroaktivnost zakona i drugih opštih akata*, teorija sukoba zakona u vremenu, Beograd, 1987. (320 strana); *Punovažnost ugovora u spoljnoj trgovini*, Beograd, 1977. (78 strana); *Les principes et les règles générales de la nouvelle loi Yougoslave sur les Obligations en matière de contrats*, Revue Internationale de droit comparé, 1979, br. 4; *A jugoszláv kötelmi jog kodifikációjának általános jellegzetességeiről*, Jogtudományi közlöny, Tudományos folyóirat melléklettel, Budapest 1981, 9 szám; *Die Kodifikation des Obligationenrechts in Jugoslawien*, Archiv für die civilistische Praxis, Tübingen, 1982, Heft 4; *Le rôle des normes non juridiques dans le droit*, XI Congrès internationale de droit comparé, rapports nationaux Yougoslaves, 1982; *L'influence de l'ordre public sur la validité des contrats*, Université de Paris I, Panthéon-Sorbonne et Université de Belgrade, Paris, 1982. (publikovano i u časopisu Yugoslav law, 1982, br. 2); *Ugovor kao akt moralne i pravne civilizacije*, Beograd, 1993. (140 strana); *Autonomija volje i prinudni propisi*, Beograd, 2007. (81 strana); *Pravne vrednote in podjetništvo*, Podjetje in delo, Dnevi slovenskih pravnika, Portorož 2001; *Ugovorno pravo u bivšoj Jugoslaviji*, Deutsche stiftung für Internationale Rechtliche Zusammenarbeit E.V, Dubrovnik 2002; *Načelo ekvivalentnosti i dvostrani ugovori*, Savez Udruženja pravnika Srbije i Crne Gore, Budva, 2004; *Sloboda uređenja obveznih odnosa i javni redak*, Pravni fakultet sveučilišta u Zagrebu, Liber amicorum Jakša Barbić, Zagreb, 2005; *Izvršenje ugovornih obaveza i odgovornost za neizvršenje*, Ar-

hiv za pravne i društvene nauke br. 1–2, Beograd, 2008; *Predgovor Zakona o obligacionim odnosima*, Beograd, 2010. (devetnaest izdanja, u skraćenoj verziji objavljen kao produbljena teorijska studija na poljskom jeziku (Wstep) u izdanju Poljske akademije nauka.

U oblasti filozofije prava, glavna dela su: *Kriza pravnog sistema*, studija saopštena u JAZ-u u Zagrebu 1987, kao i na Pravnom fakultetu u Ljubljani 1987, Zbornik radova “Kriza pravnog sistema” Univerzitet u Beogradu, 1990; *Pravno filozofske rasprave*, Beograd, 1995. (540 strana); *Prirodno pravo i sud*, Beograd, 1996. (130 strana, 1997. godine objavljeno i na francuskom jeziku *Le droit naturel et le juge*); *Kultura zakonitosti i prirodno pravo*, Beograd, 1997. (120 strana); *Sudijska nezavisnost – prolegomena*, Beograd, 1998. (130 strana, objavljeno i na francuskom jeziku *L’indépendance du juge*, kao i na engleskom jeziku *Independence of Judiciary*); *Ljudska prava i sudijska nezavisnost*, Beograd 1998. (210 strana); *Moć prirodnog prava*, Beograd, 1998. (105 strana); *Kultura prirodnog prava*, Beograd, 2000. (64 strane); *Neprolaznost Heksagona prirodnog prava*, Beograd, 2001. (130 strana); *Deklaracija Kopaoničke škole prirodnog prava*, Beograd, 2002. (Deklaracija predstavlja sintezu autorovih radova u opusu Kopaoničke škole prirodnog prava. Objavljena je na šest velikih jezika: engleskom, francuskom, nemačkom, španskom, ruskom i kineskom jeziku); *Kulturni identitet i prirodno pravo*, Beograd, 2004. (130 strana); *Prirodno pravo i univerzalne vrednosti*, Beograd, 2005. (116 strana); *Prirodno pravo u filozofskom i normativnom spisu*, Beograd, 2006. (116 strana); *Budućnost prirodnog prava*, Beograd, 2006. (110 strana); *Sloboda i prirodno pravo*, Beograd, 2007. (136 strana); *Prirodno pravo i miroljubive integracije*, Beograd, 2008. (110 strana); *Vremenske dimenzije pozitivnog i prirodnog prava*, Beograd, 2009. (505 strana); *Prostorne dimenzije pozitivnog i prirodnog prava*, Beograd, 2010. (130 strana); *Prirodno pravo i odgovornost*, Beograd, 2011. (160 strana); *Prirodno pravo i moral*, Beograd, 2012. (168 strana); *Prirodno pravo i dostojanstvo*, Beograd, 2013. (148 strana); *Prirodno pravo i načelo savesnosti i poštenja*, Beograd, 2014. (164 strane); *Prirodno pravo i autonomija ličnosti*, Beograd, 2015. (140 strana); *Prirodno pravo i društveni imperativi*, Beograd, 2016. (118 strana); *Prirodno pravo i stvarnost*, Beograd, 2017. (164 strane); *Prirodno pravo i zapovest razuma*, Beograd, 2018. (80 strana); *Besede sa Kopaonika*, Beograd, 2018. (21. izdanje, 1083 strane).

Neprolaznost umnosti

Sa sazvežđa neprolaznosti sada blista jedna nova zvezda. Snagom umnosti svoju Školu obasjava, sa večnih visina kulture mira tiho nas posmatra. Tamo gde je nebo, odakle se pružaju beskonačni horizonti znanja i saznanja, gde se celovito vidi i prirodnije čuje, tamo gde se saznaje o svim božanskim i ljudskim stvarima, tamo leži odgovor na večna pitanja rata "duše sa tijelom", savesti sa iskušenjem, ljubavi sa mržnjom, pravednog prava sa nepravednim pravom, mraka neznanja sa učenim znanjem koje sebe spoznaje u demokratskoj kulturi i toleranciji. Pređene lekcije profesora Slobodana Perovića.

Na Kopaoničkoj školi prirodnog prava profesor Slobodan Perović učio nas je vrlini pravde i njenim univerzalnim vrednostima: slobodi, dostojanstvu, moralu, toleranciji, savesnosti i poštenju, odgovornosti. Ovim vrednostima Profesor je posvetio opsežne naučno argumentovane studije izražene u njegovim osnovnim referatima publikovanim povodom decembarских susreta Kopaoničke škole. Za nauku, one će ostati uvek aktuelne, ne samo kao teorijski pogled, već i kao pažljivo ucrtan putokaz ka ostvarenju većeg stepena socijalne, ekonomske, moralne, državne, sudske i svake druge pravde kao stožerne vrline. To nas opredeljuje da učinimo kratak pogled na neke od njih.

O putu izlaska iz krize prava

Kriza pavnog sistema postoji u slučaju kada njegova dalja egzistencija zapadne u stanje odlučujućeg trenutka transformacije, i to usled takvih nedostataka u kakvoći i količini prava, koji su doveli do neprimene ili neobjektivne primene prava, ugrožavajući ustavnost i zakonitost do te mere, da je, po opštem mišljenju, pravna nesigurnost postala društveni fakt.

Iz ove definicije proizilaze sledeći bitni elementi krize pravnog sistema: nedostaci u kakvoći prava; nedostaci u količini prava; neprimena ili neobjektivna primena prava; ugroženost načela ustavnosti i zakonitosti; pravna nesigurnost kao notorni društveni fakt.

Pitanje je kako izaći iz postojeće krize pravnog sistema, kako u tom pogledu dostići potreban stepen pravne i društvene tolerancije i sigurnosti. Razume se, odgovor ne može ukazivati na put "kratkog daha", već je u pita-

nju društveni proces koji se prostire na neodređeno vreme. Čini se da u odgovoru na postavljeno pitanje treba poći od sledećih momenta.

Moramo se osloboditi svih okvira socijalističke prošlosti i retrogradnih vrednosti kako bi mogli da izgrađujemo i primenjujemo pravedno pravo, a ne pravo kao izraz volje vladajuće klase. To bi bio prvi korak na putu ka pravnoj državi. Ali tu postoji jedna prevashodno važna stvar. Naime, nije reč samo o verbalnom izjašnjavanju, ta mimikrija nam je dobro poznata, nego je potrebno osloboditi se navike, postupka, svesti i namere da se zakon uvek gazi kada to odgovara trenutnoj volji političkog moćnika ove ili one boje. Drugim rečima, moramo se osloboditi opsesije revolucionarne svesti kao izvora prava koja je ušla u sve pore, kako ranijih, tako i sadašnjih nosioca javnih funkcija. To je naročito uočljivo kod nepoštovanja ustavnog principa podele vlasti na zakonodavnu, sudsku i izvršnu. Danas, kao i u periodu ranije komunističke vlasti, upravna vlast je prigrabila poziciju kontrole nad sudskom vlašću.

Druga tačka u pravcu izlaska iz krize, jeste određivanje opšteg koncepta našeg prava. Mi danas nemamo nikakav koncept u smislu ideje prava i filozofske opredeljenosti. Danas je na sceni neka dnevna pragmatika, one ili ove vrste, ali koncepta prava nema. Po mišljenju Kopaoničke škole on bi mogao biti u prihvatanju koncepcije umne, racionalne Škole prirodnog prava, a to znači onog prirodnog prava koje je već kodifikovano i koje danas predstavlja opšteusvojene međunarodne standarde u vidu ljudskih prava u oblasti političkih i građanskih prava, svojinskih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. To pravo je jednim delom implementirano u naš pravni sistem kroz ratifikovane međunarodne konvencije, koje kao takve predstavljaju deo unutrašnjeg pravnog poretka. Međutim problem je u praktičnoj primeni prava koja su sadržana u tim konvencijama.

Nadalje, potrebno je primenjivati legitimne zakone i ratifikovane konvencije po metodu komutativne pravde korigovane kriterijumom distributivne pravde.

Najzad, treba dosledno sprovoditi princip trodelne podele vlasti u tom smislu da su naročito sudski organi nezavisni, jer je to izraz ne samo pravnog htenja, već i kulture jednog naroda. Bez nezavisnosti sudstva nema ni pravne države.

Oporavak našeg prava može biti usporen delovanjem stručnih krivokletnika koji u nastojanju da izbrišu svoj jučerašnji dan, svoju biografiju i bibliografiju, brzo čine preobuku svoje odeće kako bi i dalje bili u kursu društvenog oficijelnog zbivanja i odlučivanja. Sasvim konkretno, neko je rekao da se nova politika mora voditi sa novim ljudima – možda u tome ima zrno istine. U suprotnom, recidiv revolucionarne svesti kao izvor prava je pred vratima – *ante portas*. Dakle, pluralizam života ne može biti zastupan monizmom jednosmernih, u matici ili matrici, hoću reći frakciji, svejedno, bez obzira na lažna svedočanstva njihove demokratičnosti.

U svemu tome naša pravna nauka mora istaći svoj aktivni legitimitet, jer je ona pre svih pozvana da pruži sliku istine postojećeg stanja rukovođena dobronamernom sumnjom, a ne bilo kakvom dogmom, kao i da ukaže na koncept našeg prava u njegovoj budućnosti i to u svim sferama društvenog života, počev od ustrojstva državne asocijacije, pa preko svojinskih i socijalnih, sve do kulturnih prava i razume se, pravne države.

Naša pravna nauka je skoro već šest decenija u dobrom delu bila u službi apologetike, čak i dnevne politike. Danas ona nema pravo na takav komoditet, nema pravo na abdikaciju, nema pravo da čeka Beketovog Godoa ili Mojre grčke boginje sudbine, jer nam se pravo nalazi u dubokoj krizi. A ako u toj krizi pravo bude ubijeno, onda pravnici više nemaju šta da izgube.

“NEPROLAZNOST HEKSAGONA PRIRODNOG PRAVA” izvodi iz uvodne usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na Četrnaestom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava koji je bio posvećen opštoj godišnjoj temi “PRAVO I LJUDSKE VREDNOSTI” u okviru stalnog naslova Škole “Pravda i pravo”, održan 13-17. decembra 2001. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S. Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 289–323.

Formulisanje Heksagona prirodnog prava

Polazeći od koncepcije racionalnog (umnog) prirodnog prava, dozvolite mi da postupim po principu slobode prirodnog prava i da vam izložim, sada sasvim koncentrisanu misao o opsegu i sadržini prirodnih prava, onako kako ih vidim na horizontu ljudskog zbivanja.

Najpre, polazim od notorne prirodne pojave da ljudi dolaze i odlaze sa ovog sveta po zakonima prirode. Doduše, često ljudi potpomognu te zakone (ratovi, ubistva, zločini), ali to je druga tema. Dakle, bitno je da pođemo od jedne nesporne stvari da ljudi aktom i faktom rođenja, po prirodi same stvari, imaju prirodno pravo na život, onako kako ga je priroda odredila.

Dakle, beležim prvo prirodno pravo, *pravo na život*.

Ali, priroda nije htela da ovaj svet uredi po robinzonskom principu. Naprotiv, život čoveka se odvija u zajednici, što znači da svaki čovek, po prirodnom zakonu, ima pravo da živi u zajednici i to je njegov socijalni nagon koji proizilazi iz njegovog biološkog svojstva. U toj zajednici on ima prirodno pravo da živi u racionalnoj slobodi tj. u slobodi koja je ograničena slobodom drugih, u koegzistenciji sloboda.

Dakle, beležim drugo prirodno pravo, *pravo na slobodu* u racionalnom (umnom) smislu.

Ovo su dva osnovna prirodna prava koja čovek donosi sobom faktom dolaska na ovaj svet. Iz ta dva osnovna prirodna prava proizilaze i druga koja su u organskoj vezi sa životom i slobodom.

Tako, da bi čovek opstao, da bi ispunio svoje pravo na život i slobodu, on ima pravo da svojom fizičkom i umnom snagom stvara uslove za život, on ima pravo da između sebe i predmeta prirode stavlja odgovarajuća sredstva koja su potrebna radi ostvarenja dva osnovna prirodna prava.

Dakle, beležim treće prirodno pravo, *pravo na imovinu*.

Nadalje, čovek ima prirodno pravo na sve tekovine civilizacije, naučne, umetničke, tehničko-tehnološke, kulturne uopšte. Njih čovek zatiče kao delove prirode koji su, ljudskim umom, ranije stvoreni.

Dakle, beležim četvrto prirodno pravo, *pravo na intelektualnu tvorevinu*.

S obzirom da je čovek društveno biće i da ova svoja četiri prava ostvaruje u zajednici, njegovo je pravo, da se jednako postupa u jednakim slučajevima (komutativna pravda) uz korektiv distributivne pravde.

Dakle, beležim peto prirodno pravo, *pravo na pravdu*.

I najzad, pravda u smislu komutativne i distributivne, može se ostvariti samo u hipotezi vladavine prava.

Dakle, beležim, i šesto prirodno pravo, *pravo na pravnu državu*.

Posle ovoga, dozvolite da formulišem *Heksagon* prirodnih prava: pravo na život, pravo na slobodu, pravo na imovinu, pravo na intelektualnu tvorevinu, pravo na pravdu i pravo na pravnu državu.

U tom pravničkom zdanju, šest stubova prirodnog prava, ovako bliže izgledaju.

Pravo na život uživa krivično-pravnu zaštitu, građansko-pravnu zaštitu i ekološko-pravnu zaštitu.

Pravo na racionalnu slobodu podrazumeva slobodu kretanja i nastanjanja, slobodu misli i slobodu udruživanja na osnovu zajedničke misli, kao i sve druge demokratske slobode.

Pravo na imovinu i privrednu delatnost podrazumeva svojinu bez obzira na vrste kao *plena in re potestas* i sva prava izvedena iz svojine; rad i sve odnose u radu podrazumevajući i asocijacije rada; proizvodnja i promet materijalnih i intelektualnih dobara.

Pravo na kulturne tekovine označava sva naučna, umetnička i tehničko-tehnološka dela dostupna drugima u smislu kontinuiteta opšte civilizacije.

Pravo na pravdu je pravo na jednako postupanje u jednakim situacijama u simbiozi sa distributivnom pravdom. Tu je i pravo na mir i spokojstvo telesno i intelektualno kao i pravo na satisfakciju u slučaju povrede tih dobara. Pravo da svako dobije ono što mu pripada.

Pravo na pravnu državu podrazumeva legitimitet pravnih normi u njihovom izvoru i legalitet u postupku njihove primene.

“HEKSAGON PRIRODNOG PRAVA” izvodi iz uvodne usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na Osmom susretu Kopaoničke škole koji je bio posvećen opštoj godišnjoj temi “PRAVDA I POSTOJEĆE PRAVO” u decembru (12-15) 1994. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S. Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 101–123.

O Deklaraciji Kopaoničke škole prirodnog prava

Deklaracija Kopaoničke škole prirodnog prava, ovde, pod ovim nebom, donesena je prošle godine kao sinteza petnaestogodišnjeg rada ove Škole. Kao što je znano, ona je u međuvremenu prevedena i objavljena u jednoj knjizi na šest velikih jezika – engleski, francuski, nemački, španski,

ruski i kineski, i time postala bliža i dostupnija velikom broju ljudi na različitim stranama sveta i na različitim uporednicima opšte i pravničke kulture.

Svojim odredbama, uvodnim, opštim i posebnim delom, Deklaracija nastoji da misaono savlada otvoreno pitanje savremenog sveta, da prevlada i premosti taj *laesio enormis* između proklamovanih i neostvarenih prava čoveka.

Ona nastoji da popravi i možda koriguje ono zvono uzbune Pesnika krajem 18. veka, koji će, rečima svoga junaka Mefistofela (Faust), skicirati životopis našeg prirodnog prava: O pravu što se s nama rodilo, brige se, na žalost! i nije vodilo.

Ona pokušava da preboli granice istine i zablude razdvojene državnim međama ili prirodnim preprekama. Razume se, mislim na Paskalovu misao – istina s ove strane Pirineja, zabluda je s one.

Ona dolazi da oslobodi kulturu razuma od hanibalskog koraka nasilja, koji nam, ne samo da preti, već, nažalost, evo ga i maršira našom stvarnošću.

I najzad, ova Deklaracija dolazi da odstrani pakao dogmatske netolerancije i uvede pravdu kao stožernu vrlinu ljudi koji se rađaju slobodni i jednaki u dostojanstvu života i prirodnom pravu.

Samo takvo opredeljenje vodi nas u ono podneblje vekovne filozofije prirodnog prava racionalnog smera, sa kojom smo, i sa kojom ćemo, uvek biti iznad prolaznosti tzv. pozitivnog prava, njegove voljnosti ili proizvoljnosti i njegovih, često podnošljivo nepravednih, ali i nepodnošljivo nepravednih zakona, dakle, onih zakona kojima upravlja naoružana nepravda.

I zato ovaj naš Šesnaesti atrijum Kopaoničke škole, treba da bude novi početak našeg delanja, ali sada u smislu preobražaja žive stvarnosti i preoblikovanja društvenih institucija. Tačnije, od danas pripadnici Kopaoničke škole, a preko njih i najšira pravnička javnost, svim svojim umnim i čulnim bićem, treba da se nađu na putu ostvarenja prirodnih prava čoveka proklamovanih našom Deklaracijom i svim drugim deklaracijama, konvencijama i međunarodnim protokolima i standardima kao izrazom zajedničke umnosti, kulture razuma i vrline pravde. Jer, ako to ne učinimo, naše deklaracije će ostati kao neki nemi spomenik lepih želja i beležnik krize naše ukupne savesti.

“PRIRODNO PRAVO I KULTURA MIRA” izvodi iz uvodne usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na Šesnaestom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava koji je bio posvećen opštoj godišnjoj temi “PRAVO I DEMOKRATSKA KULTURA” u okviru stalnog naslova Škole “Pravda i pravo”, održan 13-17. decembra 2003. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S. Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 409-459.

Demokratska kultura

Demokratija kao zakon većine je polazna tačka u ovoj sferi konstatacija i razmišljanja. Tačno je, dakle, da je vladavina većine prvo slovo u azbuci demokratije, ali ako se ostane samo na tom slovu, onda nema azbuke i pismenosti. Takva demokratija može ugroziti pravo manjine ili se čak pretvoriti u svoju suprotnost – tiraniju većine nad manjinom, što bi se moglo nazvati demokratskom diktaturom, iako te dve reči, na prvi pogled, iskazuju neku vrstu inkompatibilnosti.

Takvu demokratiju u kojoj većina izriče istinu i u ime takve istine šalje ljude na drugi svet zato što drugačije misle u odnosu na većinu, treba nazvati vulgarnom demokratijom, totalitarnom demokratijom ili demokratskom tiranijom. Ona, osim zakona većine, nema druge atribute kao izraza samosvesne, duhovne i materijalne slobode, među kojima tolerancija zauzima prvo mesto. Podsetimo se: Sokrat je bolje prošao pred sudom istorije, nego pred sudom atinske demokratije.

To što većina pripadnika jedne zajednice ima isti stav po jednom pitanju, to još nije garantija istine, niti taj fakt daje pravo većini da ugnjetava manjinu, pa makar se ta manjina ispoljava samo u nekoj jedinki. Po prirodnom pravu svi imaju isto pravo na život i slobodu, i zato odluka većine ima značajno dejstvo u smislu funkcionisanja i organizacije neke pravne situacije, ali to još ne znači da je ta većina u pravu, a još manje znači da joj to omogućava da vrši nasilje nad manjinom. Svako može učestvovati u konstituisanju demokratske volje, pa i onaj ko drukčije misli u odnosu na većinu.

Pored ove vulgarne, kao drugi tip demokratije može se imenovati simulovana demokratija koja po praktičnim efektima nije mnogo odmakla od vulgarne demokratije. Simulovana demokratija obiluje frazama i praznim proklamacijama u različitim državnim i drugim tekstovima od ustava do propisa različite pravne hijerarhije. Međutim, iza te papirne fasade sto-

ji disimilovano nasilje, i to bilo manjine nad većinom (razne vrste autokratskih i sličnih diktatura), bilo većine nad manjinom. Takva »demokratija« u suštini je vođena dogmatskom netolerancijom, koja je, kao i vulgarna demokratija, svojstvena antipravnim državama.

Pravnoj državi je svojstvena demokratska kultura koja predstavlja savršeni stepen demokratije u kojoj, pored notornih svojstava demokratije (zakon većine), tolerancija predstavlja bitno obeležje visokog stepena zajedničke umnosti. Kao takva, ona je oznaka pravne države i vladavine zajedničke umnosti.

Takva vrsta demokratije, tj. demokratska kultura, pretpostavlja političku zrelost određene zajednice koja dolazi kao rezultat čitavog niza izvanpravnih činilaca, a koji su izraz »istorijske nužnosti« odgovarajuće zajednice. Nadalje, tu je i svest i odgovornost, jer nema slobode bez odgovornosti, kao što je nema ni pod nasiljem, individualnim ili opštim. I razume se, tu je i tolerancija kao zajednički imenitelj razuma i naše duhovne slobode.

“PRIRODNO PRAVO I KULTURA MIRA” izvodi iz uvodne usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na Šesnaestom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava koji je bio posvećen opštoj godišnjoj temi “PRAVO I DEMOKRATSKA KULTURA” u okviru stalnog naslova Škole “Pravda i pravo”, održan 13-17. decembra 2003. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S. Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 409-459.

Kodeks sudijske nezavisnosti

Sudija je u izricanju pravde nezavisan od bilo koje vlasti osim vlasti legitimnog zakona. On donosi nepristrasne odluke u zakonom predviđenom postupku na osnovu procene činjenica i razumevanja zakona u smislu ostvarenja komutativne i distributivne pravde. U tom postupku sudija primenjuje i norme o ljudskim pravima koje proizilaze iz potvrđenih i objavljenih međunarodnih ugovora i opšteprihvaćenih međunarodnih standarda koji su sastavni delovi unutrašnjeg pravnog poretka svake prosvetene zajednice. Sudija je ličnost javnog poverenja a njegova dužnost je zasnovana na visokom stupnju pravničke i opšte kulture pa mu u tom smislu mora biti dostupna mogućnost stalnog usavršavanja. Sudija kao i drugi građanin uživa opštu slobodu mišljenja, govora, izražavanja uverenja, profesionalnog udruživanja, okupljanja i kretanja, ali svagda tako da čuva dostojanstvo svog

poziva i nepristrasnost i nezavisnost sudstva. Vršenje sudijske dužnosti ne sme biti predmet nedostojnih uticaja, podsticanja, pritisaka, pretnji ili intervencija, direktnih ili indirektnih od strane bilo koga i iz bilo kog razloga. U tom smislu svako je dužan da u granicama prinudnih propisa, javnog poretka i morala poštuje nezavisnost sudije i da se uzdrži od svakog akta nedostojnog uticaja. Svako lice koje svojim aktom nedostojnog uticaja naruši i ugrozi nezavisnost sudije treba da bude podvrgnuto zakonskoj sankciji.

Država mora da garantuje nezavisnost sudije doslednom primenom ustavnog načela vladavine prava i načela podele vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku, po kome sudska vlast pripada sudovima. Nadalje, sudija ne može biti pozvan na odgovornost za mišljenje ili za glas koji je dao u vršenju sudijske dužnosti, a imunitet sudije utvrđuje se zakonom. Sudija ne može vršiti vansudske poslovne aktivnosti kojima se kompromituje njegova sudska nezavisnost ili dostojanstvo. Sudija se mora izuzeti da postupi po određenim predmetima u slučaju da postoje takvi razlozi koji dovode u pitanje njegovu nepristrasnost.

“NEPROLAZOST HEKSAGONA PRIRODNOG PRAVA” izvodi iz uvodne usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na Četrnaestom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava koji je bio posvećen opštoj godišnjoj temi “PRAVO I LJUDSKE VREDNOSTI” u okviru stalnog naslova Škole “Pravda i pravo”, održan 13-17. decembra 2001. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S. Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 289-325.

Sloboda

Sloboda u simbiozi života, prvo je slovo i noseći stub kopaoničkog Heksagona, stub koji drži sva druga prirodna prava, počev od egzistencijalnih, pa preko ličnih i imovinskih, sve do političkih, ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Jer, kao što nema slobode bez života, tako nema ni bogatstva života bez slobode.

I zato ova Škola, u ime slobode, sve agresije na naše prirodno pravo na život i svako nasilje kao opoziciju umnosti, smestila je na pusto ostrvo, a naoružanu nepravdu zaustavlja nenaoružanom pravdom i time sve samozvane “vlasnike vremena” sa leptotom slobode upoznae.

Sloboda je prirodno pravo čoveka da svojim voljnim radnjama vrši izbor sadržine i način svoje delatnosti u različitim područjima individualnog i zajedničkog života, ali tako da, držeći se pravednog zakona i tolerancije kao izraza kulture razuma, ne vređa istu i jednaku slobodu drugih.

Iz ove definicije proizilaze sledeći atributi slobode: 1. sloboda je prirodno pravo čoveka; 2. sloboda je izraz dostojanstva čoveka; 3. sloboda je samosvesno ograničena pravednim zakonima, odgovornošću i sveopštom tolerancijom; 4. sloboda je opšti pojam koji podrazumeva pojedine vrste sloboda; 5. sloboda je element demokratske kulture i pravne države; 6. sloboda je na neprestanom putu ostvarenja i neostvarenja.

Sloboda i dostojanstvo čoveka čine jedinstvenu celinu ljudskosti. Nema dostojanstva bez slobode, kao što nema slobode bez dostojanstva. Čovek koji je sputan okovima nasilja bilo koje vrste, istovremeno gubi i slobodu i dostojanstvo. Svaka diktatura je suspenzija slobode i dostojanstva, a one obe nalaze azil samo u ostvarenom racionalnom prirodnom pravu koje nam donosi blagodeti demokratske kulture i sveopšte tolerancije kao izraza duhovne slobode čoveka u svim oblicima njegove društvenosti.

Pesma o slobodi nije pesma ako se ne živi. Ona nikada nije završena. Pitanje je samo koliko je zajedničkom rukom možemo dodirnuti, možda obuhvatiti. Ko ne ume da sluša pesmu o slobodi, slušaće oluju neslobode, pustinju antiprava, zločin jačeg. I zato, sloboda je danas ovde sa nama i u nama. Jeste i biće.

“SLOBODA I PRIRODNO PRAVO” izvodi iz uvodne usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na Dvadesetom jubilarnom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava koji je bio posvećen opštoj godišnjoj temi “PRAVO I SLOBODA” u okviru stalnog naslova Škole “Pravda i pravo”, održan 13–17. decembra 2007. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S.Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 607–674.

Moral

Zvezdano nebo iznad mene i moralni zakon u meni – reči su kojima je iskazan aksiom prostorne i vremenske opštosti prirodnog prava i njegov moralni imperativ kao vitalni deo svakog individualnog i društvenog bića. Istovremeno, sa ovih sedam Kantovih reči, označeno je Trojedinstvo činila-

ca materijalnog i moralnog sveta: prostor i vreme, prirodno pravo, moralni poredak.

Moral kao sistem društvenih normi koji pokazuje i određuje šta je Dobro, a šta je loše u egzistenciji čoveka kao socijalnog bića prirode, rukovođen načelom Dobrog sa stanovišta određenog prostora i vremena, presuđuje mnoge individualne i društvene suprotnosti, kao što su ljubav i mržnja, istina i laž, savest i iskušenje, sloboda i nesloboda, lepota dobrog i avet zla, kultura mira i nekultura rata i nasilja, dogmatska bezobzirnost i tolerancija kao stožerna vrlina prosvetljenog razuma.

Onaj moralni poredak koji je u stanju da razreši ove suprotnosti i koji je uvek na strani Dobrog, jedino ima legitimitet da ponese i da trajno nosi epitet najplemenitijeg svojstva ljudske prirode.

Prirodno pravo služi pravdi kao moralnoj dispoziciji jednakog postupanja sa jednakim stvarima. Ostvarenje prirodnog prava je izraz demokratske kulture koja prihvata toleranciju kao akt duhovne slobode i kulture razuma. Zakon u sistemu pozitivnog prava može biti pravedan ili nepravedan, upravo po kriterijumu stepena proklamacije i ostvarenja pravde kao moralne kategorije.

Pravna i moralna civilizacija, sjedinjene u jednu harmoničnu celinu, koju nam donosi racionalna koncepcija Prirodnog prava, obezbeđuje primenu tri drevne zapovesti: pošteno živeti, drugoga ne vređati, svakome dati ono što mu pripada.

Lepota Dobrog i snaga Pravde i Istine, povezane sa ukupnom tolerancijom kao izrazom duhovne slobode i kulture razuma, integrisane u sistem Pravednog prava, jedino mogu spasiti svet od kataklizme protekle i nastupajuće antiumnosti.

Zato besmrtni duh racionalnog prirodnog prava ne sme nikada da se ugasi, a sa njim i *Universitas iuris naturalis Copaonici*.

“PRIRODNO PRAVO I MORAL” izvodi iz uvodne usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na Dvadeset petom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava koji je bio posvećen opštoj godišnjoj temi “PRAVO I MORAL” u okviru stalnog naslova Škole “Pravda i pravo”, održan 13–17. decembra 2012. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S. Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 895–930.

Dostojanstvo

Prva reč: sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima (Univerzalna deklaracija o pravima čoveka iz 1948. godine).

Druga, a može biti i prva reč: čovek je rođen slobodan, a svuda je u okovima (Žan Žak Ruso).

Treća, a može biti i prva: čovek je mera svih stvari (prepoznajete, Protagora).

Dodajemo: a prirodno pravo je mera svih prava.

Dostojanstvo kao apsolutna svrha ljudskosti, pretpostavka je svake racionalne slobode i jednakosti ljudi bez obzira na njihove razlike po rođenju ili bilo kom legitimnom ubedenju.

Dostojanstvo podrazumeva sveopštu tolerantnost kao izraz najvišeg stepena individualnog i opšteg razuma ugrađenog u moralnu, pravnu, ekonomsku, socijalnu i svaku drugu konstituciju organizovane društvenosti.

Dostojanstvo iznad svega donosi kulturu mira kao osnovnu vrednost održanja i opstanka jedne društvene zajednice, što je istovremeno i slika njenog ukupnog identiteta i integriteta.

I po tome: dostojanstvo je sveobuhvatna ustanova ljudskih vrlina.

Sloboda i dostojanstvo čine jedinstvenu celinu ljudskosti. Nema dostojanstva bez slobode, kao što nema slobode bez dostojanstva. Čovek koji je sputan okovima nasilja bilo koje vrste, istovremeno gubi i slobodu i dostojanstvo.

Svaka diktatura suspenzija je dostojanstva i slobode. Obe kada su zaobljene ili ponižene nalaze otvoreni azil u ostvarenom racionalnom prirodnom pravu. Jer, samo je to pravo u stanju da nam rukopoloži ne samo blagovest već i blagodat demokratske kulture u kojoj dostojanstvo pronalazi svoj zavičaj.

“PRIRODNO PRAVO I DOSTOJANSTVO” izvodi iz uvodne usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na Dvadeset šestom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava koji je bio posvećen opštoj godišnjoj temi “PRAVO I DOSTOJANSTVO” u okviru stalnog naslova Škole “Pravda i pravo”, održan 13–17. decembra 2013. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S. Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 931–959.

Tolerancija

Tolerancija je način prevazilaženja razlika. Ona nije samo moralna dužnost, ona je takođe politički i pravni uslov. Ona omogućava kulturu mira.

Tolerancija nije činjenje ustupaka, ljubaznosti i popustljivosti, ona je iznad svega aktivan stav inspirisan priznavanjem i zaštitom ljudskih prava i osnovnih sloboda drugih. Nju moraju ispoljavati pojedinci, grupe i države.

Naročito je važno podvući ulogu tolerancije u odnosu na kulturnu, etničku i religioznu raznolikost, kao i dijalog između i u okviru civilizacija, smatrajući je bitnom za uspostavljanje mira, razumevanja i prijateljstva među pojedincima i ljudima iz različitih kultura i nacija ovoga sveta, dok ispoljavanje kulturnih predrasuda, netrpeljivost i ksenofobije prema različitim kulturama i religijama stvara mržnju i izaziva nasilje među ljudima i narodima širom sveta.

Zato je potrebno priznati svakoj kulturi dignitet i vrednost koju zaslužuje, dužno poštovanje i očuvanje bogatstva varijeteta, jer kroz recipročan uticaj sve kulture čine deo zajedničkog nasleđa koje pripada celom čovečanstvu. Putem kulturnog pluralizma i tolerancije među različitim kulturama i civilizacijama doprinosi se razmeni znanja i intelektualnih, moralnih i materijalnih dostignuća.

Po principu tolerancije niko nema pravo da sebe stavlja iznad drugog i da prigrabljeno silom, pluralizam života pretvara u monizam svoje vlasti i uprave. Dakle, tolerancija je sposobnost i znak duhovnog punoletstva, da se drugi, ne samo poštuje i sasluša, već i da bude priznat kao ravnopravan, bez obzira da li pripada većini ili manjini. U svakom slučaju tolerantan je onaj čovek koji kulturom svoga razuma shvata da je njegov život i njegov sveukupni status na prostorima ove planete isti takav kao i svih drugih. Zato tolerancija mora postati trajni identitet i integritet našeg života. Ona je vezivno tkivo kulture mira i suprotnost nekulturi nasilničkog sukoba i naružane nepravde. Svedimo sve njene atribute na jedan zaključak: tolerancija je harmonija u razlikama, baš onako, kako je prema grčkoj mitologiji, boginja Harmonija izrasla iz suprotnosti boga mržnje Aresa i boginje Afrodite, boginje lepote dobrog.

Kada je reč o uticaju tolerancije na pozitivno pravo, trebalo bi pravo na toleranciju konstituisati kao posebno subjektivno pravo predviđeno ustavom i drugim zakonima. Ovo subjektivno pravo sastojalo bi se iz određenog ovlašćenja ili skupa ovlašćenja fizičkog ili pravnog lica, kao i zahteva tj. tužbe u materijalnom smislu reči, a to je mogućnost ovlašćenog lica da od određenog lica traži određeno ponašanje. Pravo na toleranciju bi trebalo da deluje *erga omnes* ili *inter partes*, zavisno od prirode konkretnog prava.

“PRIRODNO PRAVO I DOSTOJANSTVO” izvodi iz uvodne usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na Dvadeset šestom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava koji je bio posvećen opštoj godišnjoj temi “PRAVO I DOSTOJANSTVO” u okviru stalnog naslova Škole “Pravda i pravo”, održan 13–17. decembra 2013. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S. Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 931–959.

Odgovornost

Odgovornost je ustanova pravne, moralne i svake druge civilizacije, koja nastaje povredom odgovarajućeg pravila ponašanja koju prate unapred ustanovljene sankcije, a čiji su uslovi i sadržina primereni prirodi i vrsti povređenog dobra.

Ovako određena definicija odgovornosti, u svojoj dekompoziciji, ukazuje na sledeće elemente: 1. odgovornost je ustanova odgovarajućeg stepena civilizacije, prosvetćenosti i opšte kulture; 2. odgovornost je ustanova široke obuhvatnosti različitih oblika ispoljavanja organizovane društvenosti; 3. odgovornost je ustanova prirodnog i socijalnog, pravnog i moralnog poretka; 4. odgovornost je ustanova koja pretpostavlja povredu odgovarajućeg pravila ponašanja od strane određenog subjektiviteta; 5. odgovornost je ustanova kojom se izražava stanje kažnjivosti kroz unapred predviđene sankcije; 6. odgovornost je ustanova čije su sankcije prilagođene vrsti i značaju povređenog individualnog ili društvenog dobra.

Svodna reč: Ustanova odgovornosti treba da dobije svoju humanu i adekvatnu dimenziju shodno osnovnim kategorijama prirodnog prava racionalnog smera, a sve sa ciljem većeg stepena ostvarenja univerzalnih ljudskih vrednosti, jer se sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima. Ona su obdarena razumom i svešću i treba jedni prema drugima da postupaju u duhu bratstva.

I zato Kopaonička škola prirodnog prava šalje glas upućen sveukupnoj javnosti – *Priroda je mera svih stvari, a prirodno pravo je mera svih prava i svake odgovornosti.*

I po tome, neka je blagosloveno samo ono pravo koje nas Bratimi sa svim ljudima sveta.

“PRIRODNO PRAVO I ODGOVORNOST” izvodi iz uvodne usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na Dvadeset četvrtom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava koji je bio posvećen opštoj godišnjoj temi “PRAVO I ODGOVORNOST” u okviru stalnog naslova Škole “Pravda i pravo”, održan 13–17. decembra 2011. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S. Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 859–895.

Savesnost i poštenje

Savesnost i poštenje je ljudska vrlina koja podrazumeva subjektivnu procenu o konkretnom Dobrom ili Lošem ponašanju, i to na osnovu odgovarajućih standarda vladajućih na određenom prostoru i vremenu a koji su zaštićeni normama prirodnog i pozitivnog prava.

Iz ove definicije proizilaze sledeći elementi: 1. savesnost je ljudska vrlina; 2. savesnost podrazumeva subjektivnu procenu kao glavni kriterijum za rasuđivanje; 3. savesnost prosuđuje o Dobrom i Lošem ponašanju; 4. savesnost proizilazi iz ustaljenih pravila ponašanja – društvenih standarda; 5. savesnost kao subjektivna procena zasnovana je na objektivnim vrednostima s obzirom na prostor i vreme; 6. savesnost uživa apsolutnu zaštitu prirodnog prava i relativnu zaštitu pozitivnog prava.

Svodna reč: neka načelo savesnosti i poštenja, kao izraz ljudskog blagonaravlja, širi svoje horizonte u ostvarenoj kulturi mira u kojoj se “sva ljudska bića rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima”.

“PRIRODNO PRAVO I NAČELO SAVESNOSTI I POŠTENJA” izvodi iz uvodne usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na Dvadeset sedmom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava koji je bio posvećen opštoj godišnjoj temi “PRAVO I NAČELO SAVESNOSTI I POŠTENJA” u okviru stalnog naslova Škole “Pravda i pravo”, održan 13–17. decembra 2014. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S. Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 961–1001.

Autonomija volje

Svaki pravni sistem u svom mozaiku pravnih normi nalazi mesta i za jedno područje na kome su veće mogućnosti individualne aktivnosti i egzaltacije ličnosti.

To je domen, bar u principu, inicijative stranaka i mogućnosti regulisanja njihovih pravnih odnosa putem njihovih voljnih akata, ali uvek u okviru i duhu zakonom utvrđenih granica.

Tako, s jedne strane, pravni poredak dopušta slobodu ugovornog uređenja odnosa, ali, s druge strane, predviđa i granicu do koje se ta sloboda može prostirati. To je posledica duboke potrebe zajednice da dopusti i omogućiti slobodno ispoljavanje volje određenih subjekata, ali i da vodi računa o opštim normama zajednice koje se ne mogu prepustiti individualnoj arbitrarnosti i proizvoljnosti. Postoji jedan pravni i moralni poredak koji izražava opšte potrebe određene pravno organizovane zajednice i koji, u krajnjem ishodu, služi i kao garantija upravo individualnoj volji i njenom ispoljavanju. Otuda, norme koje predstavljaju opšteusvojena pravila ponašanja do stepena njihove imperativnosti, ne mogu biti narušene voljom stranaka. Te norme izražavaju opšte i zajedničke interese, pa i interese samih stranaka u pitanju.

Problem slobode volje uopšte, pa i ugovorne, nije, dakle, u odstranjenju te slobode, niti u pružanju apsolutne slobode, već u osećanju mere kako u jednom dualitetu zahteva pronaći pravo mesto jednoj i drugoj društvenoj potrebi: potrebi slobode individualne aktivnosti i neophodne potrebe za zaštitom opštih intelektualnih i materijalnih dobara određene zajednice.

Rešenje ne može biti proizvoljno od zakonodavca postavljeno, već je ono određeno stepenom razvoja društvene sredine, njenog kulturnog statusa, ekonomske konstitucije i organizacije, filozofskog opredeljenja, moralne emancipacije. Različitost ovih izvanpravnih činilaca je očigledna u raznim sredinama i raznim vremenima. Otuda, i granice kojima se obeležavaju polja slobode ugovaranja i slobode regulisanja spornih odnosa među samim strankama, nisu ista u raznim pravnim sistemima. Naprotiv, ona se menjaju, kako suštinski, tako i po načinu ispoljavanja, mada se primećuje i jedan stepen zajedničkih atributa, bar kada su u pitanju izvesne ustanove pomoću kojih se to ograničenje sprovodi.

Razume se, ustanova javnog poretka ima prevashodni značaj u čitavom sistemu zaštite osnovnih principa na kojima je zasnovano postojanje i trajanje jedne pravno organizovane zajednice. Ona se javlja kao “demarkaciona linija” koja razdvaja prostor dozvoljenog od prostora nedozvoljenog ugovaranja.

“PRIRODNO PRAVO I AUTONOMIJA LIČNOSTI” izvodi iz uvodne usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na Dvadeset osmom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava koji je bio posvećen opštoj godišnjoj temi “PRAVO I AUTONOMIJA LIČNOSTI” u okviru stalnog naslova Škole “Pravda i pravo”, održan 13–17. decembra 2015. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S. Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 1003–1037.

Moć i nemoć ugovora

Svaka ugovorna obligacija nosi sobom i pitanje, šta je to što obavezuje čoveka da održi svoju reč i ugovor ispuni, šta ga prisiljava da ispuni dato obećanje? Da li se svest o obaveznosti ispunjenja ugovora zasniva na moralnosti ili na legalnosti ili na njihovoj kumulaciji?

U stvari, pitanje je: »Zar nije dosta što će reč koju sam dao svih dana mojih biti gospodar«? Ovim pitanjem Faust želi da položi dokaze svoje moralne ličnosti.

Jer, održati reč i ispuniti obećanje, pitanje je časti i dužnosti savesti. Ali, njegov stalni pratilac zao duh Mefistofel, moralnim obećanjem nije zadovoljan i on traži sigurnija sredstva obezbeđenja: “Dovoljan je i ovaj listić prvi, potpisaćeš se kapljicom krvi”.

U ovom Geteovom pitanju simbolizuje se čitav pravni i moralni svet skupljen u jednom ugovornom aktu koga nazivamo saglasje volja. I zaista, održati reč, ispuniti ugovor, to znači, ne samo biti zastrašen pravnom sankcijom, nego i naći se pred sobom, pred svojom čašću i pred svojim dostojanstvom.

Da bi, dakle, htenje ugovorne volje došlo do stepena moranja, potrebno je da ga prati neka moć prinude, koja može biti pravna ili moralna.

Kada su te dve moći prinude podudarne i izražene jurističkom normom, mi tada imamo jednu idealnu zgradu prava, jedan visok stepen primenosti pravne norme moralnom faktoru. Za takvu pravnu normu možemo

kazati da predstavlja »etički maksimum«. Ali, pošto norme prava i morala mogu ići i putevima divergencije, tako da kada pravna norma jednim delom napusti moralni faktor, ona prelazi u »minimum morala«. Međutim, kada ona napusti život i okrene leđa moralu, tada dolazi do krize prava i pravnog poretka, sve do pobune fakta protiv prava.

Poštovanje ugovora u velikoj meri zavisi od usklađenosti pravnog i moralnog poretka. Drugim rečima, kada jedan društveni sistem obezbedi visok stepen socijalne, ekonomske i pravne stabilnosti, onda se i princip »*pacta sunt servanda*« nalazi na tom istom stepenu. Naprotiv, kada te sigurnosti nema i kada pravne i moralne ustanove zapadnu u krizu, onda tu istu sudbinu doživljava i pitanje izvršenja ili neizvršenja ugovora.

Iz svega ovoga, čini se, da sledi jedan zaključak. Izvršenje ugovora je pravni i moralni čin. Kao takav, on deli sudbinu celine pravnog i moralnog poretka.

Ako je taj poredak istorijski određen, izgrađen i stabilan, ako su njegove norme zasnovane na potrebnom stepenu legitimiteta i ako se one primenjuju po principu legaliteta, onda se izvršenje ugovora odvija na siguran način.

Drugim rečima, u jednoj stabilnoj pravnoj državi, stabilan je i ugovor i njegovo izvršenje. Socijalna, ekonomska i pravna sigurnost, svojstvena pravnoj državi, predstavlja širok kontekst društvenih uslova u kojima princip *pacta sunt servanda* dobija svoje pravo mesto i puno značenje.

Naprotiv, u uslovima krize prava i morala, nestabilnih ekonomskih odnosa i socijalne i pravne nesigurnosti, ugovor i njegovo izvršenje ne mogu biti sigurni.

Ukoliko su, dakle, pravne i moralne sankcije koje obezbeđuju ispunjenje ugovora zahvaćene opštom krizom društvenih institucija, ugovor tada ostaje bez prinudne moći, prepušten proizvoljnosti stranaka.

U stalnoj nesigurnosti i opštem neredu ne može biti reda i sigurnosti u izvršenju ugovora.

Ugovor tada silazi sa pozornice prava i ide u potpunu proizvoljnost, u stihiju.

Dakle, princip *pacta sunt servanda* ima svoje mesto i značenje samo u pravnoj, a ne i u kriznoj ili antipravnoj državi.

Više puta je ova Škola na svojim decembarskim zasedanjima ukazivala na opasnost retrogradnog puta prava koji vodi u antipravo.

Publikovali smo našu misao. Na ovim skupovima donosili smo zaključke, podnosili preporuke i slali poruke. Sve to, uvek, sa potrebnim stepenom stručne i naučne argumentacije i koncentrisane pravničke savesti.

Taj Opus, nažalost, kao da je stvaran samo za istoriju, za neke naše buduće potomke koji će o nama sud donositi. U stvari, taj Opus ostao je po strani sadašnjice jer njom upravljaju faktički moćnici koji ne primećuju moć prava i njegovu kulturnu misiju.

Oni idu nekim svojim putem, gurajući i sve nas na taj put. I zato jesmo još tu gde smo, a nigde nismo. I nikad nismo bili tu gde danas nigde nismo.

Razni »vlasnici vremena« kojima zakon u topuzu leži izbrisali su naš pravnički put iz brojnog stanja.

A taj topuz leži u dva para ruku. Jedan se zove *zlo domaće*, a drugi, *na-past strana*.

Čije su ruke u tom košmaru prve, čiji su prsti u tom tragičnom aktu duži, pitanje je koje čeka naučni odgovor. Onaj koji se danas emituje sa svih strana, domaćih i stranih, nije pravi odgovor. On je trenutni, poput mesečevog sjaja, i za istoriju nikakvu težinu neće imati.

I zato će ova Škola nastaviti da zida svoje Zdanje. Ono nije novo jer se zasniva na univerzalnim vrednostima škole Prirodnog prava. Pitanje je onda, šta mi ovde u ovoj našoj Školi gradimo kada već imamo univerzalnu zgradu koja je preživela vekove, od Platona i Aristotela do danas.

Za naše uslove to znači: svaka sesija ove Škole sa svojim publikovanim rečima predstavlja jedan napor da na tom starom zdanju dogradi jedan svoj doksat, svoj mali prostor, sa koga ćemo bolje videti okean prava, ali i pustinju neprava.

I suviše su velike žrtve ljudske, moralne, državne, pravne i materijalne, da bi se drugačije mogli ponašati, ako hoćemo da otkrijemo smisao našeg pravničkog bitisanja.

U toj ulozi, ova Škola je upozorenje ili ohrabrenje za sve izgubljene i nestale sa polja prava, za sve brodolomnike otuđene savesti koji u sopstvenoj golgoti čekaju krajnji čin.

Poluvekovna metappravna i jednosmerna indoktrinacija stvorila je u njihovom duhovnom biću jednu tenziju negativne energije prema pravu kao praksi i nauci o dobrom i pravičnom, a nasilje uzdigla do stepena autonomne volje vladajuće klase.

Tragovi takve energije dosegli su čak i do jednog nerazuma koji skoro da nije vredan pažnje – *de minimis non curat praetor*. Ona je našla za shodno da se ispreči čak i organizovanju ovog našeg Savetovanja, ove 1993. godine.

Na njihovo ukupno zlo, ova Škola odgovara lepotom dobrog. Može se biti u ovoj Školi, može se biti i izvan nje, ali se ona ne može zaobići na putu istine. Legitimno pravo i pravni poredak je, pre svega, izraz jedne kulture, a kultura se ne može učiniti nevidljivom.

Da je tako, svedoče nam i reči sa *Besede na gori*: ne može se grad sakriti kad na gori stoji.

A ovaj naš, na sazvežđu Raškom, visoko na Gori stoji.

“MOĆ I NEMOĆ UGOVORA” izvodi iz usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na VII sesiji Kopaoničke škole koja je bila posvećena temi “UGOVOR I NJEGOVO IZVRŠENJE” u decembru 1993. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S. Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 81–99.

O značaju kodifikacije

Na putu stalnog nastavljanja i usavršavanja pravnog poretka, jedna od značajnih etapa je i donošenje velikih zakonika kojima se u celini obuhvataju određene oblasti društvenog života. Do ovakvih kodifikacija obično se dolazi posle dužeg razvoja, kad se pravni odnosi dovoljno iskristališu i učvrste, odražavajući na taj način stabilnije društvene odnose. Ali, za uspešnu kodifikaciju potreban je i odgovarajući stepen razvoja pravne nauke, partikularnog zakonodavstva i sudske i poslovne prakse sa izgrađenim normama ponašanja, pravnih pojmova i ustanova.

To ne može biti samo jednostruki, usko stručni i pravno tehnički pogled i fakt, već istovremeno i izraz čitavog raspona izvanpravnih činilaca čija sadržina zavisi od prirode i stepena razvoja društvene zajednice, njenog kulturnog identiteta, ekonomske kontitucije i organizacije, filozofskog i po-

litičkog opredeljenja moralne emancipacije, stanja javnog mnjenja u pogledu pravičnosti kao konkretizovanje pravde, tolerancije kao visokog stepena razuma i demokratske kulture zasnovane na sveopštoj harmoniji u razlikama po rođenju ili ubeđenju, kulture mira kao osnovne odrednice, kao i drugih srodnih ili sličnih izvanpravnih činilaca koji bitno utiču na sadržinu i sistem identiteta određene kodifikacije.

Kada jedna kodifikacija prihvati, u suštini i formi, i na dosledan način izrazi ukupnost pomenutih determinanti, onda takva kodifikacija, bez obzira na prostor i vreme, uveličava bogatstvo opšte pravne zajednice i svih njenih individualiteta i organizovanih socijaliteta. Ona, u vidu Zbornika sakuplja i vrši kvalitativnu harmonizaciju partikularnog prava i na taj način uvećava pravni sistem za još jednu univerzalnu dimenziju prava kao nauke o dobrom i pravičnom.

Drugim rečima, jedan opšti Građanski zakonik koji obuhvata široku oblast srodnih pravnih disciplina, nije, kako to može izgledati neobaveštenim nepravnicima, samo zbir dosadnih propisa kojima se samo određuje šta se sme, a šta ne sme činiti.

Kodifikacija u vidu Građanskog zakonika je nešto mnogo više. Svaka njena odredba je izraz neke ideje – socijalne, filozofske, političke, ekonomske, običajne i svake druge koja doprinosi vladavini pravednog prava u jednoj pravno organizovanoj zajednici. I po tome: opšti Građanski zakonik je u izvesnom smislu izraz postojećeg stanja, ali istovremeno, on ima i jednu aktivnu ulogu koja se ogleda u širenju tih ideja i ukazivanju na pravce razvoja tih ideja.

U tom smislu, dovoljno je pomenuti kodifikovane građansko-pravne ustanove evropske pravne civilizacije koje su nadživele sve vekove od prvobitnih izvora rimskog prava, sve do naših dana. Dakle, jedna velika tradicija evropske familije prava kojoj mi neminovno pripadamo i koja, pored normativnog dela, širi ideje komutativne i distributivne pravde.

I zato, velike kodifikacije na polju civilnog prava nikada ne prestaju da žive. Vremenom, upotrebom državne vlasti, one mogu biti stavljene van pravne snage, ali nikada i van snage života i naučnog univerzuma.

Uzimajući u obzir sve ove činioce, kodifikacija ne sme da preraste u prepreku daljeg razvoja prava, opasnost koja se iskazuje već iz samog pojma kodifikacije kao čvrstog zakonodavnog okvira.

I zbog toga, kodifikacijski akt treba da zadovolji dve naizgled suprotne težnje: da učvrsti već izgrađene odnose preko jedne koherentne celine doprinoseći većem poštovanju načela pravne sigurnosti, ali i da istovremeno ne zatvara put daljoj evoluciji prava, već naprotiv da tu evoluciju podstiče. Kodifikacija prava ne može, dakle, izolovano delovati, izvan drugih društvenih instituta i zahteva. Evolucija i promene pravnih pravila su, s jedne strane, nužne jer one treba da prate razvoj društvenih odnosa i zahteve koji proizilaze iz tih odnosa, ali, s druge strane, pravne ustanove organizovane u kodifikatorskom delu, moraju biti prožete načelom pravne sigurnosti koje će stalno pratiti pravo u pokretu, u njegovoj neprestanoj dinamici.

Ako bi jedno pravo bilo lišeno potrebne doze pravne sigurnosti, ako bi jedno pravo čas bilo pravo, a čas antipravo, ako ne bi bilo objektivnih kriterijuma u njegovoj primeni, onda takvo pravo ne može računati na krala. Drugim rečima, načelo pravne sigurnosti je neminovni atribut svakog pravnog poretka i ono ne može biti dovedeno u pitanje. Ali, isto tako načelo pravne sigurnosti ne sme pravne kategorije da okameni u večnosti, jer bi tada, kao i u prvoj hipotezi, izdalo sebe i svoju vokaciju koju ima u društvu. O toj okolnosti svaka uspešno izvedena kodifikacija mora voditi računa.

Zato je na tvorcima svake uspešno izvedene kodifikacije, između ostalog, i ta odgovornost da pronađu najadekvatniju optiku kojom će prepoznati one odnose koje kodifikacija treba da reguliše tako što će stvaralačkoj sudskoj praksi pružiti više prostora snabdevajući je samo generalnim klauzulama (npr. dužna pažnja, najbolji interesi deteta, savesno ponašanje), ali za razliku od onih odnosa koje treba čvrsto fiksirati, čak i do stepena matematičke preciznosti (npr. oštećenje preko polovine kod dvostrano obaveznih ugovora gde vlada princip ekvivalencije uzajamnih davanja).

Naprotiv, ukoliko u jednom pravnom sistemu izostane pravna sigurnost, kako u izvoru, tako još više u njegovoj primeni i postupku izvršenja, kada dođe do vladavine socijalne, ekonomske i pravne nesigurnosti, onda se gubi vera u autoritet prava. To sve govori o obeležjima krize pravnog sistema, dakle, o jednom stanju u kome se odlučuje o transformaciji društvenih i pravnih ustanova.

Drugim rečima, kriza pravnog sistema postoji u slučaju kada njegova dalja egzistencija zapadne u stanje odlučujućeg trenutka transformacije, i to usled takvih nedostataka u kakvoći i količini prava, koji su doveli do neprimene ili neobjektivne primene prava, ugrožavajući ustavnost i zakonitost do te mere, da je, po opštem mišljenju, pravna nesigurnost postala društveni fakt.

Svi elementi krize pravnog sistema, počev od nedostataka u kakvoći prava (neusklađenost, prekomerno normiranje, ishitrenost rešenja, eho života, formalizam, jezik zakona, visok stepen potrebe tumačenja zakona), pa preko nedostatka u količini prava (hipertrofija, česte izmene, pravna svest), sve do neprimene i neobjektivne primene (nužnost pojave, uzroci), i ugroženosti načela ustavnosti i zakonitosti, slivaju se u jedan zbirni atribut krize koji se zove pravna nesigurnost.

Svaka uspešno izvedena kodifikacija znatno doprinosi jačanju pravne sigurnosti kao neminovne pretpostavke pravne države i univerzalne vrednosti.

Prve značajne korake u pravcu predloga za izradu Građanskog zakonika Republike Srbije, preduzela je Kopaonička škola prirodnog prava, koja je, u okviru svoje naučne kompetencije u oblasti prirodnih (ljudskih) prava, a posebno sa obrazloženom inicijativom njene Katedre za kodifikaciju građanskog prava, učinila je ovaj predlog delotvornim, s obzirom da je isti prihvaćen od strane Vlade Republike Srbije formiranjem Komisije za izradu Građanskog zakonika Republike Srbije.

“PRIRODNO PRAVO I AUTONOMIJA LIČNOSTI” izvodi iz uvodne usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na Dvadeset osmom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava koji je bio posvećen opštoj godišnjoj temi “PRAVO I AUTONOMIJA LIČNOSTI” u okviru stalnog naslova Škole “Pravda i pravo”, održan 13–17. decembra 2015. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S. Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 1003–1037.

O vremenu

Svako vreme ima svoj plamen života, ali i svoj pepeo na ugašenom izvoru života. I zato vreme treba pobeđivati, pre svega, dostojanstvom života kao apriornom svrhom.

Samo tako će iskra života biti besmrtna, nadvremena, a pepeo samo prolazni trag antiumnosti, noćni dan iznutra, tamnica zarobljene svetlosti života.

Čovek je i deo i delo prirode. Priroda ga je stvorila, ona ga održava i umnožava. Priroda je čoveka snabdela razumom na Čistilištu njegovog protivurečja: ljubavi i mržnje, savesti i iskušenja, lepote dobrog i aveti zla.

Taj razum smešten je negde između Antigone i Kreonta (dakle, između pravednog i nepravednog prava) ili možda između Afrodite i Aresa (dakle, između lepote ljubavi i ratnih užasa) u svakom slučaju sa putokazom prema Harmoniji (svevladajućom boginjom) koja obezbeđuje skladnost sveta.

Priroda je jedino Čoveka ovlastila da broji vreme. Jer, dan je u sebi noć, a noć je u sebi dan – i tako u beskraj monade broja. Po čovečijem razumu vreme je smešteno u ljudskim konvencijama: meseci, godine, vekovi, milenijumi.

Taj kvantitativni aspekt vremena jedino je područje ljudskog razuma u kome on za sebe, za svoj organizovan socijabilitet može da uvede red i poradak koji mu je neophodan radi delotvornosti svih društvenih i pravnih institucija.

I ništa više i ništa dublje, od tog racionalnog akta i empirijskog fakta.

U tom sledstvu ponovimo reči umnosti već više puta ponovljene. Na pitanje »šta je vreme« odgovor glasi: ako me niko to ne pita – znam, ali ako želim da objasnim onome ko me pita – ne znam (Sv. Augustin).

I po tome: ljudski razum, ili, individualno ili organizovano znanje od pamtiveka do danas ne dostiže do Svrhe i do Suštine vremena. Jer, kada bi to znanje otkrilo ova bitna svojstva vremena, otkrilo bi i sve prirodne tajne Univerzuma, koje, za savremenog čoveka ostaju trajno nedokučive. Zašto je to tako – konačnog odgovora nema.

Filozofija i religija kao sistemi umnih nadiskustvenih predstava i nauka kao sazajno iskustvena disciplina, na tom pitanju grade svoju »sliku istine«, koja nas, iako bitno nedovršena, obavezuje mnoštvom dobronameranih predstava i znatiželjnih pokušaja da se uđe u suštinu prostora i vremena, a samim tim i u suštinu našeg bivstva.

Od antike do danas, stvorene su razne teorije o pojmu i prirodi vremena, počev od pitanja da li vreme uopšte postoji, da li je ono biće ili ne-

biće, pa preko teorije kretanja i teorije promene, teorije o apsolutnom i relativnom vremenu, sve do shvatanja vremena kao pojedinih delova celine i teorije vremena kao apriornog opažaja.

Protagonisti ovih teorija su značajna imena opšte intelektualne kulture, kako prirodnih i društvenih nauka, tako i filozofskih i religijskih opservacija. Od Platona i Aristotela i pre njih, sve do Njutna i Kanta i posle njih, definisanje vremena kao prirodne pojave, bilo je predmet različitih pogleda i rasprava. Ljudski razum, čulni i umni, neorganizovan ili organizovan u »svemoćne« discipline društvenih i prirodnih nauka i filozofije kao sinteze nadiskustvenih znanja, nije do danas dao meritoran odgovor na pitanje prirode i svrhe vremena kao svojstva Univerzuma.

Različite teorije o vremenu, uspele su samo u tom smislu što su na različite načine interpretirale *kvantitativni aspekt vremena*, a ne i njegovu suštinu, prirodu i svrhu postojanja ili nepostojanja. Prema ovim teorijama vreme se posmatra i stavlja u određene relativitete prostora, u određene ljudske konvencije u smislu broja vremenskih jedinica, što je samo spoljni kvantitativni opažaj ove prirodne pojave.

Očigledno, drukčije ne može ni biti, sve dok se ne otkriju ukupne tajne Univerzuma koje su za čoveka, kao bića iste prirode, nedokučive.

Razume se, zahvaljujući, pre svega, razvoju prirodnih nauka i tehničke civilizacije, savremeni čovek mnogo više zna o brojnim zakonima prirode, dakle, zakonima koji vladaju Univerzumom, nego što je znao u ranijim vekovima. Ali, i ta saznanja spadaju samo u domen »opažaja«, a ne i u svrhu bitisanja čoveka i njegove društvenosti u vremenu i prostoru Univerzuma. Tu konačnog odgovora nema. Sa stanovišta postojećeg stanja kao i neke predvidljive budućnosti teško da će takvog odgovora i biti.

Zato, u dvostranom licu vremena moramo se zadovoljiti samo njegovim kvantitativnim aspektom ispoljenim, ne samo postignutim saznanjem tehničkog uma, već i identitetom i integritetom ljudskih konvencija u pogledu broja i redosleda određenih vremenskih jedinica.

Kada vreme shvatimo u kvantitativnom smislu, u smislu otkućaja kao opažaja odnosno kao osnov svih spoljnih opažaja, a tako ga jedino i možemo shvatiti, tada postavimo pitanje relativnosti vremenske dimenzije pozitivnog prava, dakle onog, koje je rezultat ljudske tvorevine, volje ili samovolje jednih u odnosu na druge čiji su životi ograničeni vremenom, i s druge

strane, postavimo pitanje vremenske opštosti prirodnog prava, koje je vezano za prirodu i koje je proizvod prirode kao i drugi prirodni fizički zakoni.

“VREMENSKE DIMENZIJE POZITIVNOG I PRIRODNOG PRAVA” izvodi iz uvodne usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na Dvadeset drugom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava koji je bio posvećen opštoj godišnjoj temi “PRAVO I VREME” u okviru stalnog naslova Škole “Pravda i pravo”, održan 13–17. decembra 2009. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S. Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 731–811.

O prostoru

Velika analogija prostora i vremena, jezikom prirode govori o međusobnoj povezanosti ove dve večne pojave. Ako je prostor poredak koegzistencija, onda je vreme koegzistencija sukcesija. Spaja ih koegzistencija, dakle, istovremeno sapostojanje.

I zato intelektualna kultura, protekla i sadašnja u svom filozofskom opusu, uglavnom zajedno proučava fenomen prostora i vremena. To čini i Kopaonička škola prirodnog prava.

Ona je, kod aporije vremena, zaključila da su različite teorije vremena uspele samo u tom smislu što su na različite načine interpretirale kvantitativni aspekt vremena (meseci, godine, vekovi), a ne i njegovu suštinu, prirodu i svrhu postojanja ili nepostojanja. I ništa više i ništa dublje, od tog racionalnog akta i empirijskog fakta. Jer kada bi naše saznanje otkrilo sva bitna svojstva vremena, otkrilo bi i sve prirodne tajne Univerzuma koje za savremenog čoveka ostaju trajno nedokučive.

Kao i kod filozofske interpretacije vremena, i ovde kod prostora, može se zaključiti, da se ljudska misao o izvoru, svrsi i prirodi prostora, zaustavlja samo na kvantitativnom aspektu prostora, dakle, na empirijskom opažajnom momentu, bez mogućnosti ulaženja u suštinu vremena i prostora koji za savremenog čoveka ostaju nedokučiva tajna prirode.

“PROSTORNE DIMENZIJE POZITIVNOG I PRIRODNOG PRAVA” izvodi iz uvodne usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na Dvadeset trećem susretu Kopaoničke škole prirodnog prava koji je bio posvećen opštoj godišnjoj temi “PRAVO I PROSTOR – Harmonizacija i pravo na razliku” u okviru stalnog naslova Škole “Pravda i pravo”, održan 13–17. de-

cembra 2010. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S. Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 811– 859.

Autoritet uma kao izvor racionalnog prirodnog prava

Iako sva ljudska bića imaju prirodno pravo na život i slobodu, iako se rađaju slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima, iako su obdarena svešću i razumom koji bi trebalo da ih privede duhu prirodnog prava i kosmopolitizma, ipak, njihovo postavljeno (pozitivno) pravo često se zasniva na promeňljivoj volji ili samovolji jednih u odnosu na druge.

Ta volja, u prošlosti i danas, često nije vođena autoritetom uma, već nagonom vlasti, strasti ili interesa – pojedinačnih ili grupnih, nacionlanih, rasnih, političkih, klasnih.

Stoga, jedno univerzalno i pravedno pravo po sebi, oslobođeno svake neprirodne diskriminacije, treba uvek da postoji kao uzor prema kome će se pozitivno pravo upravljati, dopunjavati ili korigovati.

Izvor tog racionalnog prirodnog prava, treba, dakle tražiti u autoritetu uma kao visoko razvijenog biološkog svojstva čoveka i kao prirodnog čini-telja sveukupnog poretka određenog socijabiliteta.

Razume se, u svemu tome mora biti zastupljena nauka kao sazajno iskustvena disciplina, i kao »slika istine«, jer kad nauka zaspi – probudi se tama, koja prvo spaljuje knjige, da bi zatim spaljivala ljude. Protekli rato-vi, svetski i regionalni, različiti oblici organizovanog nasilja kao opozicija umnosti, ucene i upotreba oružja za masovno uništavanje ljudi – dokazi su te i takve tame, crne tačke u svetlu života.

Kulturom mira pozitivno pravo ostvaruje apsolutnu ideju prava, nje-govu univerzalnost, pravednost i stalnost, dok se nekulturom rata iskazuje, ne samo relativnost, nepravednost i prostorno-vremenska ograničenost, već i sigurni znaci nižeg stepena opšte i pravne civilizacije.

Sve to ukazuje na jednu dugoročnu misao koja je nadživela sve veko-ve: objašnjenje izvora, smisla i domašaja prirodnog i pozitivnog prava tre-ba tražiti na koordinatama racionalne (umne) koncepcije Škole prirodnog prava.

Kopaonička Škola prirodnog prava upravo je zasnovana na racionalnoj koncepciji prirodnog prava koja predstavlja genusni pojam i teorijsku osnovu danas izvršene kodifikacije ljudskih prava (Human Rights) odnosno prava čoveka (Droit de l'Homme). Samim tim ova Škola nastoji da putem univerzalnih vrednosti vrati veru u ono pravo čiji je smisao da služi pravdi, a ne volji i samovolji onih koji sebe smatraju sveopštim vlasnicima, pa i vlasnicima vremena.

Na tim idejama Škola ove godine puni devetnaest godina svoga života, da bi iduće 2007, stekla jubilarnu dvadesetu godinu. Na taj način, ona je izašla iz ranog detinjstva, preživela sve pokušaje destrukcije, sačuvala naučno dostojanstvo i ostala srećna što nije uživala naklonost bilo koje prolazne vlasti ispoljene u ovoj ili onoj političkoj partiji.

“BUDUĆNOST PRIRODNOG PRAVA“ izvodi iz uvodne usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na Devetnaestom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava koji je bio posvećen opštoj godišnjoj temi “PRAVO I HUMANA BUDUĆNOST” u okviru stalnog naslova Škole “Pravda i pravo”, održan 13–17. decembra 2006. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S. Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 555–607.

Vizija svetskog prava

Putem implementacije i internacionalizacije ljudskih prava kodifikovanih u već pomenutim međunarodnim dokumentima, kultura prirodnog prava dobila je u svom obuhvatu toliko mesta da bi se moglo govoriti o začecima i elementima za jedno univerzalno, kosmopolitsko, svetsko pravo.

Ovo pravo ovako objedinjeno i u mnogim tačkama sjedinjeno, bez obzira na objektivne razlike koje postoje između tzv. velikih pravnih sistema, ulivalo je nadu i očekivanje da će osnovna prirodna prava čoveka biti jednom zauvek i ostvarena bez obzira na razlike koje među ljudima postoje po rođenju ili ubeđenju. Međutim, umesto ostvarenja takve vizije prava, nastupilo je vreme nesloge, nasilja, ratnih pohoda i terorizma, tako da je došlo do ogromne razlike između proklamovanih i ostvarenih ljudskih prava, što je danas sudbinsko pitanje naše civilizacije. Možda bi mogli reći, bar u jednom delu proklamovanih ljudskih prava, na sceni su pogažena obećanja naročito u sferi ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava. Tako dolazimo do

odlučujuće suprotnosti – visok stepen kulture prirodnog prava u izvorištu brojnih međunarodnih dokumenata i visok stepen nekulture u ostvarenju primenom antipravde nejednakog postupanja sa jednakim stvarima.

Uzroci ovakvog stanja su brojni i raznovrsni, zavisni od prostorno-vremenske stvarnosti, geografskog i ideološkog faktora, religijske i filozofske svesti, ekonomske mogućnosti i ekonomske konstitucije, jednom reči zavisni od stepena opšte kulture jedne zajednice.

Ipak, kada je reč o neostvarenju ljudskih prava sa stanovišta najšire opštosti, unutar i izvan pojedinih familija prava, čini se, da bi mnoštvo uzroka mogli svesti na sledeće: preterana politizacija ljudskih prava u praktičnoj primeni; ekstremno siromaštvo u mnogim zemljama sveta; postojanje velikog broja antipravnih država; zloupotreba ljudskih prava.

Politizacija i ideologizacija ljudskih prava najčešće dolazi iz nekog izvora metapravne moći – političke, finansijske, ekonomske, vojne. Na osnovu te moći samovoljno se uzurpira »pravo kontrole« stanja ljudskih prava u drugim delovima sveta, suverenim državama, i primenjuju tzv. dupli standardi.

S druge strane, ekstremno siromaštvo u mnogim zemljama savremenog sveta objektivno sprečava mogućnost ostvarenja mnogih ljudskih prava, a posebno onih koja su utvrđena kao ekonomska, socijalna i kulturna prava. Prema jednom istraživanju skoro polovina svih stanovnika naše planete živi sa potrošnjom manjom od dva dolara dnevno, dok jedna milijarda ljudi živi danas u uslovima apsolutne bede koja odnosi ogroman broj ljudi i dece zbog nedostatka hrane i osnovnih higijenskih uslova života. Šta znači proklamacija da svako ima pravo na pravične i povoljne uslove rada i životnog standarda kada ogroman broj ljudi u određenim delovima naše planete umire od gladi i nedostatka elementarnih uslova za život.

Pored toga, u značajnom delu sveta koji je daleko iznad ekstremnog siromaštva, ljudska prava su uglavnom prihvaćena i ratifikovana, ali se ona ne ostvaruju iz razloga što u tim zemljama nedostaje vladavina prava, već su na sceni nacionalne, klasne, rasne, verske i ideološke netrpeljivosti i to u tolikoj meri da nasilje postaje notorni društveni fakt.

Postojećim uzrocima neostvarenja ljudskih prava treba dodati još jedan koga nazivamo zloupotrebom ljudskih prava koji se ponekad preduzima čak i od strane onih država koje mogu poneti epitet pravnih država. Na-

ime, ovde je reč o tome da ponekad i ove države peduzimaju takve mere zaštite povređenih ljudskih prava na taj način da njihova intervencija znači takođe gaženje proklamovanih ljudskih prava, što dovodi do ekvivalencije nasilja, automatizovane odmazde, osvete, često i krvne osvete. Tehnika je sledeća: jedna povreda ljudskih prava »leči« se drugom povredom tih prava, jedno ubistvo motiv je i "opravdanje" drugog ubistva, i tako u nedogled. Taj automatizam odmazde, koji je bio svojstven primitivnom pravu, čini primer zloupotrebe ljudskih prava, jer je takvo postupanje protivno cilju zbog koga su ona ustanovljena. U stvari, s pozivom na zaštitu ljudskih prava, postižu se neki drugi ciljevi, vojni, nacionalni, politički, ekonomski ili neki drugi. Uvek kada se u ostvarenju tih ili sličnih interesa, ljudske žrtve licemerno nazivaju »kolateralnom štetom« postoji zloupotreba ljudskih prava koja nosi višestruku pravnu i moralnu odgovornost, ako ne trenutnu, onda istorijsku svakako.

Na taj način prirodna prava čoveka, kodifikovana u brojnim međunarodnim dokumentima, gube svoj identitet i atribut komutativne i distributivne pravde, pretvarajući se u svoju suprotnost, u volju i samovolju trenutno jačih, onih koji svojom naoružanom nepravdom sprovode nasilje umesto mira i međukulturne tolerancije. Tim putem ljudska prava gube obeležje univerzalnosti, pretvarajući se u instrumente samovolje jednih u odnosu na druge. Takvo stanje stvari i dalje nas drži u šemi zatvorene i dirigovane sudbine, što je prava suprotnost racionalnoj koncepciji prirodnog prava.

Prema tome, dužnost je naša i individualna i opšta, i svekolika i sveta, da učestvujemo u procesu približavanja proklamovanih ljudskih prava njihovom ostvarenju. Ako to ne učinimo, postojeće kodifikacije ljudskih prava ostaće u istoriji zabeležene, ne samo kao iluzije i neostvarene želje, već i kao čin skupne odgovornosti pred budućim generacijama sveta.

"BUDUĆNOST PRIRODNOG PRAVA" izvodi iz uvodne usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na Devetnaestom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava koji je bio posvećen opštoj godišnjoj temi "PRAVO I HUMANA BUDUĆNOST" u okviru stalnog naslova Škole "Pravda i pravo", održan 13–17. decembra 2006. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S. Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 555–607.

Vladavina pravednog prava

Kada se pravo shvati i ostvari u sklopu pravde, kada opšta konstatacija jedne zajednice prihvati pravdu kao stožernu vrlinu, tada pravo te zajednice postaje legitimno u svom izvoru i legalno u svojoj primeni. Tada, pravo postaje sve manje nelegitimno nasilje, a sve više područje samosvesne slobode. To su prostori vladavine pravednog prava kao kulturnog čina.

Pravda je temelj Škole prirodnog prava, počev od grčkih sofista (V vek stare ere) pa preko Platona i Aristotela (komutativna i distributivna pravda), sve do Huga Grocijusa, Pufendorfa, Tomaziusa, sve do Kanta (kategorički imperativ) i posle njega. Pravda je temelj svih konvencija i drugih izvora međunarodnog prava, počev od Univerzalne deklaracije o pravima čoveka UN iz 1948. godine, i posle nje, u mnoštvu međunarodnih dokumenata miroljubivih asocijacija i integracija kao i regionalnih i nacionalnih ustavnih uređenja.

Svodna reč – vera u budućnost

1) Neka racionalna koncepcija prirodnog prava, preko pravno filozofskog i pravno normativnog dela, nastavi da živi u većitoj mladosti, ali sa kategoričkim imperativom, sa dužnošću i zajedničkom umnošću, da nas, nasuprot opasne poremećenosti savremenog sveta, uvede u kulturu opšteg mira kao izvora sile života i preduslova ostvarenja prava na život i slobodu i svih drugih prava koja otuda proizilaze.

2) Čovek je rođen slobodan, zato treba slobodno da živi, ali ne u robinzonskom ambijentu, već u uslovima organizovane društvenosti gde uživa racionalnu i samosvesnu slobodu pod vladavinom pravednog zakona i primene principa tolerancije kao izraza kulture razuma i harmonije u razlikama po rođenju ili ubeđenju.

3) Neka se Kopaonička škola prirodnog prava, pored do sada publikovanih pogleda i rezultata, predstavi i kao *rodna kuća* inicijative, praćenja rada i doprinosa u izradi Građanskog zakonika Republike Srbije, gde su, pored klasičnih kategorija građanskog prava, unete i ideje vodilje prirodnog prava (ljudskih prava) u smislu aktuelnog zakonodavstva Ujedinjenih nacija i drugih miroljubivih asocijacija i integracija.

4) Samim tim, filozofski, naučni i pravno normativni opus ove Škole, bratimi se sa svim ljudima sveta, onako kako to proklamuje Univerzalna deklaracija o pravima čoveka (1948).

5) Neka zasedanja Kopaoničke škole prirodnog prava, makar i jednim glasom u orkestru prava, jednim atomom intelektualne snage – doprinose ostvarenju ovih univerzalnih vrednosti.

6) Kopaonička škola prirodnog prava to može i mora jer je na to obavezuje vekovna tradicija njene besmrtnice racionalne koncepcije prirodnog prava, a posebno je obavezuje njen Kopaonički identitet i integritet koji nosi stožerno ime *Universitas iuris naturalis Copaonici*.

“PRIRODNO PRAVO I AUTONOMIJA LIČNOSTI” izvodi iz uvodne usmene reči koju je profesor Slobodan Perović održao na Dvadeset osmom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava koji je bio posvećen opštoj godišnjoj temi “PRAVO I AUTONOMIJA LIČNOSTI” u okviru stalnog naslova Škole “Pravda i pravo”, održan 13–17. decembra 2015. godine. Uvodna reč u celini objavljena je u S. Perović, Besede sa Kopaonika, Beograd, 2018, str. 1001–1035.

* * *

To bi bila samo neka osnovna pitanja iz oblasti filozofije pravde na koja su dela profesora Slobodana Perovića dala odgovor. Pored njih, tu su i brojne druge pravno filozofske studije; veličanstveno misaono zdanje iz oblasti građanskog, posebno obligacionog prava izraženo u knjigama, monografijama, udžbenicima i gotovo nepreglednom broju radova koje je Profesor napisao i objavio; misija Kodifikatora i iznad svega Profesora prava i pravde, učitelja brojnih generacija sudija, advokata, teoretičara prava, pravnika svih profila. Odgovore na potrebe praktičnog života činio je u svojstvu predsednika suda, predsednika arbitraže i arbitra međunarodnih arbitraža. Tim putem, profesor Slobodan Perović, ukupnošću svog naučnog, profesionalnog i pedagoškog rada, obuhvatio je čitav pravnički svet. U tom svetu, kretao se znalacki i suvereno, vođen autoritetom vrhunskog intelekta, pravničkom i opštom kulturom.

Profesor Slobodan Perović upućivao nam je reči vere u zajedničku umnost savremenog sveta. “Pravo kao umetnost o dobrom i pravičnom, demokratska kultura i tolerancija kao izraz najviše duhovne slobode, prirodno pravo racionalnog smera kao univerzalno nadnacionalno, nadklasno i pravedno po sebi – ujedinjeni u veliko zdanje dostojanstva čoveka i njegovog socijabiliteta, čine pokretačku snagu sile života, onog života koji na sva zla ovoga sveta odgovara lepotom Dobrog”.

Svojom umnošću, dostojanstvom, tolerancijom i kulturom mira kao determinantama njegove ličnosti, sam Profesor je bio primer vrednosti kojima nas je učio. Govorio je da samo dostojanstvom života kao apriornom svrhom, iskru života možemo učiniti besmrtnom, nadvremenom. Iskra života naučnog dela profesora Slobodana Perovića ostaće kao večna vrednost na Univerzumu prava.

I po tome: zvona ove Škole zvone za njenim Osnivačem. Plemenitim čovekom koji je u srcu nosio pravdu kao stožernu vrlinu. Autoritetom snage umnosti. Profesorom Slobodanom Perovićem.

Našem Ocu

Prof. dr Jelena S. Perović Vujačić

Dr Marko S. Perović

**OPŠTE
KONSTATACIJE**

Trideset drugi Susret Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović održan je na Kopaoniku, od 13. do 17. decembra 2019. godine, pod stalnim naslovom *Pravda i pravo*, a sa godišnjom temom *PRAVO I SNA-GA UMNOSTI – POSVEĆENO OSNIVAČU KOPAONIČKE ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA AKADEMIKU PROF. DR SLOBODANU PEROVIĆU*.

* * *

Svečana sednica otvaranja 32. Susreta održana je 13. decembra 2019. u sali *Josif Pančić* hotela *Grand* na Kopaoniku pred auditorijumom od preko 600 učesnika. Sednica je bila posvećena Osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću kome su upućene reči najviše naučne časti, poštovanja i priznanja od strane autoriteta pravničkog sveta iz zemlje i inostranstva.

Tim povodom, Skupu su se, između ostalih, obratili: Akademik Rajko Kuzmanović, predsednik Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske; Dragomir Milojević, predsednik Vrhovnog kasacionog suda Srbije; Akademik Zoran Rašović, Crnogorska Akademija nauka i umjetnosti; Prof. dr Gordana Ilić-Popov, profesor Pravnog Fakulteta Univerziteta u Beogradu i prorektor Univerziteta u Beogradu; Prof. dr Xavier Blanc-Jouvan, profesor emeritus na Univerzitetu *Paris I, Panthéon – Sorbonne*, Francuska; Akademik Vlado Kambovski, Makedonska Akademija nauka i umetnosti; Prof. dr Gian-Antonio Benacchio, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Trentu, Italija; Akademik Vitomir Popović, Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske; Dr Thomas Meyer, rukovodilac Programa GIZ, Nemačka; Prof. dr Gale Galev, profesor Pravnog Fakulteta “Sv. Kiril i Metodije”, Skoplje; Prof. dr Milan Škulić, profesor Pravnog Fakulteta Univerziteta u Beo-

gradu i sudija Ustavnog suda Srbije; Ivica Stanković, vrhovni državni tužilac Crne Gore; Prof. dr Larry Di Matteo, *Florida University*, SAD; Prof. dr Goran Koevski, dekan Pravnog fakulteta “Sv. Kiril i Metodije”, Skoplje. Plenarnom sednicom predsedavao je prof. dr Nikola Mojović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banja Luci.

Osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću, Ruska Akademija nauka dodelila je jedno od svojih najviših naučnih priznanja – srebrnu medalju “В.И. Вернадского”. U ime Ruske Akademije nauka, akademik Mitar Lutovac medalju je uručio predsednici Kopaoničke škole.

Osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću, Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske dodelila je Povelju za naročite zasluge i izuzetan doprinos afirmaciji Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske. U ime Akademije nauka Republike Srpske, prof. dr Rajko Kuzmanović – predsednik Akademije, Povelju je uručio predsednici Kopaoničke škole.

Predsednica Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović, prof. dr Jelena S. Perović Vujačić, održala je izlaganje *UNIVERSITAS IURIS NATURALIS COPAONICI – TRIDESET DVE GODINE POSTOJANJA I RADA* u kome je učinjen opšti pogled na dosadašnji rad, aktivnosti i dostignuća Kopaoničke škole i njenog Osnivača.

Na svečanoj plenarnoj sednici upriličeno je javno proglašenje dobitnika i uručenje nagrade “Profesor Slobodan Perović”. Dobitnici nagrade “Profesor Slobodan Perović” obratili su se auditorijumu kratkim izlaganjima.

* * *

Rad Susreta se odvijao u skladu sa usvojenim Heksagonom Kopaoničke škole prirodnog prava, kroz šest katedri:

- I Pravo na život**
- II Pravo na slobodu**
- III Pravo na imovinu**
- IV Pravo na intelektualnu tvorevinu**
- V Pravo na pravdu**
- VI Pravo na pravnu državu.**

U okviru katedri radile su sledeće sekcije:

Život; Zdravlje; Ekologija; Sport (I katedra).

Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti; Sloboda ličnosti – opšta sloboda i porodično-pravna sloboda ličnosti; Upravno-pravna zaštita slobode (II katedra).

Kodifikacije, svojina i druga stvarna prava, svojina i nasleđe; Ugovor i odgovornost za štetu; Porezi; Privredna društva; Međunarodni privredni ugovori/Arbitraža; Banke i bankarski poslovi; Radni odnosi (III katedra).

Industrijska svojina, Autorsko pravo (IV katedra).

Sud u koneksitetu pravde – sudska praksa, procedura, izvršenje; Međunarodni odnosi i pravda – međunarodno pravo – elementi inostranosti; Pravo Evropske unije (V katedra).

Pravna država – teorijska i praktična iskustva (VI katedra).

* * *

Trideset drugom Susretu prisustvovao je, kao i ranijih godina, značajan broj učesnika – pravnika sa različitih univerziteta, akademija, naučnih institucija, sudova, advokature i drugih pravosudnih organizacija, upravnih organa i javnih službi, udruženja građana, nevladinih organizacija, privrednih preduzeća i privrednih asocijacija, bankarskih i osiguravajućih organizacija, kao i drugih institucija.

U radu Škole, pored domaćih učesnika, učestvovali su istaknuti pravници, teoretičari i praktičari iz inostranstva, kao autori objavljenih referata ili kao neposredni učesnici u radu pojedinih sekcija.

Rad se odvijao na plenarnim sednicama i na specijalizovanim radnim zasedanjima u okviru katedri prema Programu koji je sačinjen shodno koncepciji Heksagona Kopaoničke škole prirodnog prava.

Urednici, autori i drugi učesnici, izrazili su opštu ocenu prema kojoj je Trideset drugi Susret Škole tradicionalno u potpunosti ispunio očekivanja. Rad Škole je bio medijski praćen.

* * *

Za Trideset drugi Susret dostavljeno je preko 200 naučnih i stručnih radova domaćih i inostranih autora, od kojih je objavljeno 172 rada, raspoređenih u 4 toma knjiga (časopis “Pravni život”, br. 9, 10, 11 i 12).

Kopaonička škola posvetila je posebno izdanje časopisa “Pravni život” radovima za nagradu “Profesor Slobodan Perović” i u njemu publikovala radove dostavljene na osnovu konkursa za nagradu (časopis “Pravni život” br. 7–8).

Ukupan broj objavljenih izdanja tematskih brojeva časopisa “Pravni život” posvećenih Trideset drugom Susretu Kopaoničke škole iznosi 5 tomova knjiga (br. 7–8, 9, 10, 11 i 12), na preko 3.200 stranica štampanog teksta.

Sva pomenuta izdanja tematskih brojeva časopisa “Pravni život” objavljena su i na CD-u.

Kopaonička škola pripremila je, uredila i u celini finansirala tematske brojeve časopisa “Pravni život” posvećene Trideset drugom Susretu.

Naučni časopis Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović “Revija Kopaoničke škole prirodnog prava” izlazi od decembra 2019. godine.

“Revija” objavljuje naučne članke, teorijska istraživanja i studije iz srpskog i uporednog prava, analize izabranih sudskih i arbitražnih odluka, komentare zakonskih rešenja, prikaze knjiga i druge naučne priloge istaknutih domaćih i inostranih autora. Tematska sadržina priloga prilagođena je Heksagonu Kopaoničke škole prirodnog prava: *Pravo na život, Pravo na slobodu, Pravo na imovinu, Pravo na intelektualnu tvorevinu, Pravo na pravdu i Pravo na pravnu državu*, a objavljeni radovi raspoređuju se prema odgovarajućim katedrama Kopaoničke škole.

Časopis izlazi dva puta godišnje, objavljuje se na srpskom jeziku, pri čemu se radovi inostranih i pojedinih domaćih autora objavljuju na engleskom jeziku. Kao glasilo Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović, časopis prati naučni rad i aktivnosti Škole i o njima obaveštava čitaoce.

Članovi Redakcije i Međunarodnog naučnog saveta “Revije” su eminentni pravници iz Srbije i inostranstva.

“Revija” se nalazi na SCIndeksu, a dostupna je i na sajtu Kopaoničke škole: <https://kopaonikschool.org/publikacije/revija/> <https://kopaonikschool.org/publikacije/revija/review>.

Prvi broj “Revije Kopaoničke škole prirodnog prava” predstavljen je na svečanoj plenarnoj sednici otvaranja Susreta, kao i na sekciji “Međunarodni privredni ugovori/Arbitraža”, a učesnici su imali prilike da preuzmu primerke časopisa.

* * *

U čast svog Osnivača, akademika prof. dr Slobodana Perovića, Kopaonička škola je u aprilu 2019. godine raspisala konkurs za nagradu “Profesor Slobodan Perović” za tri najbolja rada mladih učesnika Kopaoničke škole prirodnog prava na temu “Pravo i snaga umnosti – Posvećeno Osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću”. Na konkurs se javio veći broj autora radova – mladih pravika i studenata osnovnih, master i doktorskih studija pravnih fakulteta.

Nakon ocene dostavljenih radova, stručni žiri izdvojio je tri rada kao najbolja u okviru opšte teme i uslova predviđenih konkursom. Autori ovih radova dobitnici su Nagrade “Profesor Slobodan Perović”, a javno proglašenje dobitnika Nagrade i njihovo obraćanje auditorijumu upriličeno je na svečanoj plenarnoj sednici otvaranja Trideset drugog Susreta.

* * *

Na plenarnoj sednici otvaranja Susreta i na završnoj plenarnoj sednici, upućene su reči naučne časti Osnivaču Kopaoničke škole, kao i vere u ukupnost misije koju Škola ostvaruje u savremenom pravničkom svetu od strane brojnih učesnika – domaćih i inostranih autoriteta prava i pravne nauke.

Kopaonička škola prirodnog prava i ovogodišnjim radom je nastavila afirmaciju ideje prirodnog prava, tj. univerzalnih ljudskih prava kojima je temelj stoletna filozofija Prava i Pravde, danas izražena u savremenim kodifikacijama ljudskih prava u okviru dokumenata OUN i drugih miroljubivih međunarodnih organizacija.

* * *

Nastavljajući tradiciju Kopaoničke škole da se na sintetizovan način najširoj javnosti prezentiraju rezultati rada katedri i njihovih sekcija, na Završnoj plenarnoj sednici urednici sekcija su saopštili osnovne konstatacije, predloge i sugestije u formi poruka, koje su prihvaćene i koje se, kao sastavni deo Završnog dokumenta, radi obaveštavanja najšire javnosti, objavljuju u celini.

OTVARANJE TRIDESET DRUGOG SUSRETA
KOPAONIČKE ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA
– SLOBODAN PEROVIĆ

*Profesor dr NIKOLA MOJOVIĆ
Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci*

*Poštovane kolegice i kolege,
Dragi prijatelji Kopaoničke škole prirodnog prava,*

Svi vi koji ste došli iz Srbije i drugih država, iz Evrope i Amerike, sa raznih strana svijeta, na ovaj planinski vrh, srdačno vas sve pozdravljam sa riječima: Dobro došli.

Želim vam uspješno učešće na Trideset drugom susretu Kopaoničke škole prirodnog prava - Slobodan Perović, koji se odvija pod opštom temom *Pravo i snaga umnosti*.

Ovaj Susret je posvećen osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava akademiku profesoru doktoru Slobodanu Peroviću.

Predlažem uvažene članove Predsedništva na današnjoj svečanoj Plenarnoj sjednici. Članovi Predsedništva su:

Profesor dr Jelena S. Perović Vujačić, predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović;

Akademik prof. dr Rajko Kuzmanović, predsednik Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske;

Akademik prof. dr Zoran Rašović, Crnogorska Akademija nauka i umjetnosti;

Akademik prof. dr Vlado Kambovski, Makedonska Akademija nauka i umjetnosti;

Profesor dr Xavier Blanc-Jouvan, profesor emeritus na Univerzitetu *Paris I, Panthéon – Sorbonne*;

Akademik prof. dr Vitomir Popović, član Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske;

Gospodin Dragomir Milojević, predsednik Vrhovnog kasacionog suda Srbije;

Prof. dr Gordana Ilić-Popov, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i prorektor Univerziteta u Beogradu;

Prof. dr Milan Škulić, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i sudija Ustavnog suda Srbije;

Dr Thomas Meyer, rukovodilac Programa nemačke organizacije za međunarodnu saradnju GIZ;

Prof. dr Larry DiMateo, *Florida University*, SAD;

Gospodin Ivica Stanković, vrhovni državni tužilac Crne Gore;

Gospođa Jasminka Obućina, predsednik Privrednog apelacionog suda u Beogradu;

Prof. dr Gian Antonio Benacchio, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Trentu, Italija;

Gospođa Olivera Stanimirović, državni pravobranilac Republike Srbije;

Gospodin Miroslav Nikolić, sudija Ustavnog suda Srbije;

Prof. dr Nikola Mojović, Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci.

Molim sve prisutne u sali da ustanu i da minutom ćutanja odamo počast Osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava, akademiku Slobodanu Peroviću.

Slava mu!

(Intoniranje akademske himne)

Akademsku himnu izveo je operski pevač Oliver Njego, prijatelj Kopaoničke škole prirodnog prava.

U znak sjećanja na našeg profesora akademika Slobodana Perovića, pogledaćemo jedan kratki film.

(Film)

Poštovane kolegice i kolege,

Iako su u Kopaoničkoj školi, tradicionalno, svi prvi među jednakima, želimo da pozdravimo sve naše učesnike, a posebno sve naše akademike nauka, dekane pravnih fakulteta, profesore univerziteta, predsednike sudova, sudije svih sudova, tužioce, advokate i druge odazvanike pravne profesije u državnoj upravi, pravosuđu, privredi.

Želimo posebno da pozdravimo naše učesnike iz inostranstva koji su prešli dug put od svojih domova, od kojih su neki dosta udaljeni od ovih naših krajeva, koji su došli do ove naše Škole na Kopaoničkim vrhovima.

Među nama su danas:

Xavier Blanc-Jouvan, profesor emeritus na Univerzitetu *Paris I, Panthéon – Sorbonne*, Francuska; profesor Penelope Booth, *New Castle University*, Velika Britanija; dr Thomas Meyer, rukovodilac Projekta GIZ, Nemačka; profesor Larry DiMatteo, *Florida University*, SAD; profesor Gian Antonio Benacchio, Pravni fakultet Univerziteta u Trentu, Italija; dr Christa Jessel-Holst, *Max Planck* Institut za komparativno i međunarodno privatno pravo, Hamburg, Nemačka; profesor Francesca Fiorentini, Pravni fakultet u Trstu, Italija; profesor Gale Galev, Pravni fakultet “Sv. Kiril i Metodije”, Skoplje; profesor Vesna Lazić, Pravni fakultet Utreht, Holandija; profesor Davor Babić, Pravni fakultet Univerziteta u Zagrebu; profesor Goran Koevski, dekan Pravnog fakulteta “Sv. Kiril i Metodije”, Skoplje; dr Nataša Hadžimanović, *Gabriel Arbitration*, Cirihi, Švajcarska; profesor Nada Dollani, Pravni fakultet Univerziteta u Tirani; profesor Aleksandra Maganić, Pravni fakultet Univerziteta u Zagrebu; dr Petra Rihar, advokat iz Ciriha; dr Paola Savona, savetnik za Reformu upravnog sudstva, predavač Pravnog fakulteta Univerziteta u Palermu.

Povodom 32. Susreta, Kopaonička škola prirodnog prava – profesor Slobodan Perović primila je veliki broj pozdravnih pisama od kojih Redakcija izdvaja pismo gospođe Vesne Ilić-Prelić, predsednice Ustavnog suda Republike Srbije i pismo profesora Pietra Sirene, dekana Pravnog fakulteta *Bocconi* Univerziteta u Milanu.

VESNA ILIĆ PRELIĆ
Predsednik Ustavnog suda Republike Srbije

Poštovana predsednice Perović Vujačić, kako iz objektivnih razloga neću biti u mogućnosti da uzmem učešće na 32. Susretu Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović, želim da u svoje ime i u ime Ustavnog suda, izrazim iskreno zadovoljstvo što se višedecenijska tradicija Kopaoničke škole prirodnog prava uspešno nastavlja i nakon neumitnog odlaska uvaženog profesora doktora Slobodana Perovića.

Ideja profesora Perovića začeta pre više od tri decenije razvila se i razvijala tako da je Kopaonička škola postala i ostala najveći i najreprezentativniji susret pravnika u Republici Srbiji. Za dalji razvoj naše pravne struke i otvorenu stručnu i argumentovanu razmenu mišljenja o aktuelnim pitanjima iz različitih oblasti, od izuzetnog je značaja da Kopaonička škola prirodnog prava – Slobodan Perović, nastavi da živi na tradicionalnim stvorenim građevinama i da se ojačava uz entuzijizam i zalaganje svih nas koji smo imali prilike da učimo od cenjenog profesora Perovića i da sa njim saradujemo.

Uz posebnu zahvalnost Vama, poštovana Predsednice, na ličnom angažovanju oko pripreme organizacije Susreta, svim učesnicima Trideset druge Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović, želim uspešan rad.

Srdačan pozdrav,
Vesna Ilić Prelić
predsednik Ustavnog suda Srbije

PROF. DR PIETRO SIRENA
Dekan Pravnog fakulteta Bocconi Univerziteta u Milanu
Član Izvršnog odbora Evropskog pravnog instituta – ELI
(European Law Institute)

U ime predsednice Instituta za evropsko pravo prof. Christiane Wendorst, imam veliku čast i zadovoljstvo da izrazim najviše poštovanje za Trideset drugi susret Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović. Izvršni odbor Instituta za evropsko pravo pridaje najviši značaj ovom akademskom skupu. Čestitam predsednici Kopaoničke škole, prof. Jeleni Perović Vujačić na organizaciji Trideset drugog susreta i želim svim učesnicima uspešan rad.

Pietro Sirena

IZLAGANJA POSVEĆENA OSNIVAČU KOPAONIČKE ŠKOLE
PRIRODNOG PRAVA AKADEMIKU PROF. DR SLOBODANU PEROVIĆU

Akademik RAJKO KUZMANOVIĆ
Predsednik Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske

*Poštovani i uvaženi skupe,
Nosioći ideje prava kao pravde,
Gospođe i gospodo*

Velika je privilegija govoriti ovdje na Kopaoniku pred Vama, časnim i umnim ljudima, o Kopaoničkoj školi prirodnog prava – Slobodan Perović i govoriti o njenom posebnom Osnivaču.

Moja besjeda pod naslovom *Smirenost koja zrači umnošću* iskreni je i blagodarni osvrt na ličnost i djelo velikana pravne misli – akademika i profesora Slobodana Perovića. Ova besjeda, izlaganje, možda i ostalih učesnika ovog skupa, predstavljaju samo pokušaje ulaska u predvorje merituma i značenja veličine tvorca Kopaoničke škole prirodnog prava.

Počću ovo izlaganje parafraziranjem segmenata iz samo par briljantnih govora rodonadžnika Kopaoničke škole prirodnog prava i našeg uzora, člana četiri ugledne akademije, profesora Slobodana Perovića. Na svim dosadašnjim susretima pravnik na Kopaoniku protekle 32 godine, profesor Perović prvo se obraćao učesnicima, pravnici kao nosiocima, pobornicima, izaslanicima prirodnog, pozitivnog i pravednog prava. Pravnike je smatrao velikom pravničkom porodicom i nazivao ih, odnosno nazivao nas, nosiocima pravne kulture, slobode, racionalnog, pravednog, pozitivnog i prirodnog prava, ali i djelatne filozofije pravde kao centralne čovekove vrline.

Svi navedeni nazivi i svojstva pravnik, njihova društvena uloga, označavaju sadržaj prirodnog i pozitivnog prava. Zato je akademik Perović imao povjerenje u ovu veliku porodicu pravnik i obraćao nam se riječima oplemenjenom vjerom u bolje sutra koje svi priželjkujemo.

Kopaonička škola prirodnog prava na čvrstim temeljima radi i razvija se više od tri decenije. U tom periodu sazrevala je ideja prirodnog prava kao pravednog prava ali i pozitivnog prava koje teži prirodnom pravu. Sve se to događalo tokom 20. i u prve dvije decenije 21. vijeka, u periodu koji je obi-

lovaio paradoksima, protivuriječnostima i u kojima su se jedni borili za moć i prestiž, a drugi za goli opstanak.

Profesor Perović je neumorno i pregalački djelovao pozivajući progresivno čovječanstvo na njegovanje kulture, umjetnosti i mira naspram nekulture sukoba i rata. Svoj doprinos dao je stvaranjem neponovljive Kopaoničke škole u kojoj je svjedočio o neprolaznosti prirodnog i pravednog prava. Ipak, nijednog časa nije zanemario pozitivno pravo koje se mijenja od sistema do sistema ali sa stalnom tendencijom težnje da bude prirodno, a naročito pravedno.

Snaga ličnosti i uma, kao i mudrost akademika Perovića posebno su se isticali njegovim besjedama koje su retorička remek djela. Oduševljavao je prisutne svojom harizmom i dubokoumnošću. Svaka njegova besjeda imala je teorijsku naučnu osnovu ali i programsku orijentaciju. Naročito je naglašavao da je Kopaonička škola prirodnog prava zasnovana na racionalnoj koncepciji prirodnog prava i da putem univerzalnih vrijednosti nastoji da vrati vjeru u ono pravo čiji je smisao da služi pravdi. Tvrdio je da izvor tog prirodnog racionalnog prava treba tražiti u autoritetu uma kao visokorazvijenom biološkom svojstvu čovjeka. Umnost podstaknuta opažanjem ili kako je često govorio i profesor Perović, čulnim uticajem stalan je pratilac apsolutne i univerzalne ideje pravde i pozitivnog prava. Na toj osnovi akademik Perović gradio je Kopaoničku pravnu školu.

Koncepcija, utemeljenje i razvoj Kopaoničke škole prirodnog prava u određenom smislu ima istorijsko i teorijsko uporište. Prvi oslonac akademik Perović tražio je i našao u starogrčkom logosu u teorijama Aristotela, Heraklita i Protagore. Protagora afirmiše čovekovo biće i njegovu slobodu, što se jasno izražava u кредu njegove filozofije da je *čovek mjerilo svih stvari postojećih da jesu i nepostojećih da nisu*.

Potom, akademik Perović se oslanja na Rusoovu filozofiju prirodnog prava i to na onaj racionalni dio koji pruža civilizacijsku, a ne robinzonsku prirodu i slobodu. Čovek mora biti slobodan – kaže Ruso, jer je rođen slobodan, a svuda je u okovima. On je svojom idejom slobode kao supstancijom čoveka uticao, ne samo na formiranje Perovićeve teorije prirodnog prava, već i na onovremenske velikane filozofije - Kanta, Fiktea, Šilinga, i druge. Međutim, nije samo to. Radbruhova filozofija prava pogotovo pravednog i prirodnog, važna je za utemeljenje Škole prirodnog prava na Kopaoniku. Posebno snažan značaj uticaj imala je i Radbruhova teorija komutativne i distributivne pravde. I na kraju: brojne deklaracije, rezolucije, povelje i drugo, koje govore o slobodi i slobodama, bile su značajno uporište.

Snaga svih progresivnih teorija koje afirmišu slobode čoveka dovela je vispreno Slobodana Perovića ovdje na Kopaonik. S tim u vezi, akademik Perović u svojoj Besedi još 1990. godine kaže: “Evo nas opet okupljeni pod ovim našim nebom i tu zasnovasmo Kopaoničku školu prirodnog prava. Dođosmo i ostadosmo. Tu ispod Pančićevog vrha. Pančić je ovdje zasnovao svoj botanički svet, a mi zasnivamo pravnički svet”.

Taj svijet prirodnog prava postoji već 32 godine i uvjeren sam da će trajati još dugo, dugo i dugo. Mi naprosto moramo sačuvati ovu tekovinu, ovu instituciju profesora Perovića. Sada je odlučno i hrabro na čelo Kopaoničke škole stala profesor dr Jelena Perović Vujačić, ćerka Slobodana Perovića. Za ovo kratko vrijeme od upokojenja akademika Perovića, ona je pokazala da je dostojna naslednica svoga oca i da će energično i razborito voditi Kopaoničku školu.

Zato, pomozimo joj, podržimo je, ohrabrimo je, jer Kopaonička škola prirodnog prava mora živjeti i postojati. Mi nemamo pravo da zatajimo, jer Kopaonička škola ima međunarodni karakter. Njen značaj potvrdilo je pokroviteljstvo UNESCO-a ali i ugledne ličnosti i organizacije iz mnogih zemalja sveta, od Italije, Španije, Francuske, Velike Britanije, Njemačke, Kine, itd.

Školu podržavaju i pravničke organizacije i udruženja. Trajnost Kopaoničke škole prirodnog prava garantuje uspostavljeni naučni identitet putem Heksagona prirodnog prava zasnovanog na šest stubova opšte civilizacije, i to: Pravo na život, Pravo na slobodu, Pravo na imovinu, Pravo na intelektualnu tvorevinu, Pravo na pravdu i Pravo na pravnu državu.

O Kopaoničkoj školi prirodnog prava i njenom utemeljivaču akademiku Peroviću mogli bismo mnogo toga reći i opet sve što bismo govorili možda bi bilo nedovoljno i preskromno.

Jedna kineska poslovica kaže: “za loše ljude koliko god da govorimo - mnogo im je, a za dobre ljude koliko god da kažemo - malo smo za njih rekli”. Akademik Perović bio je i u profesionalnom i u moralnom i u svakom drugom obliku veliki čovjek i sve što bismo o njemu rekli - premalo je. O njemu će svjedočiti njegova djela, zasluge, ostvarenja, dostignuća, njegovo intelektualno i pregalačko nasleđe. Jer, opet citiram: “Čovečiji život je zaista kratak, ali je dovoljno dug da čovjek može učiniti mnogo dobrih stvari” - kaže jedna latinska mudrost. Akademika Perovića pamtićemo po mnogo dobrog koje je za života učinio.

I na kraju osvrnuo bih se još jednom na rad Kopaoničke škole prirodnog prava citirajući njenog utemeljivača akademika Slobodana Perovića,

koji je rekao da je “Kopaonička škola svojim dosadašnjim opusom postavila granicu koja dijeli polje prava i pustinju neprava”. Zaista je tako.

Akademik Slobodan Perović je bio vezan, po mnogo čemu, sa Republikom Srpskom, sa Banja Lukom, Sarajevom, Prijedorom i drugim krajevima. Još je njegov otac u Prijedoru imao sjedište banjalučkog zamjenika bana Vrbaske banovine. Dalje, mi smo u Akademiji nauka i umjetnosti Republike Srpske izabrali Slobodana Perovića za redovnog člana Akademije još 2004. godine. Mi iz Akademije smo predložili Predsedniku Republike, pa je Slobodan Perović postao i senator Republike Srpske.

Dakle, mnoge su njegove zasluge za povezivanje sa Republikom Srpskom. Zato je Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske na svojoj sjednici prije pet dana donijela odluku da dodijeljuje Povelju akademiku Slobodanu Peroviću posthumno za njegova velika djela, za njegov doprinos koji je dao povezivanju u Savez pravnika Republike Srpske i Srbije.

Hvala mu.

(Uručenje Povelje prof. dr Jeleni S. Perović Vujačić)

*Akademik MITAR LUTOVAC
Ruska akademija prirodnih nauka*

*Poštovano Predsjedništvo,
Poštovani akademici,
Poštovani učesnici savjetovanja,
Dame i gospodo*

Čast i zadovoljstvo mi je da vam se obratim i pozdravim ispred Prezidijuma Ruske akademije prirodnih nauka i ispred Balkanskog naučnog centra Ruske akademije prirodnih nauka, a povodom uručenja medalje sa kojom je posthumno odlikovan akademik Slobodan Perović na predlog članova Ruske akademije prirodnih nauka iz Republike Srpske, kolega koji su čitav život i svoj radni vijek proveli sa akademikom Slobodanom Perovićem. Tu su akademik Rajko Kuzmanović i akademik Vitomir Popović. Ruska akademija prirodnih nauka je akademija međunarodnog naučnog karaktera sa više od pet hiljada članova iz čitavog svijeta. U članstvu Ruske akademije prirodnih nauka se nalazi 23 Nobelovca od kojih su 13 iz SAD, što govori o međunarodnom karakteru i postilaciji Ruske akademije nauka prirodnih nauka i njenom solidarnošću kada su u pitanju naučnici iz čitavog svijeta.

Ruska akademija prirodnih nauka već 25 godina je stalni ekspertski član Ujedinjenih nacija za ekonomiju. Ruska akademija prirodnih nauka naučnu aktivnost na Balkanu realizuje preko Balkanskog naučnog centra prirodnih nauka od februara 2018. godine. U tom periodu izabrano je 15 akademika iz nacionalnih akademija Balkana, među kojima šest akademika iz Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske, dva akademika iz Srpske akademije nauka i umetnosti, jednog akademika iz Mađarske akademije nauka i umetnosti, jedan akademik iz Vojvođanske akademije nauka i umetnosti, jedan akademik iz Bugarske akademije nauka i umetnosti i četiri akademika Crnogorske akademije nauka i umjetnosti, među kojima je i akademik Slobodan Perović, na šta je on bio jako ponosan.

Nije slučajno da je baš medalja akademika Vladimira Ivanoviča Vernadskija dodeljena akademiku Slobodanu Peroviću. Iako nisu bili savremenici, baštinili su iste vrednosti i ideje o opštem dobru. Vernadskij sa aspekta filozofije, a akademik Perović sa aspekta prirodnog prava. Akademik Vladimir Ivanovič Vernadskij je vjerovao da je uticaj naučne misli i čovjekovo djelovanje dovode do prelaska biosfere u novo stanje, u novu sferu, sferu uma. Istim putem išao je i akademik Perović. On je poput akademika Vernadskija gledao u budućnost sa svojom Kopaoničkom školom prirodnog prava.

Molim predstavnika porodice Perović da primi medalju i Povelju koja ide uz medalju.

(Uručenje medalje i Povelje prof. dr Jeleni S. Perović Vujačić)

*Akademik ZORAN RAŠOVIĆ
Crnogorska akademija nauka i umjetnosti*

*Poštovana predsjednice Kopaoničke škole prirodnog prava
– Slobodan Perović, profesorko Perović,
Poštovani profesore Mojoviću,
Poštovano radno Predsjedništvo,
Koleginice i kolege,
Brojna pravnička familijo,
Dragi prijatelji*

Osnivač Kopaoničke škole prirodnog prava akademik Slobodan Perović zatvorio je mirno svoje oči dana 17. februara 2019. godine. Moj profesor

i prijatelj. Veliki čovjek i naučnik, koji je domašio najviše ljudske, pravničke i filozofske vrijednosti. Osnivač prestižne Kopaoničke škole prirodnog prava i Budvanskih pravničkih dana. Čuveni profesor brojnih generacija pravnika. Uvijek sa izuzetnim osjećajem jezika, stila, pravde, kojom se dostižu lovčenski vrhovi dostojanstva kao apsolutne svrhe ljudskosti.

Divio se uvijek, iskreno i srdačno slavi i sreći svojih prijatelja i mlađih saradnika, bio je nesebični darivalac znanja i dobročinstva, pospješivao je ambicije drugih, ličnost koja je do kraja znala da osjeti i odmjeri u jednoj naročitoj čednosti. Njegove riječi su bile posebna misija – besjede koje su imale najširi odjek, pjesničku žicu, kulturnog duha i naslućene estetike. To su bile ne samo pravničke besjede, nego besjede savjesti, osobeni dokumenti i zavjeti, moralne dužnosti brojnih hranilaca njegovog amaneta.

Pravda i pravedno pravo je bilo odista njegovim idealom cijelog života. Vjerovao je u moć prirodnog zakona, ali i u zakon ljudskog srca.

Izdanak crnogorskih Banjana, tamo gdje udar nađe iskru u kamenu. Oči su mu to čitavog života zborile. A oči zборе, to što im veli srce. Znameniti sukcesor Valtazara Bogišića, Živojina Perića, Mihaila Konstatinovića.

Bio je čovjek koga smo mnogo voljeli i izgubili. Ovaj izgub se ne namiruje.

Poštovani prijatelji,

Malo je slučajeva da su jedna škola – Kopaonička škola prirodnog prava, i jedan čovjek, akademik Slobodan Perović tako nerazdvojno vezani jedno za drugo. Više od tri decenije akademik Slobodan Perović je umnošću gospodario ovom školom, kao što Pančićev vrh gospodari Kopaonikom, kao što Jezerski vrh gospodari Lovčenskim orlovskim vrhovima. Pod njegovim vođstvom Kopaonička škola je više od tri decenije živjela jedno sjajno doba i bilo jedno od središta besjeda savjesti. U svojim čuvenim besjedama, sa ovoga mjesta akademik Perović se obraćao riječima srca, meni se čini da niko to više od njega nije mogao iskrenije učiniti. Riječi silne, ponekad ogorčene, sa obrisima moralne obrade. Besjedio o našem savremenom dobu, vremenu dubokih duhovnih nereda u kojima čovječanstvo luta po bespućima. Besjede prirodne i predane u kojima je zagovarano novo kulturnije doba i ideje o čovječnosti. Način njegovog izražavanja pun antičke, ali i epske siline, zažanih iskrom i iz glave cijelog naroda.

Akademik Slobodan Perović je svoju ličnost silno izrazio u svom djelu, koje ne možemo za ovo kratko vrijeme cjelovito sagledati. Ali možemo potkrijepiti sa dovoljno argumenata “rašta ga je Bog višega dao”. I to kao

profesora, akademika, naučnika, zakonopisca, čovjeka enciklopedijskog znanja i iskustava, redaktora i komentatora, pobornika pravde, prirodnog i pravednog prava, čovjeka sa velikim praktičnim iskustvom.

Akademik Slobodan Perović, veliki profesor na čija se predavanja hr-lilo. Dugogodišnji šef katedre Građanskog prava i dugogodišnji predsjednik postdiplomskih studija na Pravnom fakultetu u Beogradu. Mentor brojnih doktoranata i magistranata. Dugogodišnji član i predsjednik brojnih univerzitetskih tijela i profesor po pozivu na brojnim fakultetima izvan Srbije. Obdarenik profesora Mihaila Konstatinovića. Obdareni je to opravdao bogatstvom duhovnog imanja čiji je bio nesebični darivalac. Profesor za koga se u pametniku blagodarnosti naše može reći: gospodin profesor koji je pola vijeka sa punim uspjehom izvršavao od strane Visoke volje povjere-ne mu profesorske dužnosti.

Akademik Slobodan Perović naučnik od gromadnog djela. Malo je vremena da na ovom mjestu sintetizujem plodove njegovog višedecenijskog rada koje je podario vaskolikom pravništvu, ostavivši ih pohranjene u bo-žanskom ljetopisu i beskonačnoj vječnosti.

Autor je više knjiga, udžbenika i monografija, naučnih studija i veli-kog broja radova publikovanih u domaćim i inostranim izdanjima u oblasti građanskog prava, komparativnog prava i filozofije prava. Mnoga od ovih djela objavljena su na francuskom, njemačkom i engleskom jeziku, a poje-dina takođe i na španskom, ruskom, poljskom, mađarskom i kineskom je-ziku. Ukupnim naučnim djelom u ovim oblastima uticao je na razvoj pravne teorije i prakse i po tom osnovu stekao naučni autoritet i ugled u zemlji i inostranstvu. Među njima je i sedam izdanja udžbenika *Obligaciono pravo*, perjanica među udžbenicima, koja je svojim izvornim statusom i sveobu-hvatnom umnošću dostigla Lovćenske vrhove.

Profesor Perović je bio član Slovenačke akademije znanosti in umet-nosti od 1987 godine, član Crnogorske akademije nauka i umjetnosti (2000), član Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske (2004) i član Makednoske akademije nauka i umetnosti (2009). Član je Međunarod-ne akademije za komparativno pravo (*International Academy of Comparative Law*) u Parizu (2006). Član je *Association Henri Capitant des Amis de la Culture Juridique Française*, kao i drugih domaćih i međunarodnih naučnih i stručnih foruma.

Nažalost, nije bio član jedne Akademije u kojoj je najprije trebao biti.

Akademik Slobodan Perović, čovjek enciklopedijskog znanja i iskustava. U bivšoj SFRJ bio je član redakcionog odbora za izradu Enciklopedije imovinskog prava i prava udruženog rada, zajedno sa profesorom Obrenom Stankovićem, s ponosom ističem mojim mentorom, i profesorom Miodragom Trajkovićem. Velika čast za izradu tako moćne trotomne Enciklopedije, kolektivnog djela oko 100 najboljih naučnika i pravnih stručnjaka sa prostora od Triglava do Đevđelije. Uzor djelo i danas je savremeno, kojim se obezbijedila skladnost u pogledu obima i načina obrade, tehnike prikaza, naučne argumentacione aparature. Njeni redaktori su na kraju ove knjige dali podroban predmetni registar ustanova, pojava i pojmova (oko 8.000). Čini se da u ni jedno pravničko djelo na ovim prostorima nije uložena toliki skupni trud najšire pravničke zajednice. Zahvalnost da ovo po mnogo čemu neprevaziđeno djelo dugujemo svakom od autora priloga, koji su radili sa puno savjesti, odgovornosti i ljubavi. Ipak za ovaj poduhvat se ima najviše zahvaliti redakcionom odboru, profesorima Peroviću i Stankoviću posebno. Neka na ovom mjestu bude zabilježen i ovaj prilog dobrotvorstva njihovog.

Akademik Slobodan Perović, istaknuti komentator i glavni redaktor. Spomenimo ovom prilikom komentar Zakona o obligacionim odnosima od 1995. godine čiji je glavni redaktor bio upravo akademik Slobodan Perović. I ne samo to, on je i komentarisao 214 članova Zakona o obligacionim odnosima. Ovo djelo je skupni trud 25 istaknutih profesora prava. Zahvalnost za njegovu gromadnost ide na adresu svih autora. Naravno, akademiku Slobodanu Peroviću se ima najviše zahvaliti, zato što je svojom učenošću, radljivošću i energijom doprinio da je ovo djelo, uprkos ogromnim teškoćama koje su se pri tom imale savladivati, ispalo tako da služi kao remek-djelo promišljenog, zrelog, solidnog komentara, rekao bih komentara uzora.

Akademik Slobodan Perović, zakonopisac – predsjednik Komisije za izradu prednacrtu Građanskog zakonika Srbije. Kud će većeg priznanja za čovjeka koji umom svojim i autoritetom svojim svijetli u redovima prvaka pravničke zajednice na ovim prostorima. Njemu se, pored uvaženih članova Komisije za izradu teksta Zakonika, ima posebno zahvaliti što je ovo djelo gotovo privedeno kraju. Ostaje nada da će odredbe budućeg Građanskog zakonika Srbije kao vidjelo pravde osvjetljavati i najzamršenije imovinske odnose. I da u relativnom kratkom roku iz njega počne da se razlijeva pravda i volja njegova, volja Zakonika. Neka i ovom prilikom bude zabilježen i ovaj prilog dobrotvorstva akademika Slobodana Perovića.

Akademik Slobodan Perović, istaknuti praktičar. Bio je: predsjednik Suda državne zajednice Srbije i Crne Gore, predsjednik Izabranog suda (ar-

bitraža), Privredne komore Srbije i dugogodišnji arbitar međunarodnih arbitraža; dugogodišnji predsjednik Komisije za polaganje pravosudnog ispita.

Akademik Slobodan Perović bio je dugogodišnji član Pravnog savjeta Jugoslavije, predsjednik Udruženja pravnika Srbije i Republike Srpske, predsjednik Naučnog društva Srbije. Glavni i odgovorni urednik časopisa Pravni život. Obrazlagao je u Saveznoj Skupštini SFRJ 1978. godine predlog Zakona o obligacionim odnosima.

Akademik Slobodan Perović, pobornik prirodno-pravne škole. Kuda će većeg dokaza za to od ove naše Kopaoničke škole, koja traje više od tri decenije. Akademik Perović je smatrao da je povratak prirodnom pravu u vidu "renesanse samo je dokaz njegove vječite mladosti". Ovo pravo "djelo je kao neka vrsta modela ili uzora, kao kriterijum i meta poređenja za ocjenu pozitivnog prava u smislu njegovih dobrih ili manje dobrih ili rđavih rješenja". Koliko je samo sa ovog mjesta akademik Perović pozivao na naučnu i filozofsku istinu, koja glasi: "Priroda je mjera svih stvari. Pravedno pravo je mjera svih prava".

Naravno, umnog prava ne bi bilo ako u njegovom stvaranju i u njegovoj primjeni ne bi bilo pravde. Znao je akademik Perović da je pravda najpreča i da je temelj državama. Zato je u pravdu neumorno ulagao, pri svakom koraku, pri svakoj izgovorenoj ili napisanoj riječi.

Poštovani prijatelji, uvjeren sam da i sada potpuno dijelite sa mnom zajedno ista osjećanja, i zato neka se ovdje na prvom mjestu čuje kao jednostužni glas srdaca naših: slava akademiku Peroviću!

I neka mu je ovdje, sa njegovog i najvišeg mjesta, u ime najviše nagrada koja mu se s naše strane može dati, izrečeno javno: hvala! Hvala za ispisanu duboku, veliku, naročitu knjigu u kojoj je ostavio svoju crtu i svoju boju, vidnu i jaku, osobenu i neprolaznu.

Poštovani prijatelji,

Uvjeren sam da će ova Škola vođena umnošću njegovih univerzalnih sukcesora i uz našu pomoć i dalje unositi dovoljno zelenila u našu pravničku literaturu i praksu i dovoljno čistog vazduha u manjoj ili većoj mjeri za gušljive odaje pravničke, kao što je to nesebično činio akademik Slobodan Perović.

Slava akademiku Slobodanu Peroviću. Vječan mu spomen među nama a mir i spokoj njegovoj velikoj duši.

DRAGOMIR MILOJEVIĆ
Predsednik Vrhovnog kasacionog suda Srbije

*Uvaženo Predsedništvo,
Poštovana predsednice gospođo Jelena Perović Vujačić,
Poštovane kolegice i kolege,
Učesnici Trideset drugog tradicionalnog susreta pravnika,
Dame i gospodo*

Ovogodišnja tema *Pravo i snaga umnosti* posvećena je osnivaču Kopaničke škole prirodnog prava akademiku profesoru dr Slobodanu Peroviću.

Pre svega moram da se zahvalim organizatoru na pozivu i ukazanoj prilici da se u uvodu obratim ovako eminentnom skupu. Kada sam dobio poziv sa naznakom da ću se u uvodu obratiti, dugo sam razmišljao da li sam dostojan govoriti o najvećem pravnom misliocu našeg vremena. Naime, nakon mnogo godina koje sam proveo u sudstvu slobodno mogu da kažem da sam svoje misli, stavove obogatio čitajući i učeći iz mnogobrojnih dela uvaženog profesora dr Slobodana Perovića. Dolazio sam uvek željan proširenja svog znanja i sa tog izvora uvek nosio novo saznanje jer su u njegovim mislima nestajale granice krivičnog i građanskog prava. U njoj je obitavala filozofija prava koja je podsticala, ne samo moju stručnu svest, već i savest. Iza njega je u svojoj sveukupnosti ostala pravna misao – otvorena, bez granica ali obavezujuća u svojoj suštini da znanje i svest gospodare našim umom i da samo organizovani razum, organizovana umnost čovečanstva, ima prirodni mandat da nas izvede iz postojećeg stanja opšte opasnosti i uvede nas u kulturu mira i opstanka. Tome nas je učio i tome nas je uvek vraćao – da budemo slobodni i nesputani u svojoj pravnoj misli ali ograničeni njenom pravednošću i na tome ćemo mu uvek biti zahvalni.

Poštovane kolegice i kolege, kad ode svaki čovek neko je tužan. Kad ode veliki čovek broj onih koji su tužni jednak je broju njegove duhovne dece. Svih koji su primili njegovu potporu. Odlaskom profesora dr Slobodana Perovića izgubilo je srpsko obligaciono pravo. Izgubio je Pravni fakultet jednog od svojih poslednjih velikih profesora one generacije koja je i činila slavu te ustanove. Izgubilo je srpsko pravosuđe čoveka čiji je um i njemu bio utočište, na čijim se mudrim mislima u teškim spornim trenucima srpsko pravosuđe oslanjalo. Otišla je velika luča. Podsetimo se šta je Ajnštajn rekao: “mrak je samo odsustvo svetlosti”. Odlaskom nosioca svetlosti dr Slobodana Perovića mrak jača, a nama se podiže opterećenje da iznađe-

mo nove nosioce svetlosti. Treba im dati već na početku da se ugledaju na profesora Perovića.

Profesor Perović izbegao je onaj opšteljudski, pa i pesnikov strah da se po njemu ništa neće zvati. Da će smrt biti konačna. Setimo se Ive Andrića i Jusufa vezira iz *Mosta na Žepi* – “Ko sagradi jedan most ili napiše jednu knjigu, spasio se bar za vreme trajanja tog mosta ili te knjige od zaborava kao konačne smrti”. I po građanskom pravu kojim se umnik Slobodan Perović sa toliko vrline i entuzijazma bavio. Zaborav je pobeđen kod profesora dr Slobodana Perovića. Kao kod najvećih – lako, čim umru, već ova Škola je nazvana njegovim imenom.

Koleginice i kolege, mi danas često pričamo o vladavini prava ali je neophodno, kako kaže profesor Perović, da pre toga govorimo o vladavini kulture i o kulturi mira i opstanka. Ovo stoga, jer s pozivom na zaštitu ljudskih prava ostvaruju se neki drugi ciljevi i uvek kada se ostvarenju tih interesa ljudske žrtve nazivaju kolateralnom štetom, postoji zloupotreba ljudskih prava koje nosi višestruku pravnu i moralnu odgovornost, ako ne trenutno, onda istorijski svakako, koja može biti teža od trenutne, kako je govorio profesor Perović.

Koleginice i kolege, zbog toga moram reći da sam siguran da postoje dobra i loša vremena, izazovna i spokojna, za društvo uopšte. Ali za sudstvo jedne zemlje vremena su uvek, da ne kažem teška, ali ozbiljna i odgovorna. Svi negde možemo naći oduška, opravdati se lošim danom za loš ili kreativnosti za dobar rezultat. Ali sudstvo ne može. Za sudstvo ne postoji mirnodobsko ili ratno doba. Ne postoji religija i ideologija. Sudstvo je samo po sebi ideja vere i put trasiran iskusnim osećajem za sistem vrednosti ukoričen u svoje i tuđe iskustvo, čvrsto omeđeno svim vrstama dilema koje svako vreme nosi sa sobom. Sudstvo nikad nije pirova pobeda već stav, delo i delanje ispravnog od neispravnog, a što je najveći motiv kako sudije tako i građanina – da nikada ne posumnja u pravdu i slobodu, a nužni preduslov tome je nezavisnost sudstva.

I profesor Perović je govorio o nezavisnosti sudstva na jednoj od svojih beseda Kopaoničke škole prirodnog prava. Pitanje nezavisnosti sudstva nije samo pravno, već pre svega, demokratsko pitanje. To je pitanje opšte kulture jedne zajednice i princip nezavisnosti sudija predstavlja demarkacionu liniju koja deli polje prava od pustinje neprava. To dalje znači da nezavisnost sudija kao neminovni atribut njegove funkcije predstavlja organski deo pravne države. To je ona država koja je u svom pravnom sistemu u tolikom stepenu obezbedila vladavinu načela legitimiteta i legaliteta da se ona

kreće u granicama društvene tolerancije. Suprotno ovome, može se konstatovati da su mnogi savremeni pravni sistemi, naročito u realizaciji principa legaliteta, u stvari jedan konglomerat prava u nebitnim i neprava u bitnim stvarima.

Međutim, da bi se u potpunosti ostvario taj cilj, nezavisno i nepristrasno sudstvo na temeljima poštovanja i zaštite ljudskih prava i sloboda, neophodno je da tome doprinesu i same sudije svojom stručnošću, osposobljenošću i posvećenošću. Jer kako kaže Rikoferi – “zakoni vrede onoliko koliko vrede ljudi koji su pozvani da ih primenjuju”.

Moram reći da moderna vremena donose nova pravila, nove mogućnosti i nova iskušenja. Čovek i društvo su uspešni koliko su u mogućnosti sačuvati ispravno i implementirati novo i otvoriti vrata budućem.

U narednoj godini očekuje nas promena Ustava i to je prilika da se stvore uslovi za demante svih vrsta spekulacija o političkoj pristrasnosti i političkom prisustvu. Pored toga, i usvajanjem novih zakonskih rešenja u oblasti pravosuđa i njihovim usaglašavanjem sa međunarodnim standardima, moramo stvoriti pretpostavke nezavisnosti, nepristrasnosti i odgovornosti, kako sudova tako i sudija. Nesumnjivo je da su smene generacija bolan ali neophodan proces u borbi za efikasnost sistema srpskog sudstva. Reforme sprovode mladi ljudi koji se dokazuju i mudri koji im prenose znanja. A ta i takva sinergija vraća veru u budućnost našeg društva i svrhu sudstva. Suditi i presuđivati je ljudski ali sumnjati je prirodno. Duboko verujem u vremenu kada je sudstvo pod velikim pritiskom kako domaće javnosti tako i evropske, a što je najvažnije pod lupom sopstvene profesionalnosti i odgovornosti, da mi živimo pravdu i da ćemo živeti u pravdi, što je bio i životni moto akademika profesora dr Slobodana Perovića i dubinska vertikala između njegove umnosti i prava i pravde.

U to ime, želim vam uspešan i plodotvoran rad.

*Akademik VLADO KAMBOVSKI
Makedonska akademija nauka i umetnosti*

*Poštovana predsednice Kopaoničke škole prirodnog prava
profesorko Perović Vujačić,
Poštovano Predsedništvo,
Poštovane kolegice i kolege*

Ovog dana i časa navršava se godinu dana od kada je akademik profesor Slobodan Perović napustio ovu govornicu ostavljajući nas bez njego-

ve znamenite reči razuma pohvale pravdi i hrabrenja, volje za kulturu mira, ljudskog dostojanstva i pravdu. Ali, kao što se uvek događa sa velikim ljudima, sa odlaskom prijatelja i dragih osoba, vreme prolazi suprotnim smerom kretanja, ne udaljavajući već približavajući i uvećavajući njihov lik i delo u našim mislima. I razgovor sa njima ne prestaje – mislimo njihovim mislima, nastavljamo sa raspravama o važnim temama, slušamo njihove moralne savete, merimo ispravnost svojih postupaka prema njihovim vrednosnim merilima. I ova reč o našem dragom prijatelju, profesoru Peroviću, nije običan omaž moj ili Makedonske akademije nauka i umetnosti, čiji je on veoma počastvovan član bio. Nije samo sećanje i odavanje počasti već nastavak dijaloga sa njim, kao preka potreba nadošla snagom njegovih životnih, filozofskih i teoretskih stavova, koji nisu za jednog života, već se prelivaju preko fizičkih granica ljudskog postojanja.

Profesor Perović je posedovao sva ljudska svojstva iskrenog prijatelja, nenadmašnog profesora blistavog uma i gvozdene logike koji je magnetom mudre misli i reči privlačio svoje slušaoce prenoseći ih u vasioni vladavine slobode, pravde i prirodnih ljudskih prava. Naučnik koji je dao nezamenljivi doprinos filozofiji prava i pravnoj nauci. Aktivista i borca za pravo i pravdu. Vatrenog govornika čije Besede su odavno postale amblematični prilozi znanja i umeća pravne retorike. Ali, pre svega čovek. Čovekoljubac. Istino- i dobroljubac.

Posedovao je najznačajniju osobinu koja može da krasi vrhunskog profesora i naučnika, retku u našem svetu bezgraničnih sujeta – empatiju, prijateljstvo i ljubav prema drugima, prema kolegama i saradnicima. Spremnost da ih prihvati kao ravnopravne sebi. Da pomogne tamo gde treba i da daje i tamo gde ne očekuje da će mu biti uzvraćeno. Da traži pravdu i da ne popušta pred nepravdom, ali ne i da kažnjava za to. Poznao je do tananih niti od kojih je satkan ljudski materijal, ljude iz celog našeg regiona, gde je svugde bio rado primljen. Ljude bez obzira na jezik, veru, nacionalnost, sa svojim ponosima i vrlinama ali i manama i tvrdoćom. To mu je omogućavalo da za svaku priliku i za svaki problem nađe pravu reč. Nikada reč raspirivanja mržnje ili sukoba već reč umnu, blagu, lekovitu ali britku koja pogađa u središte stvari. Njegov rečnik je satkan od bratstva kategorijalnijih pojmova – razum, moral, ljudsko dostojanstvo, sloboda i prirodna ljudska prava, umna zajednica prirodnog i pozitivnog prava, demokratska jednakost, kultura mira i prava. Ime mu je predestiniralo moralne senzore slobode i ljubav prema slobodi.

Sloboda je bila zastava slobodne teritorije i delovanja Slobodana. Njegova ideja o odnosu prirodnog i pozitivnog prava, o vrednostima i načelima prava, o građanskom pravu i drugim pravnim područjima biće bez ikakve sumnje u proučavanju u doktorskim i magistarskim radovima generacija koje dolaze i koje će u njegovim radovima i besedama, njegovom vremenskom sofizmu, nalaziti nepresušni izvor inspiracija za suočavanje sa brojnim problemima prava današnjice i budućnosti.

Ne može se poreći, a budućnost će, ubeđen sam, još više učvrstiti to uverenje da je profesor Perović podigao dostojanstvo pravne nauke naspram vehementnog nastupa politike i utilitarističkih stavova tzv. realističke škole prava, neopozitivizma, itd., prema kojima je pravo samo sluga politike. Naknadna formalizacija političkih dogovaranja ili arbitrarne političke volje. Mi svi znamo da ništa nije dalje od istine. Od takvog nipodaštavanja značaja i uloge prava u savremenoj državi koja mora da bude bazirana na vladavini prava. A vladavina prava ne predstavlja podređenost bilo kakvim već samo ispravnim i legitimnim zakonima.

Profesor Perović je izgradio svoj sistem prava zasnovan na načelima i vrednostima prirodnog prava predstavljenog u najsadržetijem obliku u Deklaraciji Kopaoničke škole prirodnog prava iz 2002. godine. On nije odbacivao značaj pozitivnog prava. Naprotiv, pozitivno pravo koje na kraju krajeva otelotvoruje postulate prirodnog prava jedino je moguće sredstvo civilizovanog društva za uređivanje društvenih odnosa. Radio je uporno na njegovom unapređivanju i primeni. Ali njegov pravni koncept je iskovan kao granitni kompozit ideja vrednosti postulata izvan pozitivnog prava, čiji su osnovni imperativi sloboda, moralnost i poštenje, ljudsko dostojanstvo, prirodna ljudska prava, kultura prava, jednakost, bratstvo, sigurnost. A to je koncepcija umnog a prema tome imperativnog prirodnog prava koje mora da bude zakon za zakonodavstva, u donošenju zakona i za sud u njihovoj primeni. Jer samo zakoni koji slušaju zapovesti razuma i morala mogu da budu pravo i da se razlikuju od bilo kojih drugih prinudnih pravila ili od skupa nasilnih normi.

Imena akademika profesora Slobodana Perovića i Kopaoničke škole prirodnog prava su sinonimi. Od vremena kada je ona osnovana do danas, Kopaonička škola je prevalila dug i trnovit put probijajući se kroz guste magle mržnji, stradanja, oružanih sukoba, autoritarnih sistema, moralnih provalija i padova ideja prava, mira, bratstva, jenakosti ljudskih prava, političke arbitrnosti. Ali kao slamka među vihorove – kako je govorio – država je i uzdizala čvrsto zastavu na kojoj su ispisani postulati Heksagona prirodnog

prava i ponosno pevala svoju himnu čiji je tekst sadržan u Deklaraciji Kopaoničke škole iz 2002. godine.

Kopaonička škola prirodnog prava – Slobodan Perović je izgubila svoje prostorne i vremenske dimezije i postala je eksteritorijalna i ektemporalna. Ona je eksteritorijalna jer nije sputana prostorom na kome još haraju seni prošlosti boreći se među sobom, ostavljajući živima da skupljaju žrtve svojih mržnji. Ona je univerzalna jer je potpuno posvećena duhu i diktatu razuma sažetog u Univerzalnu deklaraciju o ljudskim pravima i drugim dokumentima. I ona je ektemporalna planeta van vladavine pozitivizma, pragmatizma i utilitarizma kao ljudskoj prirodi stranim doktrinama.

Većito ostaje sećanje na našeg velikog Profesora Slobodana Perovića. Većito će Kopaonička škola prirodnog prava – Slobodan Perović zračiti kao svetionik slobode ljudskog dostojanstva, pravde, prirodnih ljudskih sloboda i prava, kulture mira i vladavine prava.

Dr XAVIER BLANC-JOUVAN

Profesor emeritus, Univerzitet Paris I, Panthéon – Sorbonne

*Uvaženo Predsedništvo,
Uvaženi prijatelji i kolege,
Dame i gospodo*

Kako bih mogao da izrazim ogromno zadovoljstvo što sam ovde među tolikim prijateljima i duboke emocije koje osećam zbog odsustva Predsednika i velikog pravnika koji nas je toliko zadužio, akademika profesora dr Slobodana Perovića.

Kako da sakrijem koliko sam počastvovan što sam pozvan da učestvujem u ovom vrhunskom omažu koji ukazujemo profesoru Peroviću. Svi mi koji smo danas ovde, u izvesnoj meri ostali smo siročad a ujedno i naslednici ovog velikog vizionara koji je imao hrabrosti da se bori za pravo i demokratiju u trenutku kada su oni bili ugroženi. Profesor Perović je otelovorio standarde prirodnog prava u cilju motivisanja povratka tradicionalnim vrednostima evropske pravne kulture. I da bi okupio oko sebe sve one koji dele te ideale, on je osnovao ovu Kopaoničku školu prirodnog prava na čijem čelu je bio preko trideset godina i bio najgenijalniji interpretator njenih vrednosti. Naravno, to nije bio lak zadatak, većina vas zna bolje nego ja sve poteškoće sa kojima se suočavao i koje je morao da prevaziđe tokom go-

dina. Zahvaljujući njegovoj posvećenosti i njegovom napornom radu, zalaganju i talentu za organizaciju uz pomoć mnogih kolega.

Kopaonička škola je sada, nakon više od trideset godina, stekla svetsku reputaciju o čemu svedoči i zvanično priznanje od strane UNESCO-a koje je dato pre 14 godina i taj uspeh je potvrđen godišnjim susretima Kopaoničke škole. I sam mogu tome da posvedočim jer sam prisustvovao velikom broju ovih susreta. Prvi put sam 1997. godine prisustvovao tim susretima i svaki od njih je bio veliki događaj.

Zaslugu za to nosi profesor Perović. Pre svega, naravno, svaki susret predstavlja proslavu zakona samom svojom naučnom vrednošću i kvalitetom pisanih referata kao i kvalitetom usmenih debata. Aktuelnost problema o kojima se raspravlja, sa naglaskom na zakonu i pravu u primeni, a ne onom koji piše u knjigama. Taj karakter ovih susreta omogućio je da na kraju svake sesije se dođe do praktičnih zaključaka koji se upućuju nadležnim organima u smislu mogućeg napretka prava. Sve ove inovacije dopunjene publikacijama izveštaja od kojih neki predstavljaju neku vrstu enciklopedije uporednog prava, sve to je doprinelo osnaženju uticaja doktrine i pravne prakse i postalo je vodič za postupanje. Kopaonička škola prirodnog prava je postala svetionik i postala je jedna utemeljena eminentna institucija u životu nacije.

Kao drugo, svaki susret Kopaoničke škole prirodnog prava predstavljao je i proslavu prirodnog prava, ne bilo kog prava, već prirodnog prava koje sobom nosi vrline koje predstavljaju temelj naše civilizacije, a to su pravda, sloboda, demokratija, vladavina prava. Mi znamo da se bitka za ove vrednosti nikada neće okončati, niti će ikada biti potpuno dobijena jer će ta bitka trajati dokle god je sveta i veka.

U međuvremenu, međutim, naš godišnji susret će postati i jedan izuzetno važan događaj i u jednom trećem smislu. To je zapravo i jedan festival prijateljstva. Svi oni koji su učestvovali na nekom od ovih susreta osetili su tu srdačnu atmosferu i jedan ambijent koji uvek preovlađuje na ovom čarobnom bregu. Tomas Man ima roman koji se zove *Čarobni breg*.

Kopaonik je za sve pravnike postao mesto razmene stavova. To je ono što činimo u toku trajanja susreta, u salama na sekcijama, uz šoljicu kafe i čašicu razgovora pored kamina, na ski-terenima. Kopaonik predstavlja privilegovano mesto za razmenu stavova i predstavlja polaznu tačku za dugogodišnje prijateljstvo.

Ne bih želeo da dužim previše ali hoću da kažem da sve što nalazimo na Kopaoniku nije ovde došlo slučajno. Sve to dugujemo profesoru Peroviću. I ovo je njegovo najdragocenije nasleđe. Svojim znanjem koje nema jednakoga na svetu i koje ostavlja vrlo dubok trag na sve one koji su ikada došli ovde makar i na nekoliko dana.

Kako da otvorimo ovaj Trideset drugi susret, a da ne odamo posebnu počast punu entuzijazma profesoru Peroviću. Ne samo što je ostavio neizbrisiv trag na ovu instituciju već nam je otvorio put ka budućnosti. Njemu, kao i onima koji su bili uz njega u teškim trenucima, moramo da iskažemo našu beskrajnu zahvalnost. Čudno je to što smo mi istovremeno njihovi naslednici, čuvari njegovog nasleđa. Kako je utešno znati da je Škola koju je stvorio sada pod vođstvom profesorke dr Jelene Perović, da je Škola u dobrim rukama. Dakle, uvek ćemo pamtiti njegov lik.

*Akademik VITOMIR POPOVIĆ
Akademija nauka i umjetnosti Republike Srbije*

*Poštovana predsjednice Kopaoničke škole prirodnog prava,
Poštovana porodice Perović,
Dragi prijatelji,
Dame i gospodo*

I ove godine, ovdje na Kopaoniku okupili su se mnogi ugledni pravници praktično iz cijelog svijeta. Došli su u najbolju školu prirodnog prava da čuju i nauče nešto novo, da se vide sa kolegama i prijateljima, da se druže i da učestvuju u zanimljivim raspravama po kojima je Kopaonička škola prirodnog prava odavno postala prepoznatljiva i nadaleko čuvena.

Zbog toga ovdje, već 32 godine zaredom, dolaze brojni ugledni pravnici sa svih strana da diskutuju o mnogim aktuelnim pitanjima i izazovima pravničke profesije. Kopaonička škola prirodnog prava je za to vrijeme stasala u respektabilnu i prestižnu naučnu manifestaciju. Stekla je svjetski ugled i renome sa kojim se danas u svijetu malo ko može pohvaliti.

Kopaonička škola prirodnog prava postala je prepoznatljiva i po njenom osnivaču i tvorcu, akademiku profesoru dr Slobodanu Peroviću. Više od tri decenije on je stvarao Školu i uzdigao je do neslućenih visina i svjetskog glasa. Nije zbog toga ni slučajno što je od 2005. godine UNESCO pokrovitelj Kopaoničke škole prirodnog prava. Nema nikakve sumnje to je

zasluga ovog velikog naučnika i čovjeka. Zbog toga će se ime akademika Slobodana Perovića još dugo spominjati i izgovarati sa velikim poštovanjem u cjelokupnoj evropskoj i svjetskoj pravničkoj javnosti.

On na žalost više nije među nama. Naš dragi prijatelj i učitelj akademik Slobodan Perović otišao je iz ovozemaljskog života 17. februara ove 2019. godine. Toga dana Kopaonička škola prirodnog prava ostala je bez svog tvorca i učitelja.

Otišao je jedan od najuglednijih naučnika ovog vremena i ovih prostora, univerzitetski profesor, akademik, senator, predsjednik Saveza udruženja pravnika Republike Srbije i Republike Srpske, osnivač Kopaoničke škole prirodnog prava i Budvanskih pravničkih dana, idejni tvorac i otac Građanskog zakonika Srbije i nosilac velikog broja domaćih i međunarodnih priznanja.

Bio je član velikog broja akademija nauka i umjetnosti, među kojima su Ruska akademija nauka i umjetnosti, Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske, Slovenije, Makedonije i Crne Gore. Bio je i član Međunarodne akademije za uporedno pravo osnovane u Hagu 1924. g. sada sa sjedištem u Parizu.

Otišao je autor i urednik brojnih knjiga, radova i časopisa koji su ostavili dubok i neizbrisiv trag u pravnoj nauci. Podjednako je bio poštovan i uvažavani u filozofiji, sociologiji, retorici, pravnoj istoriji i u drugim humanističkim naukama. Sudovi su sada ostali bez znalačkog tumača prava, a arbitraže bez iskusnog djelioca pravde i pravičnosti.

Njegova porodica, mi, njegovi prijatelji i saradnici smo ostali bez najvećeg među nama, bez velikog čovjeka i humaniste, bez iskrenog prijatelja, bez sjajnog i nadahnutog govornika. Toga tužnog 17. februarskog dana ugasilo se svjetlo Svetionika koje nam je decenijama osvjetljavalo put. Ipak, zahvaljujući velikom i neprolaznom djelu našeg profesora Slobodana Perovića, ni u narednom periodu nećemo tumarati u tami. Njegova djela i dalje će nam osvjetljavati put i voditi nas kroz sve izazove ovog teškog vremena. Siguran sam da će njegovo grandiozno djelo i narednih godina i decenija inspirisati mnoge generacije pravnika da neustrašivo koračaju putem koji je trasirao akademik Slobodan Perović. Njegovi ideali, pravičnost i pravda, kojim je sve vrijeme težio na žalost su još uvijek daleko na ovim prostorima.

Besjede profesora Slobodana Perovića sa Kopaonika i mnoge druge prigodne besjede sa raznih mjesta i prilika još dugo će odzvanjati u ušima pravnika i svih drugih koji su ih makar jednom slušali. Jer, njegov neospor-

ni autoritet i mudrost koja je krasila svaku njegovu misao izazivala je divljenje slušalaca. Njegovi govori o pravu i pravdi i filozofsko razmišljanje o svakoj izgovorenoj rečenici mogu se porediti sa najvećim oratorima u našoj civilizaciji. Njegovo djelo takođe. Zbog toga je naša obaveza da trajno čuvamo uspomenu na ovog velikog čovjeka, naučnika i mislioca.

Neka mu je vječna slava i hvala za ogromni doprinos nauci, pravnoj teoriji i praksi i filozofiji života.

Dr MILAN ŠKULIĆ
Profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu
i sudija Ustavnog suda Srbije

Uvaženo Predsedništvo,
Poštovane kolegice i kolege

Kada se kaže da se po jutru dan poznaje može se reći da ćemo ovo jutro provesti na Kopaoniku, očekujući jedan lep i uspešan dan.

Očekujemo da se nastavi život i rad ove velike Škole koja je ostavila i ostaviće dubok trag u pravnoj misli, ne samo u našoj zemlji već i znatno šire. Bilo je mnogo reči ovde o profesoru Peroviću, Osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava i ja bih samo podsetio na neke njegove misli koje su lepa vodilja za pravnike i ne samo za pravnike u našoj zemlji već i mnogo više od naše zemlje.

Profesor Perović je lepo govorio u jedno teško vreme da je bombardovanje osirumašenim uranijum izraz nečega što je osiromašena civilizacija. Tako nešto ostaje kao dubok trag ideje da se pravnici moraju boriti, ne samo za dobar pravni sistem i pravično društvo, već i za ono što se naziva mir u svetu i snaga međunarodnog prava.

Zatim, profesor Perović je jako lepo povezao neke misli koje potiču još od onog čuvenog *cognito ergo sum* – mislim dakle postojim, što je kasnije Paskal objasnio kao ideju o čoveku koji je trska ali trska koja misli. Profesor Perović je to povezao sa idejom našeg velikog Njegoša koji je govorio o jednoj slamci među vihorove ali je profesor Perović rekao da je to slamka koja misli i razmišlja, tako da iako je među vihorima ona kao takva, može da misli i nešto postigne i tim razmišljanjem.

I konačno, postoji jedna misao profesora Perovića koja se meni posebno dopada i ima veliki značaj u svetu gde mi često zaboravljamo da je

svet takav kakav je, pun i nepravde i siromaštva i mnogo čega lošeg, pa je tako profesor Perović govorio o tome da je danas najrasprostranjenija i najveća bolest u svetu bolest gladi. Znači, danas milijardu ljudi gladuje. To je stvar koja se ne sme zaboraviti ni ovde a pogotovo ne od strane onih koji su od nas mnogo bogatiji, koji mogu da pomognu da jedan manji deo stanovništva ne gladuje u 21. veku.

Kopaonička škola prirodnog prava počiva na mislima. Kako mislima samog profesora Perovića koji je nju osnovao i decenijama izgrađivao njen rad i ugled, tako i na mislima svih onih koji su danas ovde, koji će i danas i kasnije u toku rada, da svojim radom, svojim idejama doprinesu daljem razvoju prava i pravnog sistema. I to me podseća na misao čuvenog Mahatme Gandija koji je govorio o zlu i govorio da zlo ne treba nikada izgovarati, zlo ne treba slušati i čak zlo ne treba gledati. Zlo je, nažalost, prisutno svuda oko nas ali misli koje se ovde čuju i izgovore, te ostave traga, pomažu da zlo, kada je reč o zlu u pravu, ali i zlu u životu, bude ako ne pobeđeno, makar bitno umanjeno.

I konačno da kažem na kraju: jedan čuveni kineski mislilac Lao Ce je davno govorio da i put od hiljadu milja počinje prvim korakom.

Ova Škola je počela svoje prve korake pre više decenija. Ona te korake nastavlja i danas. Ona živi, živeće i trajaće i sigurno ti koraci u jednoj misli koja ostaje će biti značajan doprinos da i naša zemlja ali i znatno više od naše zemlje, države koje pripadaju civilizovanom svetu, imaju bolji pravni sistem, kao i bolje i pravičnije pravo.

Dr THOMAS MEYER
Rukovodilac Programa nemačke organizacije
za međunarodnu saradnju GIZ

Još uvek nisam profesor ali sam dugogodišnji prijatelj i moram reći da je moja pozicija u neku ruku takva da se uvek pomalo osećam kao podeljena ličnost kada sam ovde. Jer, radeći 12 godina na Balkanu u oblasti pravne i sudske reforme značilo je raditi 12 godina sa profesorom Perovićem.

Prva naša aktivnost tada bila je *Deklaracija Kopaoničke škole prirodnog prava* 2002. godine, kada smo imali zadovoljstvo da pružimo podršku njenom štampanju i prevođenju na šest jezika, uključujući i kineski jezik. Sećam se dobro da me je tada Ambasada Nemačke pitala zašto bi obezbeđivala tu podršku, a ja sam im rekao - ne mogu vam reći, ali vas molim proči-

tajte preambulu. Oni su to učinili i sa zadovoljstvom su obezbedili podršku za *Deklaraciju Kopaoničke škole* koju je napisao profesor Slobodan Perović.

Kao predstavniku međunarodne zajednice, bilo mi je sasvim prirodno da postanem ne samo kolega, već i prijatelj, prijatelj Profesora, koji je davao nadahnuće i podsticaj za diskusiju, ne samo u Srbiji i jugoistočnoj Evropi, već i u Evropi i svetu.

Polazeći od toga, želim da istaknem da je učešće na ovoj konferenciji posebna prilika i da se ne radi samo o nastavku tradicije koju je uspostavio profesor Perović, već i o početku delatnosti nakon njegovog odlaska.

Ima nešto što bih želeo da naglasim. Znam, odnosno mogu da pretpostavim kakav su teret na sebe preuzela deca profesora Perovića, kao i poznati i ugledni profesori prava i poznati pravници u Srbiji, tako da bih želeo sve vas da zamolim da podelite taj teret daljeg rada na nastavljanju tradicije Kopaoničke škole.

Mislim da su jednom prilikom pitali Ajnštajna da li je značajno doprineo prirodnim naukama. A on im je ispričao o tome da mi svi stojimo na plećima jednog gorostasa. I mi, ovde, na planini Kopaonik, stojimo na plećima jednog velikana, a to je profesor Perović. Ja ću nastaviti da budem prijatelj, a u isto vreme i predstavnik međunarodne zajednice i da budem kolega, a uveren sam da će i svi ostali iz Srbije, jugoistočne Evrope, Evrope i sveta učiniti to isto.

Dr GALE GALEV

Profesor Pravnog Fakulteta "Sv. Kiril i Metodije" u Skoplju

Poštovano Predsedništvo,

Poštovana predsednice Kopaoničke škole prirodnog prava

– Slobodan Perović, profesorko Perović,

Uvažene kolege,

Dame i gospodo

Velika zahvalnost organizatoru Kopaoničke škole što mi je ukazana čast da se obratim vama i da kažem par reči posvećenih velikanu, našem prijatelju, našem učitelju prirodnog prava profesoru Slobodanu Peroviću. Danas me obuhvata tuga, a to je zato što prvi put ovde na Kopaoniku nema s nama našeg dragog Profesora, našeg dragog kolege, velikog čoveka – profesora Perovića. I ne samo to. Neće ga biti ni ubuduće. Ali, u isto vreme

obuhvata me nada da je ipak profesor Perović tu, i danas. Biće i sutra. Biće zauvek, do vek vekova. Veliki ljudi ne umiru, oni prelaze u legende.

To je profesor Perović. Kad kažem da je profesor Perović tu, sećam se jedne njegove misli koju bih hteo da podelim s vama. Ta njegova misao je neka njegova beseda ili više njih. Ta misao, urezana u svesti, u slobodnoj interpretaciji glasila bi ovako: “Telo čoveka s jedne strane, i duh čoveka, s druge strane, su u večitoj borbi. Ta borba, taj dvoboj uvek se završava u korist duha. Drugim rečima, telo čoveka kao delo materijalne prirode odlazi ili drugim rečima umire, ali ono što večno ostaje je njegovo delo, njegovo stvaralaštvo, shvaćeno u smislu nematerijalne vrednosti duha. Ta vrednost, to blago, ostaje kao dar ne jednog čoveka, ostaje dar celom čovečanstvu”.

Takvo blago, takav dar, profesor Perović poklonio je svojoj Srbiji, poklonio je njegovom Balkanu, poklonio je Evropi, rekao bih i svetu. To blago je njegova Kopaonička škola prirodnog prava. Ona večno ostaje tu i biće je, i mi ćemo da dolazimo i prolazimo. Dolaziće nove generacije i imaju tu mnogo da nauče zato što je tu profesor Perović.

U središte te Škole profesor Perović utkao je šest velikih univerzalnih temeljnih čovekovih prirodnih prava. Znamo koja su to: pravo na život, pravo na slobodu, pravo na imovinu, pravo na intelektualnu tvorevinu, pravo na pravdu i pravo na pravnu državu. To su te temeljne vrednosti. Ali, postoje desetine drugih pojedinačnih prava koji se ulivaju i spajaju sa tih šest čovekovih fundamentalnih prava. To je ono što će ovde večno da zrači, da sija, i niko mu ništa ne može. Nikakva vlast bilo od kuda da dolazi – ne može joj ništa. Sećate se jedne godine kad Kopaonička škola nije radila. Ali ta godina je bila najglasnija iako je ćutala. Zato što nije gubila vreme na ono što znači politika i politikanstvo, ono što znači strast za vlasti, potčinjavanje drugog, uništavanje drugog, razdvajanje drugog po raznoraznim osnovima. To kod profesora Perovića nije moglo proći. Jednostavno, on je te stvari prezirao. I to je njegova veličina. I zato je on naš Učitelj. I treba ga se sećati, treba ga poštovati.

Nije moje da predlažem, ali ima nešto u dubini moje duše i srcu što traži od mene da iznesem jedan predlog. Najmanje što se može učiniti za profesora Perovića, ovde na Kopaoniku, je da se u dvorištu, ovde u Konacima, postavi njegov spomenik. Zašto Konacima? Zato što se tu nalazio profesorov apartman koji sam imao privilegiju da posetim i da vidim pravnu laboratoriju profesora Perovića. Tamo je bila jedna stara pisaaća mašina i stotine knjiga otvorenih. Pitam profesora: “Profesore, jel mogu da vidim neki koncept Vaše slavne besede. Verujem da Vi tu dolazite i pripremate se za

Vaš nastup”. On kaže: “Da, da, evo to su sve te otvorene knjige, to je moj sistem bez sistema i najlakše se snalazim kad su tako rasturene, po stolu, po podu ...” I kaže, “Čudnovata stvar: završi se jedna sesija, vratimo se u Beograd, počnemo pripreme za sledeće, imamo puno problema, i kad dođe decembar ja deset dana pre početka dolazim tu u ovaj moj apartman, sednem; vidiš to je moj kompjuter, moja mašina. Sve što sam uradio, uradio sam na njoj ali nemam tekst za besede. Knjige su otvorene – to su moje besede. Neverovatno, ne znam koja je ta prirodna sila gde se vasijski zakoni prizemljuju i sjedinjavaju se sa zemaljskim zakonima na Pančićeovom vrhu. I otvori se krov mog apartmana i počinju da se ređaju misli, jedna po jedna, i zato profesore Galev, meni nije potrebno da tekst pišem”.

Hteo bih da budem na spisku poklonika Kopaoničke škole. Samo na taj način se odaje čast i poštovanje velikog čoveka.

I još jedan predlog. Možda bi bilo dobro razmisliti pored ustaljenih šest katedri, onih šest oblasti prirodnog prava, da se prihvati i sedma katedra. Katedra posvećena liku i delu profesora Perovića na kojoj svake godine, svaki poklonik (ako hoće) može da bude učesnik. Na toj katedri bi se raspravljalo, na njoj bi se otvarali problemi, na njoj bi se sretalo ono što je osnovni motiv Škole, a to je prirodno pravo čoveka, sa onim drugim, pozitivnim pravom

Hvala Bogu i profesoru Peroviću što mi je bilo omogućeno da lično poznajem tog čoveka i da se sa njim družim punih 30 godina. Ostaje samo da kažem: počivaj u miru velikog čoveka.

IVICA STANKOVIĆ
Vrhovni državni tužilac Crne Gore

Dame i gospodo

Pravo i snaga umnosti – skica za portret osnivača naše Škole, slobodnog uma Slobodana i briljantnog pera Perovića. Uma koji je bio nadahnut pravdom i pera koje je bilo posvećeno pravu. Slobode čija je snaga ležala u Slobodanovoj odgovornosti. Kroz naučno pero profesor Perović je ispisao odgovor njegovog uma na pravna pitanja vremena u kojem je živio.

Ali današnji skup pokazuje da taj odgovor prevazilazi vrijeme života Slobodana Perovića. Zato ću da parafraziram jednu latinsku posloviću – “samo mrtav stvaralac može biti besmrtn”. A našeg Osnivača, kao u

Njegoševim stihovima, um s besmrtnima ravni. A njegovo djelo dužnosti najsvetijoj služi da privede vek poznaniju prava. Njegove sile, sile prava nema bez snage umnosti. Kao što se pravo sile rađa tamo gdje snaga umnosti umire.

A sa umom i pitanjem njegove snage savremenost nam nameće i pitanje njegovog surogata vještačke inteligencije. Da se poslužim pojmovnikom filozofa postmoderne. Riječ je o pitanjima protetike uma. I zaista, u vremenu digitalizacije, vještačka inteligencija je faktor koji se mora uzeti u obzir. On može i treba da bude od pomoći za efikasnije procedure, razmenu i obradu podataka, i druge funkcije. I sasvim je razumljivo da digitalne tehnologije ulaze u strategije. Njima se posvećuju međunarodne konferencije. Međunarodne organizacije pokreću programe na ovu temu. Ali, takav horizontalni karakter vještačke inteligencije, makar se i ticala prava, nikada ne može imati vertikalnu ljudskog uma koja se odnosi na pravdu. Onu vertikalu koju je personifikovao i simbolizuje upravo Slobodan Perović u čijem je umu misao bila bistra, riječ čista, a rečenica iz pera jasna. Vedronski rečeno, bio je idealni tip pravnik. Snaga umnosti u pravu i sila prava u umnosti.

Dame i gospodo, neka mi bude dozvoljeno da ovo slovo završim onako kako valja i sleduje. Vječna slava i hvala Slobodanu Peroviću.

*Prof. dr GORDANA ILIĆ-POPOV
Profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu,
prorektor Univerziteta u Beogradu*

*Poštovane koleginice i kolege,
Dame i gospodo*

Imam posebno zadovoljstvo da vam se obratim, ne samo kao jedan od autora i urednik jedne od sekcija Kopaoničke škole, nego da vas pozdravim u ime rektorskog kolegijuma Univerziteta u Beogradu.

Rad Univerziteta u Beogradu je utkan u istoriju nastanka moderne Srbije, a rad Kopaoničke škole prirodnog prava utkan je u istoriju razvoja pravne misli u Srbiji. Tokom 211 godina postojanja Univerziteta u Beogradu on je iznedrio brojna velika imena među kojima je svakako i ime profesora dr Slobodana Perovića. Kao što ćemo, i kao što pamtimo Milutina Milanovića, Mihaila Petrovića Alasa, Slobodana Jovanovića, Jovana Cvijića i mnoge druge po njihovim delima, tako ćemo svakako zauvek pamtili i

Slobodana Perovića, ne samo kao uglednog profesora Pravnog fakulteta, jedne od 31 članice Univerziteta u Beogradu, nego i kao osnivača Kopaoničke škole prirodnog prava.

Iza višedecenijskog uspeha u razvoju i radu ove Škole stoji veliki broj pojedinaca, autora radova iz svih oblasti Heksagona prirodnog prava. Ovu Školu je od samog njenog osnivanja, pa svih narednih godina, a verujem i ubuduće, pratio i pratiće istraživački duh bez kojeg napretka u bilo kojoj nauci nema. Univerzitet u Beogradu podržava svaku naučnu i stručnu aktivnost koja doprinosi razvoju nauke putem kritičkog promišljanja i putem sučeljavanja argumentovanih stavova i ideja koje se svake godine na Kopaoniku mogu čuti i koje, svakako, doprinose tome da je ovaj veliki skup (o kome svedoči puna sala) jedan od najbrojnijih i najznačajnijih skupova prava različitih profila, ne samo u Srbiji nego i u čitavom regionu.

Kopaonička škola prirodnog prava je škola sa bogatom tradicijom. Tradicija je obavezujuća i zato se od svih nas očekuje da nastavimo da negujemo pravnički duh i da nastavimo da sledimo put kojim se sa mnogo entuzijazma kretao protekle 32 godine profesor Slobodan Perović.

U ime Rektorskog kolegijuma Univerziteta u Beogradu, želim da i ovogodišnji susret pravnika opravda ime osnivača Kopaoničke škole prirodnog prava – profesora dr Slobodana Perovića i želim da svi mi, autori i učesnici, našim izlaganjima i diskusijama doprinesemo i pokažemo da su pravo, pravda i snaga mudrosti iznad svakog drugog interesa.

Dr GIAN ANTONIO BENACCHIO
Profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Trentu, Italija

Poštovana profesrice Perović,
Poštovano Predsedništvo

Pre svega, donosim pozdrav sa Pravnog fakulteta Trento i Udruženja za komparativno pravo čije je sedište u Torinu.

Želeo sam biti na ovom 32. susretu na Kopaoniku iz dva razloga: prvo, tema konferencije, tema susreta. Tema susreta je za mene vrlo interesantna jer se radi o temi koju sam studirao i za koju verujem da je jedna od najvažnijih tema prava. Onoga prava koje se u uporednom pravu zove pravo koje živi. Pravo koje se između sudske prakse i snage umnosti razvija, menja se i adaptira okolnostima, rekao je profesor Karajli, jedan veliki italijanski prav-

nik prošlog veka. Sudska praksa ne postoji izvan zakona ali i zakon ne postoji izvan sudske prakse, izvan interpretacije koja isto kao zakon mora biti djelo umnosti.

Drugi razlog zbog koga sam ovde dolazi iz mog srca. Ovo je prva godina da na Kopaoničkom susretu nema profesora Perovića. Ovaj susret je posvećen ne samo moralno njemu, nego mislima svih nas.

Profesor Perović je bio izuzetno značajan autor u mojim studijama komparativnog prava. Kad sam studirao i pisao moje prve radove o vašem Zakonu o obligacionim odnosima iz 1978. godine, bilo je vrlo malo pravnika koji su kao profesor Perović objasnili šta je stub građanskog prava kod južnih Slovena. Bilo je doba u kome se politika htela nametnuti pravu. I pravo je postalo instrumentalni odnos politike. Ali profesor Perović je uvek imao viziju prava kao istinske znanosti koji nije u službi politike. Bio je profesor od velikog naučnog integriteta. I danas se sećam kad sam u 1983. godine upoznao profesora Borislava Blagojevića na vašem Pravnom fakultetu, koji mi je rekao: "ako želiš razumeti šta je naše građansko pravo, moraš da pročitaš dela profesora Slobodana Perovića". I tako je i bilo. Evo zašto sam ja ovde. Hvala vam i dobar rad svima.

Dr LARRY DIMATEO

Profesor na Levin College of Law, Florida University, SAD

Na ovom mestu, prisutno je sećanje puno ljubavi i zajedništva ljudi koji su poznavali profesora Slobodana Perovića. Nisam nikada lično upoznao profesora Perovića ali svestan sam njegovog značaja. Budući da svi oni koji su govorili pre mene lično poznavali profesora Perovića, ja mogu da govorim sa stanovišta spoljne perspektive.

Iza profesora Perović ostalo je veliko zaveštanje njegovog velikog dela. Pošto dolazim iz sveta anglosaksonskog prava, dok prethodni govornici pripadaju svetu kontinentalnog prava, bilo bi potrebno da govorim dugo da bih mogao ove dve strane da uravnotežim. Ovo je mala šala. I to je način na koji se Irci sećaju dragih ljudi uz pošalice i humor.

Želeo bih da kažem nekoliko reči kojima ću rezimirati moje misli. Te reči su: istorija, vizija, vladavina prava i društvo prava, a pod društvom prava podrazumevam da svi prisutni ovde, bilo da su advokati, tužioci, sudije ili pravni naučnici, pripadaju istoj zajednici. Pripadaju istom društvu.

Dok sam slušao ostale govornike imao sam osećaj transcendentnosti prava. Bez obzira na to da li dolazimo iz dela sveta koji primenjuje anglosaksonsko ili kontinentalno pravo, svi mi razmišljamo slično i možemo da se razumemo uprkos jezičkim razlikama. Kao što su moji prethodnici iz Italije govorili jezikom ljubavi, mi govorimo jezikom prava i mislim da je prirodno pravo deo prava koji najviše izražava transcendentni karakter.

Načela koja su primerena prirodnom pravu su nešto što nas razlikuje i odvaja od životinjskog sveta i što nas čini ljudskim bićima. Smatram da se čovečanstvo oslikava u onome o čemu nam govori prirodno pravo. Ali isto tako znamo da postoji i ona loša strana ljudske prirode. Zbog toga mi pravnici, prilikom bavljenja pravnom naukom ili pravnom praksom, treba da promovišemo ideju prirodnog prava kao nešto što predstavlja dobrotu ljudi.

Prevalio sam put 24 časa da bih danas bio ovde, iz poštovanja i u želji da odam počast profesoru Slobodanu Peroviću. Počastvovan sam pozivom njegove ćerke profesorke Perović. Saznao sam da je Jelena praktično bila dete kada je održan prvi susret Kopaoničke škole prirodnog prava, pa je divno videti da je izrasla u fantastičnu naučnicu, fantastičnu ženu. I to su vam potomci.

Mnogo puta možete da ocenite čoveka po članovima porodice koji su ostali iza njega i po njegovom potomstvu. I mogu da kažem na osnovu moje komunikacije sa Jelenom, a upoznao sam se i sa Markom, da vidim tu finocú i tu iskrenost, širinu duha. Što bi rekli američki migranti – stara škola. Stara škola su ljudske vrednosti koje su doseljenici doneli sa sobom iz Poljske, Srbije, Italije, poput mojih roditelja. Te vrednosti se ponekad gube.

Tokom godina, naročito poslednjih nekoliko godina, prijatelji sam se sa ljudima iz Srbije, koje sam upoznao, ne u Srbiji nego u Hong Kongu i na drugim mestima. Moram vam reći da oni i dalje pokazuju te vrednosti stare škole koje su ponekad izgubljene kod nekih novih mlađih generacija. A to su – čast, poštenje, odgovornost, naporan rad, ispunjenje obećanja.

Moja priča o prirodnom pravu je pomalo neobična jer je jedan od mojih prvih članaka nosio je naslov *Istorija teorije prirodnog prava* sa posebnim osvrtom na anglo-američko ugovorno pravo. Kada sam čuo za Kopaoničku školu prirodnog prava, to je za mene bilo prosvetljenje, renesansa, preporod.

Kad sam saznao za ovu konferenciju, veoma sam se obradovao i bio sam siguran u svom uverenju da je prirodno pravo nešto što je jako staro, ponekad zaboravljeno, ali večno. Mislim da je profesor Slobodan Perović to shvatao. Mislim da te ideje nisu nove ali preporod tih ideja jeste novi.

Reč je, zapravo, o odrazima ljudskog duha koji potiče od društva, od prirode ljudskih bića. Verovanje u vrednosti poput poštenja, pravde, razumnosti, mogućnosti, utkana je u svako pravo i u celo civilizovano društvo.

U okviru svog zaključka želim da kažem da je pravo univerzalno, da ne postoje granice. Putujem svuda po svetu i vrlo lako stičem nove prijatelje jer svi mi govorimo istim jezikom. Nekad jezikom ljubavi, a nekad je to i jezik prava. Prirodno pravo predstavlja ujedinjujuću silu svima nama okupljenim ovde i to je nešto što nas vezuje. A društvo nam je poverilo zadatak da promoviramo dobrotu koju predstavlja prirodno pravo, kao što je to činio profesor Perović.

UNIVERSITAS IURIS NATURALIS COPAONICI
TRIDESET DVE GODINE POSTOJANJA I RADA

Prof. dr JELENA S. PEROVIĆ VUJAČIĆ
Predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava
– Slobodan Perović

– Izlaganje na plenarnoj sednici otvaranja 32. Susreta
Kopaoničke škole 13. decembar 2019.

Poštovane kolege,
Članovi velike porodice Kopaoničke škole prirodnog prava,
Uvaženi gosti, okupljeni pod svodom ovog Univerziteta pravde,
Dame i gospodo,
Dragi prijatelji

Kopaonička škola prirodnog prava rođena je pre trideset dve godine. Tokom svog postojanja, Škola je, sa vremenskim i prostornim širenjem, kontinuirano jačala i razvijala koncepciju racionalnog prirodnog prava. Vođena upravo tom koncepcijom, Kopaonička škola prirodnog prava na svo zlo ovog sveta uvek odgovara lepotom dobrog i pravičnog – *Honeste vivere, alterum non laedere, sum cuique tribuere* – Pošteno živeti, drugoga ne vređati i svakome dati ono što mu pripada.

Dosadašnje rezultate Kopaoničke škole prirodnog prava možemo sagledati sa tri aspekta: naučni rezultati, izdavačka delatnost, okupljanje domaće i inostrane javnosti.

Naučni rezultati

U najznačajnije naučne rezultate Škole ulaze:

Teorija triparticije posvećena odnosu prirodnog prema pozitivnom pravu u smislu uzornog, supsidijarnog i korektivnog odnosa;

Demokratska kultura za razliku od simulovane i vulgarne demokratije. O demokratskoj kulturi profesor Slobodan Perović reći će: “Tačno je da je vladavina većine prvo slovo u azbuci demokratije, ali ako se ostane samo na tom slovu, onda nema azbuke i pismenosti. Takva demokratija može ugroziti pravo manjine ili se čak pretvoriti u svoju suprotnost – tiraniju ve-

ćine nad manjinom. Demokratiju u kojoj većina izriče istinu i u ime takve istine sankcioniše one koji drukčije misle treba nazvati vulgarnom demokratijom, totalitarnom demokratijom ili demokratskom tiranijom. Ovakva demokratija, osim zakona većine, nema druge neophodne atribute. Podsetimo se: Sokrat je bolje prošao pred sudom istorije, nego pred sudom atinske demokratije. Pravnoj državi je svojstvena demokratska kultura u kojoj, pored osnovnih svojstava demokratije, tolerancija i odgovornost predstavljaju bitna obeležja visokog stepena zajedničke umnosti”.

Kad je reč o toleranciji, Škola je postavila Skicu tolerancije kao subjektivnog prava koje je proklamovano ustavom i regulisano zakonom. Po principu tolerancije, niko nema pravo da sebe stavlja iznad drugih i da prigrabljenom silom, pluralizam života pretvara u monizam svoje vlasti;

Škola je, nadalje, konstatovala nesklad između proklamovanih i neostvarenih ljudskih prava i imenovala činioce tog nesklada (ekstremno siromaštvo, antipravne države, zloupotreba i politizacija ljudskih prava). U tom smislu, Škola je označila tačke mogućeg izlaska iz krize u koju je zapao koncept ljudskih prava;

Postavljena je teorija zloupotrebe ljudskih prava koja postoji kada se ljudska prava vrše protivno svrsi zbog koje su ustanovljena, a u cilju postizanja političkih, finansijskih ili vojno strateških ciljeva;

Primenjena je kategorija komutativne i distributivne pravde u sadašnjim uslovima i postavljeni su kriterijumi za razgraničenje zakonskog neprava od nadzakonskog prava;

Kopaonička škola prirodnog prava uvek je davala poseban značaj pitanju uloge i položaja suda u sistemu podele vlasti. U tom smislu, Škola je formulisala Dvanaest tablica sudijske nezavisnosti. Prema ovim tablicama, sudija je u izricanju pravde nezavisan od bilo koje vlasti osim vlasti legitimnog zakona. Vršeci svoju dužnost, sudije se izjašnjavaju o životu i slobodama ljudi i samim tim učestvuju u upravljanju pravdom. Veće dužnosti od te nema. Tim putem, Škola je podigla naučni i stručni glas protiv svakog nasilja kao opozicije umnosti i kao antipoda pravnoj državi i demokratskoj kulturi.

Kopaonička škola je “rodno mesto Prednacrtu Građanskog zakonika” i prvi značajni koraci u pravcu izrade ovog Zakonika preduzeti u Kopaoničkoj školi prirodnog prava. Akademik prof. dr Slobodan Perović bio je predsednik Komisije za izradu Građanskog zakonika Republike Srbije. U tom pogledu, Profesor Perović rekao je: “U svojstvu osnivača i Predsedni-

ka Kopaoničke škole prirodnog prava, pripala mi je naučna čast da uputim zvanični predlog Vladi za obrazovanje Komisije za donošenje Građanskog zakonika Republike Srbije, sa osnovnim razlozima i potrebi za donošenje ovog zakonika. U istom predlogu imenovani su i mogući članovi ove Komisije”. Pomenuti predlog u celini je prihvaćen od strane Vlade Republike Srbije, koja je 2006. godine donela odluku o formiranju Komisije za izradu Građanskog zakonika Republike Srbije. S obzirom na aktuelnost i značaj ove kodifikacije, Prednacrt Građanskog zakonika je kontinuirano bio predmet diskusije na zasedanjima Škole.

Za vreme profesora Slobodana Perovića izrađen je *Prednacrt Građanskog Zakonika Republike Srbije* koji je publikovan i dostavljen na javnu raspravu. Ovo delo, nastalo pre odlaska profesora Perovića, ostaje zabeleženo i dokumentovano i kao takvo dostupno je najširoj javnosti. Objavljivanjem ovog dela omogućeno je da se povuče jasna granica između Prednacrt Građanskog zakonika koji je izrađen za vreme profesora Slobodana Perovića i svega onoga što će uslediti posle njegovog odlaska.

Kad je reč o daljoj sudbini Prednacrt, upućujem na reči profesora Perovića: “Velike kodifikacije na polju civilnog prava nikada ne prestaju da žive. Vremenom, upotrebom državne vlasti, one mogu biti stavljene van pravne snage, ali nikada i van snage života i naučnog univerzuma”. Verujem da se ove reči u punom smislu odnose i na Prednacrt Građanskog zakonika.

Naučni rezultati Škole posebno se ogledaju u Heksagonu prirodnih prava koji je okupio sve pravne i socijalne discipline oko šest stubova opšte civilizacije (život, sloboda, imovina, intelektualna tvorevina, pravda, pravna država). Akademik profesor Slobodan Perović, u svojstvu osnivača i predsednika Kopaoničke škole prirodnog prava, 1994. godine konstituisao je ovaj naučni Heksagon koji u suštini čini integritet prirodnih prava.

Izdavačka delatnost

Pored naučnih rezultata, potrebno je istaći i izdavačku delatnost Kopaoničke škole. Ona se, pre svega, sastoji u publikovanju referata koji se dostavljaju na osnovu konkursa za svaki decembarski susret prema opštoj temi objavljenoj za odgovorajuću godinu. Za trideset dve godine objavljeno je blizu 8.000 referata, raspoređenih u šest katedara i 23 sekcije, što ukupno čini preko 135 tomova knjiga.

U okviru izdavačke delatnosti, treba pomenuti i *Završne dokumente* koji izražavaju godišnje poruke i zaključke sa Kopaoničkih susreta, kao i knjigu *Bibliografija* radova Kopaonike škole prirodnog prava.

Kada je reč o izdavačkoj delatnosti Škole, stoji značajno delo *Deklaracije Kopaoničke škole prirodnog prava* (2002. god.) koja čini sintezu rada Škole i putokaz njenog daljeg rada. Akademik profesor Slobodan Perović, u svojstvu osnivača i predsednika Kopaoničke škole prirodnog prava, učinio je predlog teksta ove Deklaracije na Završnoj plenarnoj sednici 2002. godine, na kojoj je Deklaracija prihvaćena, bez ikakvih izmena i dopuna. Deklaracija je štampana u jednoj knjizi na šest jezika i to: engleskom, francuskom, nemačkom, španskom, ruskom i kineskom jeziku.

A sada, dozvolite mi da sa velikim zadovoljstvom, sa ovog mesta objavim i posebnu vest. Izdavačka delatnost Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović od decembra 2019. godine predstavljena je i naučnim časopisom *Revija Kopaoničke škole prirodnog prava*. Kao novi, poseban i samostalan časopis Kopaoničke škole, *Revija* izlazi dva puta godišnje i objavljuje naučne članke, komparativne studije, analize sudskih i arbitražnih odluka, komentare zakonskih rešenja, prikaze knjiga i druge naučne priloge istaknutih domaćih i inostranih autora.

Predajući ovaj časopis pravničkoj javnosti, Kopaonička škola prirodnog prava – Slobodan Perović nastavlja da zida zdanje svoje publikovane reči, čineći ga bogatijim za još jedan pogled na opštem horizontu onog prava čija je svrha da služi pravdi. Na to je obavezuje njen naučni identitet i integritet, a posebno je obavezuje stožerno ime njenog Osnivača, profesora Slobodana Perovića.

Okupljanje pravničke javnosti

Treća dimenzija Kopaoničke škole prirodnog prava ogleda se u okupljanju najšire pravničke javnosti, kako naše, tako i inostrane. Kad je reč o učesnicima iz inostranstva, pomenimo da oni dolaze iz preko 40 zemalja (Nemačka, Francuska, Engleska, Italija, Austrija, Holandija, Grčka, Poljska, Mađarska, Rumunija, Bugarska, Portugalija, Španija, Turska, Švajcarska, SAD, Indija, Rusija, Belorusija, Kina, Brazil, Liban).

U pogledu na dosadašnji rad Škole, posebnu pažnju zadržimo na činjenici da se Škola nalazi pod moralnim pokroviteljstvom UNESCO-a od 2005. godine s obrazloženjem da “projekti i publikacije Kopaoničke škole prava predstavljaju poseban interes za UNESCO i on će sigurno doprineti

napretku ljudskih prava i ojačati međunarodno pravo. Njihova težnja se potpuno podudara sa tekućim procesom ljudskih prava u okviru sistema Ujedinjenih nacija” (u potpisu *Koitchiro Matsura*, Generalni sekretar UNESCO-a). Pokroviteljstvo UNESCO-a traje do danas. Ono nije samo protokolarnog karaktera, već je rad Škole od strane UNESCO-a ocenjen kao *važan međunarodni događaj*. Za Dvadeseti susret Škole, UNESCO je tim povodom uputio sledeće reči “UNESCO čestita svim srcem profesoru Slobodanu Peroviću, osnivaču Škole prirodnog prava na organizovanju ovog skupa. Mi smatramo da je Kopaonička škola prirodnog prava naš prirodni saveznik u zajedničkim naporima da se afirmišu osnovna načela u poštovanju ljudskih prava i ljudskog dostojanstva” (*Pierre Sane*, pomoćnik Generalnog sekretara UNESCO-a).

* * *

Pogled na dosadašnji rad Kopaoničke škole prirodnog prava daje mesta zaključku da je pod okriljem Škole u suštini stvoren jedan naučni pokret zasnovan na tradicionalnoj filozofiji pravde i racionalnoj koncepciji prirodnog prava koje je kodifikovano u okviru Organizacije Ujedinjenih nacija i drugih miroljubivih asocijacija i integracija.

Ovogodišnji susret

Poštovane kolege, za ovogodišnji Susret dostavljeno je preko 200 naučnih i stručnih radova domaćih i inostranih autora, od kojih je objavljeno 172 rada, koji su raspoređeni u 4 toma knjiga.

U čast svog Osnivača, akademika prof. dr Slobodana Perovića, Kopaonička škola je ove godine raspisala konkurs za Nagradu “Profesor Slobodan Perović” za tri najbolja rada mladih učesnika Kopaoničke škole prirodnog prava na temu “Pravo i snaga umnosti – Posvećeno Osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću”.

Na konkurs se javio veći broj autora radova – mladih pravnik i studenta osnovnih, master i doktorskih studija pravnih fakulteta. Nakon ocene svih dostavljenih radova, stručni žiri izdvojio je tri rada kao najbolja u okviru opšte teme i uslova predviđenih konkursom. Autori ovih radova dobitnici su ovogodišnje Nagrade “Profesor Slobodan Perović”, a javno proglašenje dobitnika Nagrade i njihovo obraćanje auditorijumu uslediće za nekoliko minuta. Kopaonička škola prirodnog prava posvetila je posebno izdanje ča-

sopisa “Pravni život” radovima za Nagradu “Profesor Slobodan Perović” i u njemu publikovala radove dostavljene na osnovu konkursa za Nagradu.

Ovome treba dodati i prvi broj “Revije Kopaoničke škole prirodnog prava” koji, kao što sam istakla, od ovog decembra započinje svoj život.

Da sumiram, kad je reč o izdavačkoj delatnosti Kopaoničke škole, ona ove godine, sa svojih šest knjiga čini preko 3.500 stranica štampanog teksta. U tom smislu, želim da Vam se zahvalim što ste mi ukazali poverenje da, u svojstvu Predsednika Kopaoničke škole i glavnog urednika tematskih brojeva časopisa, uredim knjige koje su pred nama.

Opšti zaključak

Poštovane kolege, dozvolite mi da ovo izlaganje zaključim konstatacijom da je Sloboda prvo slovo i noseći stub Heksagona Kopaoničke škole prirodnog prava, stub koji nosi sva druga prirodna prava.

Razmišljajući o slobodi, Slobodan Perović reći će: “Pesma o slobodi nije pesma ako se ne živi. Ona nikada nije završena. Pitanje je samo koliko je zajedničkom rukom možemo dodirnuti, možda obuhvatiti. Ko ne ume da sluša pesmu o slobodi, slušaće oluju neslobode, pustinju antiprava, zločin jačeg. Kopaonička škola prirodnog prava svako nasilje i svaku agresiju na naša prirodna prava smestila je na pusto ostrvo. Samo nas snaga umnosti može uvesti u kulturu mira i raskoš pravde kao preduslova večite mladosti prirodnog prava. A sa tom mladošću, besmrtni duh slobode neće se nikad ugasiti”.

I zato, sloboda je danas ovde, na ovom Univerzitetu prirodnog prava. Sloboda je danas ovde sa nama i u nama, jeste i biće. Kopaonička škola prirodnog prava pratiće večitu mladost Slobode i ideje njenog osnivača Slobodana Perovića.

NAGRADA “PROFESOR SLOBODAN PEROVIĆ”

*Profesor dr NIKOLA MOJOVIĆ
Pravni fakultet Univerziteta u Banjoj Luci*

Poštovane kolegice i kolege

Zahvalni smo za sve ono što je u ovom periodu uradila prof. dr Jelena Perović Vujačić, predsednica Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović. Na ovom susretu na Kopaoniku možemo da vidimo tomove radova koji su se vašim trudom i zalaganjem pojavili ovde, pregledani, uređeni, recenzirani. Profesor Jelena Perović je uložila ogroman trud, onako kako je to činio profesor Slobodan Perović. Zbog toga, čestitamo predsednici.

Po jutru se dan poznaje. Vaše prisustvo u ovoj sali predstavlja jednu posebnu istorijsku vrednost za dalju sudbinu i dalje trajanje Kopaoničke škole. Ono će sigurno, pored svega onoga što su govornici ovdje rekli, uvijek biti ono što smo davno naučili od velikog Justinijana, velikog tvorca *Corpus ius civilis*, koji je rekao: *iusticia regnorum fundamentum* – pravda je temelj države.

Temelj Kopaoničke škole za njenu budućnost biće i mladi naučnici, mladi pravници, a dužnost nas starijih jeste da im pomažemo i uvodimo ih u svijet prava i pravne nauke. Sjetimo se uvijek šta je u tom pogledu za nas učinio profesor Slobodan Perović. Svako od nas, u stvari, pliva na plećima svojih prethodnika.

U tom pogledu, poštovane kolegice i kolege, pristupićemo javnom proglašenju i uručanju nagrade “Profesor Slobodan Perović” njenim dobitnicima.

*Prof. dr JELENA S. PEROVIĆ VUJAČIĆ
Predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava
– Slobodan Perović*

Poštovane kolege

Rekla bih da je ovo najlepší deo ove naše današnje sednice – pogled u budućnost.

U čast osnivača Kopaoničke škole, profesora Slobodana Perovića, Kopaonička škola je ustanovila nagradu “Profesor Slobodan Perović”. Mladi

učesnici su, na osnovu raspisanog konkursa, pisali radove na temu *Pravo i snaga umnosti – Posvećeno Osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću*. Pristigao je veći broj radova i stručni žiri je imao značajan posao da ih sve pročita i izdvoji one koje je ocenio najboljim u smislu ovog konkursa.

Sa posebnim ponosom želim da istaknem da su članovi našeg stručnog žirija eminentna imena iz Srbije i sveta. Reč je dakle o međunarodnom žiriju. Pročitaću njihova imena: akademik prof. dr Rajko Kuzmanović, predsednik Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske; akademik prof. dr Vlado Kambovski, Makedonska akademija nauka i umetnosti; akademik prof. dr Zoran Rašović, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti; prof. dr Gordana Vukadinović, Univerzitet u Novom Sadu; prof. dr Nikola Mojović, Pravni fakultet Univerziteta u Banja Luci; prof. dr Nataša Delić, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu; gospođa Ljubica Tomić, advokat iz Beograda i dr Thomas Meyer, rukovodilac Programa nemačke organizacije za međunarodnu saradnju GIZ iz Nemačke.

Nakon ocene dostavljenih radova stručni žiri je izdvojio tri rada kao najbolja u okviru opšte teme konkursa.

Molim uvažene kolege koji će dodeliti nagrade, a nagrade su podsećam: Povelja – *Litteras honoris* Kopaoničke škole prirodnog prava, knjige profesora Slobodana Perovića i novčani deo nagrade.

Molim akademika profesora dr Rajka Kuzmanovića, predsednika Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske, da zauzme mesto. On će uručiti Povelje dobitnicima.

Molila bih akademika profesora dr Zorana Rašovića, koji će dobitnicima uručiti knjige profesora Slobodana Perovića da zauzme mesto.

Molila bih dr Marka Perovića, koji će, u ime porodice Perović, dobitnicima uručiti novčani deo nagrade, da zauzme mesto.

Dobitnik prve nagrade “Profesor Slobodan Perović” je Kristina Balnožan master prava, student doktorskih studija na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, polaznik IX generacije početne obuke Pravosudne akademije Republike Srbije za sudije i javne tužioce.

Dobitnik druge nagrade “Profesor Slobodan Perović” je David Vučinić, student osnovnih studija na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Dobitnik treće nagrade “Profesor Slobodan Perović” je Andrea Nikolić, student doktorskih studija na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu.

Čestitam mladim kolegama koji su svojim briljantnim radovima zaslužili nagradu “Profesor Slobodan Perović”. U ime porodice želim da saopštim iznose novčane nagrade. Prva nagrada iznosi 1.000 evra; druga nagrada – 750 evra; treća nagrada – 500 evra.

Nadam se da će ova nagrada podstaći naše mlade kolege u daljem razvoju njihove naučne i profesionalne karijere. Želim im da nastave ovim putem.

Sada dajem reč dobitnicima nagrade koji će nam se obratiti. Počinjemo od trećeg mesta.

ANDREA NIKOLIĆ
treća nagrada “Profesor Slobodan Perović”

*Poštovani članovi Predsedništva,
Cenjeni i uvaženi učesnici Trideset drugog susreta
Kopaoničke škole prirodnog prava*

Velika mi je čast i zadovoljstvo što sam danas ispred vas u svojstvu leaureata ove nagrade koja nosi ime akademika profesora dr Slobodana Perovića. Htela bih pre svega da zahvalim porodici Perović na ustanovljenju ove nagrade koja za mene ima jedno izuzetno značenje i koja će, ne samo meni, već i nekim budućim generacijama pravnika predstavljati podstrek za dalji rad i usavršavanje.

Ovo je prva godina bez fizičkog prisustva akademika profesora dr Slobodana Perovića ali će na jedan drugi način on zauvek ostati uz nas i to kroz svoja dela, kroz Kopaoničku školu prirodnog prava i upravo kroz ovu nagradu koja sa pravom nosi njegovo ime.

Tema mog rada je *Položaj sudija u sistemu medijacije*. Smatram da je ova tema pored izuzetnog teorijskog i praktičnog značaja bila adekvatna za konkurs koji se posvećuje profesoru Slobodanu Peroviću koji je posebnu pažnju posvećivao pitanju uloge i položaju sudija. Njegovo izuzetno značajno delo predstavlja vanvremenska *Deklaracija Kopaoničke škole prirodnog*

prava koja je upravo na ovom mestu prihvaćena 2002. godine a koja i danas služi kao dokaz da velika naučna dela nikada ne prestaju da žive.

Profesor Perović je u Deklaraciji formulisao i dvanaest tablica sudijske nezavisnosti čiji se izvodi navode u radu. Time sam želela da ukažem na dalekosežni značaj Deklaracije, te snažni uticaj profesora Perovića na razvoj pravne misli, ne samo u oblasti obligacionog prava koje je profesor predavao, već i da značaj njegovih dela dotiče i mnoge druge oblasti prava.

Temelji Škole su čvrsto postavljeni. Postignuti su veoma visoki standardi ali verujem da će Škola, sada na čelu sa profesorkom Jelenom Perović Vujačić, nastaviti sa višedecenijskom tradicijom i održati uspostavljeni nivo, a izuzetno ga i podići.

Zahvaljujem se još jednom i čestitam na odličnoj organizaciji 32. Susreta.

DAVID VUČINIĆ
druga nagrada "Profesor Slobodan Perović"

Poštovana Predsedice Kopaoničke škole prirodnog prava,
Uvaženi članovi Predsedništva

Želeo bih ovim putem da iskažem svu svoju zahvalnost što ste mi omogućili da se obratim na jednom ovakvom skupu.

Poštovani skupe, cenjeni akademici, uvaženi profesori, stručnjaci iz prakse, kolegice i kolege, želeo bih takođe da izrazim svoju zahvalnost porodici Perović ali i predsednici Kopaoničke škole prirodnog prava – profesorki Jeleni Perović Vujačić na svom pregalaštvu i svom trudu koji je uložila ne bi li sprovela Kopaoničku školu prirodnog prava u njen praktični izraz kojem prisustvujemo danas. Ona je na taj način percipirala i ovekovečila ime profesora Slobodana Perovića upravo u ovoj 32. Kopaoničkoj školi prirodnog prava.

Moj rad pisao sam imajući u vidu Prednacrt Građanskog zakonika koji predviđa pravo na eutanaziranje lica. Pozivam sve zainteresovane da u pogledu daljeg informisanja o samom radu i o njegovoj sadržini dođu na adekvatnu panel diskusiju.

Još jednom, hvala vam svima.

KRISTINA BALNOŽAN
prva nagrada "Profesor Slobodan Perović"

*Poštovani članovi Predsedništva Kopaoničke škole prirodnog prava,
Uvažena Predsednice Škole,
Cenjeni i poštovani skupe ovog Univerziteta ljudskih prava*

Izuzetna je čast i izuzetna odgovornost stajati danas pred vama. Velika je čast pisati u ime, u čast i u slavu akademika profesora dr Slobodana Perovića.

Hvala najpre predsednici Škole na konstituisanju ove nagrade koja jača veru u pravedno pravo. Ova nagrada ima poseban značaj za mladog pravnika, za pravnika u nastajanju, za mladog profesionalca koji se još uvek formuliše. Hvala stručnom žiriju što je u ovom radu prepoznao kvalitet. Čast i ugled su nemerljivi. Za mene lično ova nagrada predstavlja dužnost da svojim pravničkim karijernim putem nastavim onako kako je profesor govorio – sa više umnosti, a manje čulnosti.

Rad nosi naziv *Pravo i snaga umnosti* i u potpunosti je posvećen osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava, akademiku profesoru dr Slobodanu Peroviću.

Umesto zaključka, samo nekoliko redova rada.

U prošlosti umna snaga čovečanstva je bez potpore kodifikovanih ljudskih prava uspeła da oslobodi svet od raznih okova diktature i anti-umnosti. Danas, isti zahtev stoji pred nama. Ali sa pravom bi se moglo zaključiti da je ovaj zahtev sada olakšan činjenicom da je pre više od pola veka došlo do kodifikovanja neotuđivih osnovnih ljudskih prava i do formulisanja, sada već tri decenija stare, Škole prirodnog prava u čijem središtu jeste i biće ljudsko dostojanstvo.

Ovakva umnost, a u njenoj osnovi misao, prema rečima profesora Slobodana Perovića, deo je čovekove ličnosti koja nadživljuje čovekovo telo i fiziku sile. Ona nastavlja da živi baš kao što je i grandiozni opus Kopaoničke škole prirodnog prava i snaga umnosti njenog osnivača, nastavila da živi kroz sve nas. I nastaviće da živi kroz buduće naraštaje.

Naša je dužnost da putem koji su kodifikacije utemeljile, a Škola razvijala ka uzvišenom i sveljudskom pravu kao univerzalnom i večnom pravu, idemo onako kako je profesor Slobodan Perović govorio – snagom umnosti, tj. sa više umnosti a manje čulnosti.

*Prof. dr JELENA S. PEROVIĆ VUJAČIĆ
Predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava
– Slobodan Perović*

Poštovane kolege

Ostaje mi da vam se još jednom najlepše zahvalim što ste došli na Kopaonik, što ste napisali radove za naš ovogodišnji Skup i što ste svojim prisustvom učinili da svečano otvaranje ovog, po svemu posebnog 32. Susreta, bude na najvišem nivou.

Hvala vam na tome.

P O R U K E

Na Završnoj plenarnoj sednici, 16. decembra 2019. godine, nakon višednevnog intenzivnog angažovanja svih učesnika, urednici sekcija izneli su sledeće poruke, koje su dobile opštu podršku.

I – PRAVNO NA ŽIVOT

1. Život

Dr MIROSLAV ĐORĐEVIĆ
profesor Univerziteta u Beogradu
Dr ĐORĐE ĐORĐEVIĆ
profesor Kriminalističko-policijske akademije
u Beogradu

1. Pravo na život kao osnovno pravo čoveka nesumnjivo se može smatrati prirodnim pravom. Njegova efikasna pravna zaštita ostvaruje se u mnogim granama prava među kojima je sigurno najznačajnija krivično-pravna zaštita. Stoga ne čudi činjenica da gotovo sve izmene i dopune u našem krivičnom zakonodavstvu u poslednje vreme sadrže i neke odredbe kojima se ovo pravo dodatno zaštićuje. Tako su i Zakonom o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika iz 2016. godine i onim najnovijim iz 2019. na tom polju učinjene značajne izmene kroz uvođenje novih krivičnih dela, izmenu postojećih, pooštavanje kaznene politike zakonodavca i uvođenje novih sankcija sa ciljem što bolje i doslednije zaštite ovog osnovnog ljudskog prava.

2. Jedna od oblasti u kojoj su intervencionistički zahvati u tekst krivičnopravnih odredaba veoma česti svakako je i terorizam, kao jedan od po-

sebno opasnih oblika napada na život i telesni integritet ljudi u savremenom društvu. Te nove i relativno česte izmene treba posmatrati u kontekstu harmonizacije propisa o sprečavanju terorizma na regionalnom nivou. U vezi sa tim se konstatuje da u pogledu legislativne tehnike uvek ima prostora za drugačije normativno oblikovanje bića krivičnih dela iz ove kategorije, koje bi sa većim stepenom opštosti norme, bila potencijalno prilagodljivija novim pojavnim oblicima terorističkih ponašanja, a samim tim u višem stepenu prilagođena željenoj stopi prevencije kriminaliteta.

3. Naše krivično zakonodavstvo pruža pojačanu krivičnopravnu zaštitu pojedinim kategorijama lica zbog značaja poslova koje obavljaju i u vezi sa tim zbog njihove veće ugroženosti. Prema našem KZ u krug lica koja uživaju ovakvu zaštitu spadaju i advokati. Novo krivično delo, napad na advokata, svakako predstavlja krajnji domet u pojačanoj zaštiti lica koja obavljaju ove poslove. Međutim, stiče se utisak da se u ovom slučaju, u želji da se ovoj kategoriji lica pruži maksimalna zaštita, otišlo predaleko, čime je stvoren disbalans sa ostalim kategorijama pojačano zaštićenih lica. Stoga nam se čini da bi se predloženim izmenama krivičnopravna zaštita advokata mogla bolje i doslednije uspostaviti i uskladiti sa ostalim odredbama kojima naš KZ pruža pojačanu zaštitu pojedinim kategorijama posebno ugroženih lica.

4. Fenomen partnersko-porodičnog nasilja sve više zaokuplja pažnju kako teoretičara iz različitih oblasti prava, kriminologije, sociologije, psihologije i dr, tako i svih onih koji se u praksi bave suzbijanjem ove vrste kriminaliteta. Statistički podaci rečito govore o zabrinjavajućem obimu ove pojave. Naše društvo se energično bori protiv ovog oblika nasilja kroz donošenje i primenu brojnih propisa koji imaju za cilj sprečavanje ovih krivičnih dela i efikasno gonjenje njihovih učinilaca. Ipak, čini se da se fokus državne reakcije, kada je ovaj problem u pitanju, mora više usmeriti na preventivne aktivnosti, kako u odnosu na učinioca, tako i u odnosu na žrtvu.

2. Zdravlje

Dr HAJRIJA MUJOVIĆ
naučni saradnik Instituta društvenih nauka
u Beogradu

1. Obavljanje lekarske profesije prati veliki broj propisa. Potrebno je podržati ideju o posebnoj kodifikaciji lekarskih prava. Kodeksi i oblici ud-

ruživanja lekara treba da teže podizanju profesionalnosti i kvaliteta rada. Značajnu ulogu u tome ima Evropsko udruženje lekara putem objave stavova i preporuka, a u kojoj Srbija ima status posmatrača.

2. Sekcija ocenjuje pogrešnim najnovije izmene Zakona o zdravstvenom osiguranju kojima se pravo pacijenta na preventivnu zdravstvenu zaštitu pretvara u njegovu obavezu sa merom sankcionisanja u vidu plaćanja usluga lečenja, ukoliko se prethodno nije odazvao pozivu za skrining. Svaki element prinude u prevenciji apsolutno je nedopušten i suprotan suštini prevencije i konceptu dobrovoljnosti lečenja (medicinskih mera).

3. U uporednom pravu postoje rešenja koja uvode krivično-pravnu zaštitu u domenu pristanka pacijenta. Lečenje bez pristanka u pravu Srbije ne sankcioniše se kao krivično delo, a sa stanovišta građanskog prava najčešće se objašnjava institutom nezvanog vršenja tuđih poslova ili povlači naknadu štete kao građanskopravni delikt. Prilikom odlučivanja o eventualnom uvođenju takvih rešenja, zakonodavna politika u obe grane prava treba da bude uzeta u obzir i dovedena u vezu.

4. Legislativni okvir zaštite mladih od zavisnosti koju stvaraju alkohol, droga i kocka ima izrazito krivičnopravni i prekršajni aspekt, što je ilustrovano primerom poređenja rešenja u pravu Bosne i Hercegovine i pravu Srbije. Treba poštiti kaznenu politiku, uskladiti stepen inkriminacije, uvesti nove inkriminacije kada su u pitanju učinioci koji uvlače ili iskorišćavaju mlade u neki od oblika zavisnosti. U odnosu na položaj pasivnih subjekata, kako pokazuju savremeni standardi, treba razvijati javnozdravstveni aspekt koji promoviše Svetska zdravstvena organizacija. Ovaj aspekt treba da bude mnogo zastupljeniji i da umanja stepen represivnosti prema osobama koje su žrtve zavisnosti.

5. Zaštita medicinskih ličnih podataka složeno je pravno pitanje koje zahteva potpuno usklađivanje (podzakonski akati) i implementaciju Evropske uredbe o zaštiti podataka o ličnosti - GDPR iz 2016.

6. Osnovi odgovornosti lekara su različiti i mogu proizaći iz zakona, drugih propisa, etičkih i strukovnih pravila. Veoma je važno analizirati i razdvojiti svaki od tih osnova, shvatiti cilj i postići odgovarajuću meru sankcionisanja. Jedan od primera predstavlja razgraničenje etičke odgovornosti od pravne odgovornosti. Osnovi su različiti ali se oba odvijaju prema propisanoj proceduri koja se sprovodi na zakonit način. U svemu tome, pored odgovornosti lekara treba omogućiti i zaštitu lekara u odgovarajućim sudskim postupcima.

3. Ekologija

Mr GORDANA PETKOVIĆ
Direktor Agencije za ekološki konsalting
ECOLIBRA, Beograd

1. Radi očuvanja politike nadmoći u svetu klasična forma ratovanja zamenjuje se novim oblicima ratne gramatike potpomognute diplomatijom u vidu tzv. "ekonomskog genocida", koja za posledicu ima dezintegraciju suvereniteta država nad prirodnim resursima. Ekološko-pravni aspekti različitih oblika ratovanja najbolje se ogledaju kroz kršenje međunarodnog ratnog prava i prava životne sredine bombardovanjem Republike Srbije 1999. godine, kao i kroz nove forme javno-privatnog partnerstva u cilju stvaranja društva interesa u čijem središtu je *homo economicus*.

Popis i procena pričinjene štete primenom propisane metodologije, kroz monitoring stanja i analizu posledica na život i zdravlje ljudi i na sve komponente životne sredine predstavlja pravni okvir za utvrđivanje odgovornosti i zahtev za naknadu štete.

Informacije o stanju i analizi posledica bombardovanja moraju biti dostupne javnosti u skladu sa Arhuskom konvencijom i propisima u oblasti zaštite životne sredine.

U oblasti javno-privatnog partnerstva neophodno je preispitati postojeće modele dodele koncesija nad prirodnim bogatstvima i uzeti u obzir primere dobre prakse u razvijenim zemljama.

2. Složenost problema klimatskih promena, kako sa stanovišta uzroka tako i sa stanovišta posledica, ukazuje da klimatske promene predstavljaju jedno od ključnih razvojnih, ekonomskih, bezbednosnih, vojnih, političkih, pravnih i drugih problema savremene civilizacije.

Pitanje odgovornosti razvijenih država i država u razvoju za stanje i rezultate u oblasti borbe protiv klimatskih promena vezuje se često za pitanje tzv. klimatske pravde – na koji način, sa stanovišta prava i obaveza pojedinih država, kao i primene principa zajedničke ali različite odgovornosti država, tretirati doprinos smanjenju emisija gasova staklene bašte.

Doprinos Republike Srbije ostvarenju globalnih ciljeva iz Pariskog sporazuma je pitanje političke volje, spremnosti i mogućnosti za preduzimanje konkretnih aktivnosti kroz utvrđivanje nacionalnog klimatskog i energetskeg paketa mera, odnosno donošenje Strategije o klimatskim promenama i Zakona o klimatskim promenama, sa propisima o monitoringu, izveštavanju i verifikaciji sistema trgovanja emisijama.

3. Javnost ima pravo na ekološke informacije, na učešće u postupku donošenja odluka, kao i da joj se omogući pristup pravdi. Iako je interes zaštite životne sredine, kao javni interes, uređen određenim pravilima zakonske pravne snage, praksa Evropskog suda pravde i nacionalnih sudova pokazuju koliko sudska praksa može da pomogne u sprovođenju propisa u pogledu pitanja koje se odnosi na dokazivanje opravdanosti zahteva za pristup ekološkim informacijama.

4. Smatramo celishodnim i veoma značajnim da se, uporedo sa razvojem međunarodnog i evropskog prava, ubrza donošenje propisa u oblasti zaštite životne sredine, a posebno propisa o učešću javnosti u izradi određenih planova i programa u oblasti zaštite životne sredine. Postupak donošenja odluka o planovima, programima i projektima u oblasti zaštite životne sredine mora biti zasnovan na principima, pravima i obavezama propisanim Arhuskom konvencijom i EU zakonodavstvom u oblasti učešća javnosti u donošenju planova i programa u svim razvojnim, odnosno privrednim sektorima.

5. Postojeći propisi u oblasti zaštite životne sredine se ne primenjuju dosledno, zbog čega treba preduzimati mere i jačati njihovu primenu na svim nivoima (preventivne, ekonomske, kaznene mere i dr.), uključujući informacione tehnologije za proračun zagađenja.

6. Tradicionalnu narodnu gradnju kao kulturno nasleđe Republike Srbije treba sačuvati u skladu sa današnjim stremljenjima ka održivoj gradnji, kroz unapređivanje zakonodavnih mera, primenu energetske efikasnosti prilikom energetske obnove zgrada i ekonomskih mera kroz davanje podsticaja u ovoj oblasti. U tom smislu, neophodne su izmene postojećih propisa u oblasti energetske efikasnosti i zaštite kulturnih dobara, sa ciljem da se podstakne održivost i kontinuitet tradicionalne gradnje, razvoj građevinskih proizvoda zasnovanih na prirodnim materijalima i tradicionalnim tehnikama građenja, kao i svest o zaštiti i reinterpetaciji vernakularne arhitekture.

4. Sport

Dr EDITA KASTRATOVIĆ
profesor Fakulteta za poslovnu ekonomiju
i preduzetništvo, Beograd

1. Osnovni postulati sporta su istinitost, pravičnost i fer igra. Posmatrajući savremeni sport, može se zaključiti da osnovni postulati nisu više u

prvom planu. Danas je u prvom planu profit. Svi segmenti društva u kojima je profit na prvom mestu podložni su nastanku negativnih pojava u značajnom obimu.

2. U savremenom sportu postoji isufincijencija pravnih normi i dobre prakse. Pravilno tumačenje prava može zameniti mnoge nedostajuće norme.

3. Prekršaji iz zakona koji se odnosi na sprečavanje nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama, posebno sa stanovišta delatnosti organa unutrašnjih poslova, predstavljaju važnu grupu prekršaja. Ovi prekršaji, kao i prekršaji iz Zakona o javnom redu i miru i Zakona o okupljanju građana, predstavljaju prekršaje protiv javnog reda i mira u širem smislu. U praksi je problem što neka od ovih ponašanja predstavljaju radnju krivičnog dela nasilničkog ponašanja na sportskoj priredbi ili javnom skupu, pa se prilikom njihovog razgraničenja javljaju određene nedoumice. Za rešavanje ovog problema neophodno je da postoji tesna saradnja između policije i nadležnog tužioca, kako bi se odlučilo da li će se u konkretnom slučaju ići na pokretanje krivičnog ili prekršajnog postupka.

4. Primeri drastičnih razlika u zaradama sportistkinja i sportista u fudbalskom i košarkaškom sportu ne znače da je takva razlika u zaradama zasnovana na nekom diskriminatorском osnovu. Ta razlika je direktna posledica razlike u popularnosti i gledanosti tih sportova u muškoj i ženskoj konkurenciji. Bilo kakve administrativne mere i zabrane koje bi bile donele i primenjene, kako bi se uspostavila jednakost u zaradama sportistkinja i sportista, ne bi imale uspeha, odnosno nanele bi više štete nego koristi, jer bi na veštački način pokušale da negiraju tržišne zakone koji vladaju u savremenom profesionalnom sportu.

5. U budućim izmenama Zakona o sportu potrebno je definisati institut klupskog lekara koji se u praksi pokazuje neophodnim. Ovo je naročito važno imajući u vidu njegovu ulogu, kako u prevenciji i očuvanju zdravlja, tako i u lečenju i što bržem oporavku sportista.

6. U savremenom sportu problem dopinga postaje sve izraženiji. S obzirom na skroman fond podataka i stručne literature koja se odnosi na ovu problematiku, smatramo izuzetno važnim teorijsko i empirijsko ukjučivanje nauke, što predstavlja neophodnu pretpostavku uspešnije anti doping borbe na globalnom nivou.

II – PRAVNO NA SLOBODU

1. Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti

Dr MILAN ŠKULIĆ
sudija i zamenik predsednika
Ustavnog suda Srbije,
profesor Pravnog fakulteta
Univerziteta u Beogradu

Poruke se odnose na četiri osnovna pitanja: 1) zaštitu slobode u krivičnom postupku; 2) starosnu granicu odgovornosti za krivično delo; 3) načelo *ne bis in idem* i 4) opšte probleme reforme krivičnog postupka Srbije, a posebno u odnosu na dokazni postupak na glavnom pretresu.

1. Poruke koje se odnose na zaštitu slobode u krivičnom postupku

Druga Katedra posvećena pravu na slobodu – sekcija *Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti*, koja je radila u decembru 2019. godine u okviru Kopaoničke škole prirodnog prava - Slobodan Perović, zaključila je da je neophodno obratiti posebnu pažnju na radnje koje u krivičnom postupku predstavljaju oblike ograničavanja Ustavom garantovanog prava na slobodu.

Od posebne je važnosti da se pritvor u praksi ne određuje suviše rutinski i bez objektivnog sagledavanja mogućnosti da bude supstituisan blažim procesnim merama.

Sekcija smatra da bi bilo dobro da se izmenama i dopunama ZKP-a omogući zamena najvećeg broja pritvorskih razloga jemstvom.

Od posebne je važnosti da se pritvor u postupku prema maloletnicima određuje ređe nego do sada, jer je s jedne strane, zakonodavac i inače propisao krajnje izuzetno određivanje pritvora prema maloletnicima, dok je s druge strane, Konvencijom o pravima deteta, ali i drugim relevantnim međunarodnopravnim izvorima, propisano krajnje izuzetno lišavanje slobode maloletnika.

2. Poruke koje se odnose na pitanje starosne odgovornosti za krivično delo

Sekcija zaključuje da je starosna granica odgovornosti za krivično delo, koja u Srbiji postoji decenijama, a to je navršenih 14 godina u vreme izvršenja krivičnog dela, sasvim adekvatna, jer je s jedne strane, ona izraz naše krivičnopravne tradicije, dok je s druge strane, takva i slična starosna

granica sasvim uobičajena širom Evrope, kao i u državama nastalim na teritoriji nekadašnje SFRJ.

Sekcija posebno ističe da se ništa posebno ne bi postiglo eventualnim snižavanjem starosne granice odgovornosti za krivično delo, osim što bi se bez potrebe, veći broj mladih osoba, koja su sada deca u krivičnopravnom smislu, sasvim nepotrebno, uveo u kriminalnu zonu, te bi se zatim, takvi učinioi dela koja su sada protivpravna i zakonom propisana kao krivična dela, smatrao učiniocima krivičnih dela. To bi se svelo na njihovu nepotrebnu stigmatizaciju, a uprkos tome, jedina moguća krivičnoppravna reakcija u odnosu na takva lica bi i tada, isto kao i sada, bila sadržinski identična onome što su mere iz domena socijalne zaštite.

3. Poruke u pogledu delovanja načela *ne bis in idem* u pravnom sistemu Srbije

Sekcija zaključuje na temelju analize nekih slučajeva iz prakse Suda pravde EU ali i analize relevantnih normi Ustava Srbije i Zakonika o krivičnom postupku Srbije, da je potrebno odgovarajuće redefinisanje načela *ne bis in idem* u našem krivičnoprocesnom sistemu.

Kada se radi o krivičnim postupcima koji se okončavaju na tzv. *diversioni način*, što znači bez vođenja klasičnog krivičnog postupka, već korišćenjem određene “uprošćene procesne forme”, te svojevrsnim “skretanjem” na jedan atipičan krivičnoprocesni “kolosek”, a tipičan primer za takvu vrstu postupanja je delovanje javnog/državnog tužioca prema načelu oportuniteta krivičnog gonjenja, naročito kada se radi o *uslovljenom oportunitetu*, potrebno je propisati da i u takvom slučaju deluje načelo *ne bis in idem*. Naš zakonodavac formalno ne propisuje zabranu/nemogućnost “ponovnog” krivičnog gonjenja lica u pogledu kojeg je krivična prijava prethodno odbačena, jer je javni tužilac postupao po *načelu oportuniteta krivičnog gonjenja*, niti postoji takva ustavna garancija, pa bi se stoga, formalno mogao zamisliti čak i veoma “neobičan” slučaj da javni tužilac koji je prethodno, postupajući po načelu oportuniteta krivičnog gonjenja, odbacio krivičnu prijavu, kasnije ponovo pokrene krivični postupak u odnosu na *isto lice za isto krivično delo*. U Zakoniku o krivičnom postupku nema formalne zabrane za takvo postupanje, iako bi se tu svakako već u *prima facie* smislu radilo o nelogičnom i nepravičnom postupanju, a nekada i o zloupotrebi. Ovo bi posebno bilo nepravično u slučaju uslovljenog oportuniteta krivičnog go-

njenja, pa stoga sekcija predlaže da se ovo pitanje reši u nekoj narednoj reformi našeg krivičnog procesnog prava.

4. Poruke koji se odnose na neke probleme nastale reformom krivičnog procesnog zakonodavstva Srbije

Sekcija je posebnu pažnju posvetila reformisanju krivičnog zakonodavstva Srbije, zaključujući na temelju uvida u dosadašnji tok ove reforme, da velike, često i radikalne, konstantne promene te važne grane zakonodavstva predstavljaju ozbiljan problem.

Sekcija smatra da sistem stranačkog ispitivanja svedoka/veštaka/stručnog savetnika na glavnom pretresu, koji podrazumeva osnovno, unakrsno i dodatno ispitivanje svedoka/veštaka/stručnog savetnika, suštinski ima smisla samo ukoliko se radi o porotnom suđenju, kakvo ne postoji u srpskom krivičnom postupku.

Sekcija zaključuje da onda kada nema porote na suđenju, svoju u adverzijalnim krivičnim postupcima tipičnu svrhu, stranačko ispitivanje svedoka (osnovno, a naročito, unakrsno), suštinski ne može da postigne ni na iole efikasan i smislen način. Sistem stranačkog ispitivanja svedoka, koji se u praksi svodi na svojevrsnu «glumu» i «egzibiciju» subjekta koji sprovodi takvo ispitivanje teško da može postići iole značajniji efekat na profesionalno pretresno veće, predsednika veća ili sudiju pojedinca, tim pre što su oni već uveliko upoznati sa iskazom koji je svedok prethodno dao u istrazi, odnosno ranijim fazama krivičnog postupka.

Sekcija je posebno zaključila da je sistem stranačkog ispitivanja svedoka/veštaka/stručnog savetnika, odnosno sistem ispitivanja svedoka koji podrazumeva osnovno, unakrsno i dodatno ispitivanje svedoka/veštaka/stručnog savetnika na glavnom pretresu, predstavlja jedan vrlo upadljiv ali u osnovi ne preterano koristan segment adverzijalizacije srpskog krivičnog postupka, a koji je pri tom, zbog brojnih anomalija u zakonskom tekstu i njegovu sasvim očiglednu neuklopljenost u druge krivičnoprocesne mehanizme i pravila, poput na primer, nepostojanja u svim krivičnim postupcima obaveznog tonskog snimanja iskaza svedoka, uz mogućnost vrlo širokog odstupanja od načela neposrednosti, kao i praćeno istovremenim radikalnim limitiranjem načela istine u krivičnom postupku, suštinski izrazito kozmetičkog karaktera.

2. Sloboda ličnosti

Dr OLGA CVEJIĆ JANČIĆ

profesor Univerziteta u Novom Sadu

1. Dečji, rani i prinudni brakovi nisu poželjna pojava i treba preduzeti sve mere kako bi se ona iskorenila. Polazići od uzroka pojave dečjih, ranih i prinudnih brakova, među koje se pre svega ubraja siromaštvo, neobrazovanost ili vrlo nizak stepen obrazovanosti, religija, (anahroni) običaji i tradicija, samo zakonska zabrana maloletničkih brakova, koja postoji u mnogim savremenim pravima, uključujući sve države iz okruženja (bivše jugoslovenske republike), uz određene izuzetke, kada nadležni organ može dozvoliti sklapanje braka i pre punoletstva, najčešće sa navršenih 16 godina, izuzev Slovenije u kojoj donja granica iznosi 15 godina, nije dovoljna. Iako je preporuka Komiteta za prava deteta da se dečji, rani i prinudni brakovi zabrane bez izuzetaka i da donja granica za sklapanje braka ne može biti niža od 18 godina, samo izmena zakonskih odredaba o uslovima za zaključenje punovažnog braka koje bi značile isključenje mogućnosti za dispencijaciju bračne smetnje maloletstva, još dugo neće dati rezultate ako se istovremeno ne preduzmu i druge energične i efikasne mere u tom pravcu. To bi značilo smanjenje nezaposlenosti i povećanje minimalnih zarada (plata) i dodatka na decu na nivo koji omogućava pristojan život i zadovoljavanje životnih potreba porodice, a posebno dece, kao i široka i dugotrajna medijska kampanja protiv maloletničkih brakova i ukazivanje na svu štetnost takve prakse. Korene ove pojave nije lako prenebregnuti niti očekivati rezultate od zakonske zabrane dispencijacije maloletstva kao bračne smetnje, bez pratnih mera koje će dovesti do iskorenjivanja potrebe za sklapanjem braka pre punoletstva. To bi bio jedan dugotrajniji proces, koji samim tim što zahteva vreme kako bi se i običaji i neprihvatljiva praksa izmenili, ne znači da treba čekati da se ta praksa izmeni kako bi se izmenilo i zakonodavstvo. U međuvremenu ostaje dilema da li onemogućiti sklapanje braka i maloletnici koja je ostala trudna i čekati da postane punoletna da bi mogla da sklopi brak ili je ostaviti da živi u vanbračnoj zajednici do punoletstva ili možda čak i bez toga, da se sama stara i izdržava dete. O toj dilemi treba ozbiljno razmisliti i svestrano razmotriti problem koji nije niti jednostavan niti zanemarljiv, a još dugo će biti naša stvarnost.

2. Istopolni partneri u našoj zemlji ne uživaju nikakvu porodično-pravnu ni naslednopravnu zaštitu i pored mnogobrojnih Rezolucija i Preporuka Saveta Evrope i odluka Evropskog suda za ljudska prava koje oba-

vezuju države članice da istopolne partnere izjednače sa heteroseksualnim partnerima, bilo u smislu priznavanja prava na sklapanje braka i usvajanje dece, bilo u smislu izjednačenja životnih zajednica ovih lica za životnim zajednicama lica različitog pola u vidu vanbračnih zajednica, civilnih zajednica, građanskog partnerstva ili u bilo kom sličnom vidu. U gotovo svim zemljama zapadne Evrope (pr. Francuska, Belgija, Holandija, Engleska, Švedska, Danska, Norveška, Finska, Španija, Portugalija, Nemačka, Austrija, Island, Malta i druge) istopolni partneri imaju pravo na sklapanje braka, a u ostalima pravo na neki vid zajednice koja je izjednačena sa brakom. U većini njih je istopolnim partnerima dozvoljeno i usvajanje dece. Od istočnoevropskih zemalja, Hrvatska, Slovenija, Mađarska, Češka i Estonija priznaju pravo na zajednicu života koja je izjednačena ili vrlo slična braku.

3. Važeće porodično zakonodavstvo predviđa obaveznu građansku formu braka koja istovremeno predstavlja civilizacijsko rešenje i mogućnost sklapanja braka između lica pripadnika različite vere ili veroispovesti jer je razlika u veri ili veroispovesti, kao dugogodišnja bračna smetnja, uklanjanje i širokom krugu lica omogućavano sklapanje punovažnog braka. Prednacrt Građanskog zakonika Srbije je u prethodne dve objavljene verzije (2011. u čl. 24, a 2015. g. u čl. 2235)¹ kao alternativnu predvideo mogućnost sklapanja braka u građanskom ili verskom obliku, podrazumevajući da su obe forme jednako vrednovane i punovažne i da je stvar izbora budućih supružnika za koju će se formu opredeliti. Međutim, pošto u javnoj raspravi nije bilo reakcije javnosti na ove alternative, Komisija se u najnovijoj objavljenoj verziji Prednacrta iz juna 2019. g. (čl. 2138)² opredelila da ostane pri građanskoj formi kao jedinog punovažnog formi sklapanja braka, dok je verska forma braka, kao i do sada, ostala kao mogućnost za sve vernike bez ograničenja, s tim što samo verska forma nije dovoljna i može biti praktikovana bilo pre bilo posle sklapanja građanskog braka pred matičarem. Na taj način su verske slobode svih vernika ispoštovane, a postupak sklapanja braka nije naknadno iskomplikovan. Pored toga, i vrata raznih zloupotreba bi bi bila širom otvorena, ukoliko matične knjige ne bi bile ažurne zbog neurednosti verskih starešina koji bi obavili versko venčanje, a ne bi blagovremeno obavestili matičara o tome, kako bi verski brak bio evidentirani u građanskim

¹ Prednacrt Građanskog zakonika je 2011. g. objavljen u štampanom izdanju Vlade Republike Srbije a 2015. g. u izdanju objavljenom na sajtu Ministarstva pravde.

² Treća verzija Prednacrta Građanskog zakonika je objavljena u Braniču, časopisu za pravnu teoriju i praksu Advokatske komore Srbije br. 3 i 4/2018.

matičnim knjigama, što bi bilo neophodno radi pravne sigurnosti i jednoobraznosti evidencije o građanskim stanjima.

4. Pravo transseksualnih lica na promenu podatka o polu u matičnim knjigama u Srbiji je regulisano najnovijim izmenama Zakona o matičnim knjigama iz 2018. godine i donošenjem propratnog Pravilnika iz te oblasti 2019. g. (Pravilnik o načinu izdavanja i obrascu potvrde nadležne zdravstvene ustanove o promeni pola). Zahvaljujući tome, transseksualna lica mogu ostvariti pravo na promenu podatka o polu u matičnim knjigama na osnovu određene medicinske dokumentacije, bez potrebe za hirurškom promenom pola ili sterilizacijom, što predstavlja veliki korak napred kao rezultat praćenja prakse Evropskog suda za ljudska prava u ovoj oblasti i harmonizovanja domaćeg prava sa pravom kreiranim kroz praksu ovog suda. Međutim, prava interseksualaca u našoj zemlji još nisu regulisana. Interseksualcima se smatraju lica koja imaju odlike i muškog i ženskog pola, pa se ne mogu svrstati ni u jedne ni u druge. Do sada je jedino Nemačka donela zakon kojim se ukida binarna podela o polu i uvodi i treći pol, tako da roditelji nisu obavezni da pol deteta definišu kao muško ili žensko, već, ako je dete interseksualac, mogu da se opredele za oznaku "treći pol" u matičnim knjigama. Radi zaštite prava ovih lica potrebno je i kod nas razmotriti potrebu za zakonskim uređenjem njihovog statusa.

5. Posredovanje (medijacija) predstavlja poseban način alternativnog rešavanja sporova koji doprinosi bržem i ekonomičnijem rešavanju spornih pitanja izbegavanjem sudske procedure, a samim time i rasterećenju i ubrzavanju rada sudova. Zbog toga treba raditi na popularizovanju posredovanja u porodičnim odnosima, koje izgleda još nije dobilo odgovarajuću primenu zbog nedovoljnog razumevanja suštine samog postupka posredovanja. Stranke u porodičnim postupcima treba ohrabrivati i podsticati da se za postupak mirenja kao i za rešavanje spornih bračnih imovinskih pitanja i pitanja vršenja roditeljskog prava obraćaju posrednicima jer se na taj način postiže veći stepen mirnog rešavanja spora, veća mogućnost da stranke same doprinesu iznalaženju rešenja koje im najviše odgovara i veći stepen garancije da će postignuti sporazum poštovati i izvršavati.

6. Disfunkcionalne porodice su realnost i postoje u svim državama i društvima ali u uslovima tranzicije, ekonomske nerazvijenosti i nestabilnosti, nezaposlenosti ili slabo plaćenih radnih mesta, iseljavanja znatnog broja mladih i obrazovanih kadrova, što je slučaj sa našom zemljom, porodični život postaje problematičniji a disfunkcionalne porodice brojnije. Sukob između tradicionalnog i savremenog načina života i vrednosti se prelama i

preko porodice, a problemi unutar porodice zaoštravaju ukoliko porodica nije u stanju da nađe rešenje svojih elementarnih egzistencijalnih problema i problema ostvarivnja svojih vitalnih porodičnih funkcija. U Srbiji postoji relativno zadovoljavajući pravni okvir zaštite porodice (Ustav, Porodični zakon, Zakon o radu, Krivični zakon, Zakon o socijalnoj zaštiti) ali u uslovima ekonomske nerazvijenosti i nestabilnosti često nema dovoljno potencijala za sveobuhvatnu i svestranu zaštitu porodice. Zbog toga, rad nadležnih državnih organa, institucija i ustanova na sprovođenju normativnog okvira u oblasti zaštite porodice mora biti efektivniji i efikasniji, a potreba za njegovim daljim unapređenjem je neophodna osnova za poboljšanje faktičkog stanja u okviru disfunkcionalnih porodica.

3. Upravno-pravna zaštita slobode

Dr DRAGOLJUB KAVRAN

profesor Univerziteta u Beogradu

Dr DOBROSAV MILOVANOVIĆ

profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

1. U okviru reforme upravnog sudstva potrebno je:

– uspostaviti mrežu prvostepenih upravnih sudova sa jednim drugostepenim upravnim sudom i odrediti nadležnost Vrhovnog kasacionog suda po vanrednim pravnim sredstvima, uz formiranje posebnog upravnog odeljenja sa dovoljnim brojem upravnih sudija;

– raspodeliti prvostepenu nadležnost između prvostepenih i drugostepenog upravnog suda (npr. u oblastima konkurencije, javnih nabavki i sl) i propisati redovno pravno sredstvo (žalbu) protiv odluka prvostepenih upravnih sudova;

– odrediti dovoljan broj upravnih sudija, propisati uslove za izbor na funkciju i izvršiti njihov izbor;

– uvesti specijalizaciju sudija prema posebnim upravnim oblastima.

2. Reforma upravnog sudstva bi trebalo da bude usklađena sa merama i aktivnostima u oblasti reforme javne uprave. Tako na primer, u skladu sa Rezolucijom o zakonodavnoj politici, potrebno je zajednički izraditi i usvojiti buduća usklađena rešenja Zakona o opštem upravnom postupku i Zakona o upravnim sporovima.

3. U pogledu privremenih mera koje se mogu odrediti u upravnom sporu:

– potrebno je proširiti njihov krug u skladu sa Preporukama Komiteta ministara Saveta Evrope, praksom Evropskog suda za ljudska prava i rešenjima razvijenih zemalja;

– pored verovatnoće nastupanja nepopravljive štete, pri određivanju privremenih mera, trebalo bi voditi računa o očiglednoj (ne)zakonitosti upravnog akta;

– potrebno je odrediti rok za ubrzano odlučivanje o predmetu upravnog spora u slučajevima kada je određena privremena mera;

– potrebno je predvideti žalbu i mogućnost preispitivanja privremene mere u slučaju promenjenih okolnosti.

I – PRAVO NA IMOVINU

1. Opšta pitanja – kodifikacije; Svojina i druga stvarna prava; Svojina i nasleđe; Ugovor i odgovornost za štetu

Dr MIODRAG ORLIĆ
profesor Univerziteta u Beogradu

Dr DRAGOR HIBER
profesor Univerziteta u Beogradu

1. Učesnici Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović smatraju da ne treba odustati od stava da je potrebno kodifikovati građansko pravo u Srbiji. Ideja začeta na Kopaoniku nije izgubila na značaju i aktuelnosti.

2. U oblasti stvarnog prava pokazalo se da treba nastaviti sa usavršavanjem pravila o hipoteci. Broj otvorenih pitanja koja, i pored čestih izmena zakona, postavlja pravna praksa, pokazuje da iznova treba preispitati sistem vansudskog namirenja poverioca ali i promet zgrada i stanova u izgradnji.

Poruke pripremio
prof. dr Dragor Hiber

Na ovom mestu objavljujemo članak Osnivača Kopaoničke škole prirodnog prava, akademika prof. dr Slobodana Perovića pod naslovom “Ugovorna odgovornost i moralna dužnost”.³

Prof. dr SLOBODAN PEROVIĆ
Predsednik Saveza Udruženja pravnika
Srbije i Republike Srpske

UGOVORNA ODGOVORNOST I MORALNA DUŽNOST

Svaki punovažan ugovor pretpostavlja saglasnost volja koja je sa pravno stanovišta podobna da stvori određena dejstva. Susretom dve komplementarne i pravno relevantne volje nastaju prava i obaveze za lica koja tu volju izjavljuju. U ugovornom pravu sloboda volje postoji, ali ne u smislu neke bezgranične autonomije (indeterminizam) niti u smislu svođenja ugovornika na bezvoljne subjekte, već u smislu jednog principa koji trpi brojna ograničenja. To je posledica duboke potrebe zajednice da, s jedne strane, dopusti i omogući slobodno ispoljavanje individualne volje, ali, s druge strane, da vodi računa o opštim normama zajednice koje se ne smeju prepuštiti pojedinačnoj proizvoljnosti.⁴

³ Članak je objavljen u Zborniku radova “Aktuelna pitanja savremenog zakonodavstva”, XXI Budvanski pravnički dani, Beograd, 2016.

⁴ Simon: *Lordre public en droit privé*, Rennes, 1941; Malaurie: *Lordre public et le contrat*, Reims, 1953; Claps-Lienhart: *Lordre Public*, Lyon, 1934, Marmion: *Etudes sur les lois d’Ordre Public en droit civil interne*, Paris 1924; Oprea: *Essai sur la notion de bonnes moeurs dans les obligations en droit civil allemand*, Paris, 1935; Saiget: *Le contrat immoral*, Paris, 1939; Pascanu: *La notion d’Ordre Public par rapport aux transiformations du droit civil* Paris, 1937; Tchavdaroff: *De la notion des Bonnes moeurs*, Toulouse, 1927; Savey-Casard: *Le refus d’action pour cause d’indignité*, Lyon, 1930; Dorat des Monts: *La cause immorale*, Paris, 1956; Bertrand: *La notion d’ordre public en matiere de nuilités*, Lille, 1939; Bonnacase: *La notion juridique de bonnes moeurs*, *Etudes de droit civil à la mémoire de H. Capitant*, Paris, str. 91; Morandièrre: *Lordre public en droit privé interne*, *Etudes de droit civil à la mémoire de H. Capitant*, Paris, str. 38 i; Kayser: *Les nuilités d’ordre public*. *Revue trimestrielle de droit civil*, 1933, str. 1115; Cohendy: *Des interêts de la distinction entre l’inexistence et la nullité d’ordre public*, *Revue trimestrielle de droit civil*, 1914, str. 33; Darbellay: *Théorie générale de l’illicite*, Fribourg, 1955; Guiraud: *La police et d’ordre public*, Bordeaux, 1938; Bernard: *La notion d’ordre public en droit administratif*, Paris, 1962; Stojanović: *Sloboda ugovaranja i javni po-*

Neispunjenje ili neuredno ispunjenje ugovornih obaveza povlači za sobom i odgovarajuću pravnu sankciju koja se uglavnom svodi na naknadu štete ili povraćaj u pređašnje stanje. Međutim, povreda ugovorne obaveze može se posmatrati i sa stanovišta moralnog poretka odgovarajuće zajednice, jer neispunjenje date reči u smislu zaključenog ugovora, pored pravnih sankcija, može proizvoditi i odgovarajuće posledice na planu moralnih imperativa određenog prostora i vremena.⁵

Kada jedna moralna norma doživi transformaciju u smislu pravne norme, onda ona deluje kao pravna norma sa svim njenim elementima, a posebno elementom pravne sankcije. U praktičnoj primeni prava često se tada zanemaruje njen moralni izvor, što ne znači da je time učinjen prekid kontinuiteta između pravne i moralne norme.

S druge strane, pravne norme često, kao načelo ili kao konkretno pravilo upućuju na primenu moralnih normi, u kom slučaju naročito u sud-

redak, Arhiv, 1968, br. 3, str. 385; Rastovčan: Moral, dobri običaji i zloparaba prava u građanskom zakoniku, Zagreb, 1927; Loza: Ugovori protivni moralu – posledice njihovog zaključenja i izvršenja, Narodna uprava, Sarajevo, 1960, br. 7–8, str. 338; Bukljaš: Ugovori protivni pravu i moralu, Naša zakonitost, Zagreb, 1957, br. 3–4, str. 104; Živanović: Osnovni problemi etike (filozofije moralne), Beograd, 1935; Perić: Uticaj sudije na javni moral, Privatno pravo, Skupljene rasprave iz građanskog prava Ž. Perića Beograd, 1912, str. 261; Marković: Poštenje i moral u pravu, Arhiv, 1922, str. 332.

⁵ O odnosu prava i morala postoji bogata literatura; v. naročito: Ripert: La règle morale dans les obligations civiles, Paris, 1927; Lèvy-Bruhl: La morale et la science des moeurs, Paris, 1937; Delos: Le problème des rapports du droit et de la morale, Archives de philosophie du droit et de sociologie juridique, 1933, N. 1–2, p. 84–111; Cardani: Droit et moral, tome I, II, III, Paris, 1950; Darbellay: La règle juridique. Son fondement moral et social, Paris, 1945; Salsmans: Droit et moral, Bruges, 1924; Mestre: Morale et obligation civile, Revue trimestrielle de droit civil, 1925, 51; Savatier: Des effets de la sanction du devoir moral, Poincaré, 1916; Saiget: Le contrat immoral, Paris, 1939; Derat des Monts: La cause immorale, Paris, 1956; Aillet: Morale théorique et science des moeurs, Archives de Philosophie du droit et de Sociologie, 1937, No 3–4, p. 26–57; Bonnacase: La notion juridique de bronnes moeurs, Etudes de droit civil a la mémoire de Henri Capitant, Paris, p. 91; Gropsiron: L'exécution des conventions immorales, Beauvais, 1938; Rastovčan: Moral, dobri običaji i zloparaba prava u građanskom zakoniku (Studija iz komparativnog civilnog prava), Zagreb, 1927; Bukljaš: Ugovori protivni pravu i moralu. Naša zakonitost, Zagreb, 1957, br. 3–4, str. 104; Lozaš: Ugovori protivni moralu – posledice njihovog zaključenja i izvršenja; Narodna uprava, Sarajevo, 1960, br. 7–8, str. 338; Gams: Povraćaj u pređašnje stanje kod nemoralnih pravnih poslova, Anali, 1958, br. 2, str. 206; Perić Ž.: O školama u pravu, Arhiv, 1921, br. 4, str. 241; Taranovski: Enciklopedija prava, Beograd, 1923; Marković: Poštenje i moral u pravu, Arhiv, 1922, str. 332; Vekio: Pravo, pravda i država, Beograd, 1940; Živanović: Osnovni problemi etike, Beograd, 1935; Pavićević: Osnovi etike, Beograd, 1967; Paund: Jurisprudencija, knj. 1, Beograd–Podgorica, 2000; D'Antrev: Prirodno pravo, pogl. V, Pravo i moral, Podgorica 2001.

skom postupku dobijaju snagu pravne norme. Tako npr. jedan obligacioni ugovor, pod pretnjom ništavosti, ne sme biti u suprotnosti sa dobrim običajima i moralom određenog društva.⁶

U svakom slučaju, kada je reč o ugovornoj odgovornosti i moralnoj dužnosti, treba istaći njihovu komplementarnost i viši stepen jedinstva u praktičnoj primeni ugovornih odnosa.⁷

Viši stepen jedinstva moralnih i pravnih normi vodi ostvarenju zajedničkih vrednosti kao što su savesnost i poštenje (*bona fides, honestum*), pristojnost (*decorum*), pravičnost (*iustum*) naročito u smislu primene principa jednakog postupanja sa jednakim stvarima. Sve ove moralno-pravne kategorije izražene kao načela ili kao konkretna pravila, prožimaju odgovarajuće discipline određenog pravnog sistema do te mere, da ih je nemoguće razdvojiti, a da se ne naruši njihova neophodna ravnoteža.

Iz ovoga proizlazi da svako htenje ugovorne volje, da bi došlo do stepena moranja, potrebno je da ga prati neka moć prinude. Ta prinuda može biti heteronomna, spoljašnja (*ad alterum*) i propisana snagom pravne norme, a može biti i autonomna, unutrašnja (*ab agendi*) i ubeđujuća u smislu osude sredine ili griže savesti.⁸

Prema tome, volja ugovornika, bez moći prinude, pravne ili moralne i ne može da stvori ugovornu obavezu. Ona može samo da zasnuje jednu situaciju, da stvori jedan fakt u spoljnom svetu, koji *ipso facto*, za sobom povlači pravnu ili moralnu sankciju za slučaj neispunjenja datog obeća-

⁶ Zakon o obligacionim odnosima predviđa da su strane u obligacionim odnosima slobodne, u granicama prinudnih propisa, javnog poretka i dobrih običaja, da svoje odnose urede po svojoj volji (čl. 10).

⁷ Ova komplementarnost izražena je i u književnosti, npr. u Geteovom Faustu u kome Faust želi da položi dokaze svoje moralne ličnosti, jer održati reč i ispuniti obećanje, pitanje je časti i dužnosti savesti. Na njegovo pitanje: Zar nije dosta što će reč koju sam dao svih dana mojih biti gospodar? njegov stalni pratilac, zao duh Mefistofel, takvim obećanjem nije zadovoljan. On traži sigurnija sredstva obezbeđenja: Dovoljan je i ovaj listić prvi potpisat ćeš se kapljicom krvi. Zaludna su bila dalja uveravanja moralnog Fausta: Ne boj se, neću kršiti ugovor, jer moje snage težnja je najveća upravo ono što obećah. Satana je ostao pri svojoj kapljici krvi kao zalozi da će ugovor biti ispunjen. Ovaj fragment Geteovog Fausta, kao da simbolizuje večito pitanje, šta stoji u osnovi obećanja da će se ugovorna obaveza izvršiti. Da li se svest o obavezности ispunjenja ugovora zasniva na moralnosti ili na legalnosti ili možda na njihovoj kumulaciji. Cela istorija prava i morala je tu da nam posvedoči da se svaki susret dve volje u smislu obligacionog ugovora uvek kretao prostorima ta dva sveta.

⁸ Opširnije, Saiget, *Le contrat immoral*, Paris, 1939, str. 82; Radbruch, *Filozofija prava*, Beograd, 1980, str. 60.

nja. Dakle, izvan moralne i pravne prinude, ne postoji drugi osnov obećanja obaveznosti da zadatu reč treba održati.⁹ Kada su te dve moći prinude podudarne i izražene pravnom dogmatikom, onda je to znak visokog stepena primerenosti pravne norme moralnom faktoru. Tada prinudna pravna norma istovremeno izražva i moralni imperativ te dolazi do njihovog integriteta. U toj hipotezi, svest o tome da ugovor treba ispuniti zasniva se na pravnoj normi kao “etičkom maksimumu”, te se dalje ponašanje stranaka upravlja i procenjuje po tom sjedinjenom dvojstvu prinude.¹⁰

Međutim, kada se pravna norma udalji od moralnog života i svojom osiromašenom sankcijom stane u zaštitu ispunjenja ugovora, onda se u svesti ugovornika otvara konflikt između pravnog i moralnog, što može dovesti do zaobilaženja prava i izbegavanja da se data reč održi. Ukoliko u takvoj pravnoj normi postoji još “minimum morala”, njena funkcija još ne mora biti eliminisana sa pozornice prava. Međutim, ako je raskorak između pravne i moralne norme takav da dovodi do “pobune fakta protiv prava”, tada dolazi do krize prava i pravnog poretka koja može imati različita ishodišta.¹¹

Kao što se vidi, poštovanje date reči u jednom ugovoru, a to znači njegovo izvršenje ili neizvršenje, u velikom stepenu zavisi od usklađenosti pravnog i moralnog poretka. Kada se ta usklađenost kreće u granicama društvene tolerancije, onda je to prvi znak pravnog sistema koji je u mogućnosti da obezbedi vladavinu načela legitimiteta i legaliteta, a odatle nije teško pronaći put koji vodi pravnoj državi.¹²

⁹ Živanović, Osnovni problemi etike, Beograd, 1935; Marković, Poštenje i moral u pravu, Arhiv, 1922, str. 322; Cardahi, Droit et moral, t. I, Paris, 1950.

¹⁰ “Etički maksimum” (Gustav Šmoler), “Etički minimum” (Georg Jelinek), vid.: Radbruh, nav. delo, str. 60.

¹¹ G. Morin, La révolte des faits contre le code, Paris, 1920.

¹² Ako se za krizu pravnog sistema može reći da ona postoji, u slučaju kada egzistencija pravnog sistema zapadne u stanje odlučujućeg trenutka transformacije, i to usled takvih nedostataka u kvalitetu i kvantitetu prava, koji su doveli do neprimene ili neobjektivne primene prava, ugrožavajući ustavnost i zakonitost do te mere, da je, po opštem mišljenju, pravna nesigurnost postala društveni fakt, tada se za pravnu državu može reći da ona postoji kada u svom pravnom sistemu obezbedi vladavinu načela legitimiteta i legaliteta i to u tolikoj meri da se primena ovih načela kreće u granicama društvene tolerancije. Zaključak je očigledan da te dve društvene pojave ne mogu istovremeno postojati u licu jedne državno-pravne tvorevine. Kriza pravnog sistema je antipod pravnoj državi. Sve ono što čini elemente krize pravnog sistema upravo je u obrnutoj srazmeri prema svojstvima pravne države. (S. Perović, Pravna država i kriza pravnog sistema, u knjizi Pravna država, Beograd, 1991, str. 77–112)

Za naše pitanje od značaja je primetiti, da takvo ustrojstvo prava pretpostavlja široku primenu načela pravne sigurnosti koje se ne ostvaruje samo poštovanjem relativno stabilnih opštih pravnih načela, nego i poštovanjem relativne trajnosti svih drugih propisa koji su u funkciji osnovnih smernica jednog društvenog organizma.

Kada se načelo opšte pravne sigurnosti, kao atribut legitimnog i legalnog pravnog sistema, primeni na ugovorno pravo onda se dolazi do principa “*pacta sunt servanda*” po kome su ugovorne strane dužne da izvrše svoju obavezu i odgovorne su za njeno ispunjenje. Iz ovoga proizlazi, da pitanje izvršenja odnosno neizvršenja ugovora u jednom pravnom sistemu nije slučajna pojava, već da je ono uslovljeno stabilnošću pravne i moralne konstitucije određene zajednice. Ako je taj poredak istorijski određen, izgrađen i stabilan, ako su njegove norme zasnovane na potrebnom stepenu legitimiteta i ako se one primenjuju po principu legaliteta, onda se i izvršenje ugovora odvija na siguran način po unapred predviđenim pravilima.

Drugim rečima, u jednoj stabilnoj pravnoj državi, stabilan je i ugovor i njegovo izvršenje. Socijalna, ekonomska i pravna sigurnost, svojstvena pravnoj državi, predstavlja širi kontekst društvenih uslova u kojima princip “*pacta sunt servanda*” dobija svoje pravo mesto i puno značenje.

Naprotiv, u uslovima krize prava i morala, nestabilnih ekonomskih odnosa i socijalne i pravne nesigurnosti koja se konstatuje opštim mišljenjem, ugovor i njegovo izvršenje ne može biti sigurno.

Ukoliko su, dakle, pravne i moralne sankcije koje obezbeđuju ispunjenje ugovora zahvaćene opštom krizom društvenih institucija, ugovor tada ostaje bez prinudne moći, prepušten proizvoljnosti stranaka. U stalnoj nesigurnosti i opštem neredu ne može biti reda i sigurnosti u izvršenju ugovora kao individualnog akta. Tako, jedna izrazita monetarna nestabilnost mora se odraziti i na izvršenje ugovora. U takvoj situaciji više ne pomaže ni klauzula *rebus sic stantibus*, ni druga pravna sredstva koja imaju za cilj da zaštite princip ekvivalentne razmene. Ugovorom tada vlada stihija i potpuna proizvoljnost koja eliminiše ugovorni akt sa pozornice prava.

Sve to govori u prilog sledeće konstatacije: princip “*pacta sunt servanda*” ima svoje mesto i značenje samo u pravnoj, a ne i u kriznoj ili anti-pravnoj državi. Kad ovaj princip u ugovornom pravu izostane, njegovo mesto preuzima Mefistofel sa svojom “kapljicom krvi” kao sredstvom ličnog obezbeđenja.

S obzirom da se moralni poredak na polju ugovornog prava ispoljava kroz šire celine u vidu odgovarajućih opštih dispozicija, ovde će se pitanje ugovorne i moralne dužnosti izložiti kroz analizu sledećih načela: pravičnost kao konkretizovana komutativna i distributivna pravda; načelo savevnosti i poštenja; dobri običaji kao genusni pojam za ustaljena pravila ponašanja u raznim oblastima organizivanog društvenog života. Sve to, razume se, podrazumeva ne samo komparativni i istorijski aspekt već i stanovište pravne i moralne doktrine kao i zakonodavna rešenja, a posebno sa stanovišta našeg Zakona o obligacionim odnosima.

Kada je reč o primeni pravičnosti kao konkretizovane pravde potrebno je upoznati se sa antičkom grčkom filozofijom koja predstavlja postojbinu učenja o opštem pojmu pravde kao potpune "stožerne vrline" koju čine komutativna i distributivna pravda. Za Aristotela, pravedno se uvek nalazi u nekoj proporciji, a proporcija znači jednakost odnosa. Sa tog stanovišta, pravičnost može biti ili komutativna ili distributivna – *iustitia commutativa* i *iustitia distributiva*¹³

Kada se pravičnost postiže apsolutnom sredinom putem aritmetičke proporcije, kada se, dakle, od štetnika oduzima upravo onoliko koliko iznosi šteta i ta vrednost prenosi na oštećenog, onda je to *komutativna pravda*. Međutim, kada se pravičnost postiže putem geometrijske proporcije koja uzima u obzir prirodu i osobenost ličnosti, kada se, dakle, članovima zajednice uvažava njihova vrednost, zasluga ili neka druga individualnost, onda je to *distributivna pravda*¹⁴.

Komutativna pravda zasnovana je na etičkom principu jednakog postupanja sa jednakim stvarima odnosno nejednakog postupanja sa nejednakim stvarima, srazmerno njihovoj nejednakosti. Postupajući po zakonu

¹³ Aristotel, *Nikomahova etika* (prevela sa starogrčkog R. Šalabalić), Beograd, 1970, knjiga V, str. 111 i sl.

¹⁴ Aristotel, navedeno delo, str. 117, 120. U redu ovih ideja, pravednost je savršena i potpuna vrlina, pre svega, zato što podrazumeva poštovanje zakona i postupanje prema drugima (bližnjima) kao sebi jednakim. Ona je, dakle, vrlina kao moralna odredba koja u sebi sadrži sve druge vrline. Drugim rečima, pravednost nije nikako samo neki deo vrline, već ona predstavlja integritet vrline, kao što i njoj suprotna nepravda nije deo poroka nego "potpun porok". Ovako shvaćen opšti pojam pravde, Aristotel je "nasledio" od svog učitelja Platona, koji je pravednost ubrajao u četiri "stožerne vrline". Ipak, u Aristotelovom učenju opšte pravde, prepoznaje se i jedna sasvim praktična i životna dimenzija ovoga pojma, a to je, što se pravda kao potpuna vrlina ne shvata apstraktno, već uvek kao odnos prema drugom, kao vrlina koja predstavlja i dobro drugih (objektivno dobro), jer je neposredno upravljena na drugog – Aristotel, *ibidem*.

formalne logike, sve što je u skladu sa ovim principom predstavlja pravdu i sve što odstupa od njega kvalifikuje se kao nepravda. To znači da jednako postupanje sa nejednakim stvarima, kao i nejednako postupanje sa jednakim stvarima, predstavlja nepravdu. U postupku primene pravnih pravila, to znači, da na jednake slučajeve treba primeniti isto pravilo, a na nejednake, drugo pravilo koje je primereno tim nejednakostima¹⁵.

Ovako koncipirana pravda, izražava se aritmetičkom proporcijom i svaka strana u određenom pravnom odnosu dobija podjednako, ostvarujući jednakost onoga što daje sa onim što prima. U stvari, suština je u ekvivalentnosti prestacija, ono što će se u rimskoj kompilaciji izraziti formulom "do ut des"¹⁶.

Ovako shvaćena pravda, primenjena na ugovor, znači sledeće: kod svih dvostranih ugovora, obaveze stranaka postavljene su u odnos jednakosti. Sa stanovišta komutativne pravde, među strankama, vrši se tada određe-

¹⁵ Aristotel, navedeno delo, str. 120. Aristotelove kategorije komutativne i distributivne pravde nadživele su 23 stoleća i uvek ostale aktuelne i nezaobilazne prilikom proučavanja pojmova pravde i pravičnosti. Pomenućemo samo neke studije koje su nam prostorno i vremenski bliže. Tako, Božidar S. Marković, Pravičnost kao misao i kao pravno iskustvo, Arhiv za pravne i društvene nauke, septembar 1937, str. 219–229. Isti autor je nastavio svoje studije o pravu i pravičnosti: Pravičnost kao izvor prava, Arhiv, januar 1939, str. 20; Pravičnost i pravni poredak, Arhiv, januar–februar, 1938, str. 106; Sudeње po pravičnosti, Jugoslovenska advokatura, maj–avgust, 1969, str. 89; Sudeње po pravičnosti u opštem i arbitražnom pravu, Pravni život, br. 2 za 1986, str. 135. Nadalje, kada je reč o studijama pravde i pravičnosti na našem jeziku, posebno se ukazuje na studiju Jelene Danilović: Pravičnost kao merilo pri sudskom odlučivanju prema Zakonu o obligacionim odnosima, Pravni život, br. 10–12 za 1988, str. 1349, kao i na njenu studiju: Pravičnost kao pokazatelj pri određivanju i odmeravanju obligacionih odnosa, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, br. 4 za 1970. Od stranih autora, v. Perelman Ch.: Droit, morale et philosophie, Paris, 1968 (pet predavanja o pravdi), izdanje Nolita iz 1983; Sauer W.: Die Gerechtigkeit, Berlin, 1959; Del Vecchio G.: Philosophie du droit, Paris, 1953; De Page H.: A propos du gouvernement des juges, L'équité en face du droit, Bruxelles–Paris, 1931; Rümelin M.: Die Gerechtigkeit, Tübingen, 1920; Senn H.: De la justice et du droit, Paris 1927.

¹⁶ Tako, prema Horvatu, Justinijanova kompilacija deli raznolike kontrakte, prema prirodi činidbe i protivčinidbe, na četiri skupine: a) do ut des, b) do ut facias, c) facio ut des, i d) facio ut facias (Horvat M.: Rimsko pravo, Zagreb 1958, str. 332 i sl.; prema Stojčeviću, veliki broj bezimernih kontrakta, svrstala je Bejrutska škola (prvi put u jednom papirusu kraja V i početkom VI v.n.e, v. Collinet, Historie de l'école de Beyrouth, str. 284) u četiri kategorije: slučajevi u kojima su obe strane obavezne na uzajamna davanja (do ut des), slučajevi u kojima jedna stranka daje nešto da bi joj druga stranka nešto učinila (do ut facias), slučajevi u kojima jedna stranka čini nešto drugoj s tim da joj ona nešto dà (facio ut des), slučajevi u kojima se obaveze obe stranke sastoje u činjenju (facio ut facias). Opširnije, v. Stojčević D.: Rimsko obligaciono pravo, Beograd 1960, str. 100.

na korektura, zbog čega se komutativna pravda, naziva još i korektivnom ili izjednačujućom pravdom¹⁷.

Međutim, ono što je kod ove vrste pravde naročito značajno, to je, da ona ne uzima u obzir individualna svojstva aktera konkretnog odnosa, bez obzira da li je u pitanju dobrovoljni odnos (ugovor) ili nedobrovoljni (delikt). Bitno je da se ovde pravda postiže izjednačavanjem ili vaspostavljanjem.¹⁸

Zato sudija, prema rečima Aristotela, nastoji da takvu nepravednost koja se ogrešuje o jednakosti izjednači.¹⁹ Pri tome, tu je "sasvim sporedno, da li je čestit čovek rđavog ili rđav čestitog ošteti, jer ovde zakon pazi samo na razliku u pričinjenoj šteti, a lica posmatra kao jednaka – važno je samo da se utvrdi da jedan nepravdu trpi a drugi je nanosi, da je jedan ošteti, a drugi je na šteti".²⁰

Što se tiče samih izraza "dobitak" i "gubitak" Aristotel ih, kod izlaganja komutativne pravde, upotrebljava u sasvim uopštenom smislu, tako da oni

¹⁷ "Pravedno se postiže izjednačavanjem. Ono dolazi do izražaja u poslovnim odnosima, dobrovoljnim i nedobrovoljnim. Pravedno u tom smislu ima sasvim različit karakter od pravednog u distributivnom smislu. Distributivno pravedno, naime, pri dodeljivanju opštih dobara, sastoji se uvek u postupku saobrazno geometrijskoj proporciji. Međutim, pravedno koje se javlja u poslovnim odnosima znači doduše neku jednakost, a nepravedno povredu jednakosti, ali ne u smislu one vrste proporcije koja se naziva geometrijskom, nego u smislu aritmetičke proporcije" (Aristotel, navedeno delo, str. 120).

¹⁸ U stvari, prema Aristotelu, izjednačavanjem ili vaspostavljanjem postiže se sredina, a prema njegovoj osnovnoj ideji, sredina je sinonim za pravdu. Otuda, "ako je jednako sredina, onda će pravedno biti ta sredina; najmanji broj članova u kome se jednako može javiti jeste dva. Pravedno, dakle, mora nužno biti sredina i jednakost u odnosu na neku stvar ili lice, i ukoliko je sredina, mora da bude sredina između nečega (naime, između previše i premalo); ukoliko je pak jednakost, mora biti jednako bar za dve stvari; a ukoliko je pravedno, mora biti jednako, to jest pravedno bar za dva lica. Prema tome, pravedno mora nužno da obuhvati najmanje četiri člana – i to dva lica za koja se dešava to pravedno i dve stvari u kojima se ogleda i ispoljava pravedno. Princip jednakosti je, međutim, isti kako za lica tako i za stvari. Kako se, naime, odnose međusobne stvari na kojima se ispoljava jednakost, tako se odnose i lica. Ako nisu jednaki – ne dobijaju jednako. Svađe i međusobna optuživanja nastaju uglavnom ili onda kada oni koji su jednaki ne dobijaju jednako ili kad oni koji nisu jednaki dobijaju i uživaju jednako" (Aristotel, navedeno delo, str. 118).

¹⁹ Tako, on će reći: "Ako su jednome zadate rane, a drugi ih je zadao, ako je jedan ubio, a drugi podlegao smrti, onda je između onoga ko je podneo delo i onoga ko ga je izvršio, nastao odnos nejednake podele, i sudija pokušava da pomoću kazne uspostavi jednakost na taj način što onoj strani koja ima višak dobitka, taj višak oduzima" (Aristotel, navedeno delo, str. 1200).

²⁰ Aristotel, ibidem.

nisu uvek i adekvatni, npr. u slučaju štete usled telesne povrede ili gubitka života.²¹ Međutim, kada je reč o nekom odnosu štete koji može da se “podvrgne merenju”, onda se vrednost jedne strane javlja kao gubitak, a druge kao dobitak. Pravedno je ono što čini sredinu između dobitka i gubitka.²²

I zato, prema Aristotelu, kada dođe do spora, ljudi pribegavaju sudiji koji ponovo uspostavlja jednakost, tražeći po aritmetičkoj proporciji, sredinu između “prevelikog i premalog”.

Stoga, *ići sudiji znači ići pravdi*, jer sudija želi da bude oličenje pravednosti. Zato ljudi traže nepristrasnog sudiju, tj. onog koji se drži sredine i mnogi ga zato nazivaju posrednikom, u ubeđenju da će postići ono što je pravedno ako budu pogodili ono što je srednje. Pravedno je, dakle, sredina, iako je to u drugom smislu i sudija.²³

Ideju komutativne pravde, Aristotel vidi i u poslovnim odnosima koji počivaju na slobodnoj volji. I ovde, on pravednost vidi u sredini između dobitka i gubitka, a ta se sredina sastoji u tome “da se posle ima isto koliko se imalo i pre”, jer vraćanje srazmerno primljenom, “uslov je održanja državne zajednice”.²⁴ Razume se, ovde se misli na ekvivalentne odnose koji nastaju dobrovoljnim aktima koji u suštini počivaju na razmeni, i stoga, prema ideji

²¹ “Ove izraze dobitak i gubitak upotrebljavamo uopšte kad govorimo o ovoj temi, mada ima slučajeva kada ti izrazi ne odgovaraju, na primer upotrebiti izraz dobitak kad je reč o onome ko udara nekoga ili gubitak o onome ko podnosi udarce. Ali, kad se ono što neko doživi podvrgne merenju, onda se jednako uzima kao gubitak, a drugo kao dobitak. Isto je tako i (ovde) između suviše i premalo jednako ono što je srednje. Dobitak i gubitak su, međusobno, suprotni – prvi kao suviše, drugi kao premalo, to jest više dobra a manje zla je dobitak, a tome suprotno gubitak: između njih kao sredina je jednako, odnosno ono što mi označavamo kao pravedno, vaspostavljajuće (korektivno) pravedno je, prema tome, sredina između dobitka i gubitka” (Aristotel, navedeno delo, str. 121).

²² Prema Aristotelu, izrazi dobitak i gubitak (šteta) potiču iz dobrovoljne razmene dobara. Dobitkom se naziva priraštaj dobru koje neko poseduje. Pretrpeti gubitak znači imati manje nego što se pre toga imalo. Do toga dolazi prilikom kupovine i prodaje i uopšte u svim poslovnim odnosima koje zakon dozvoljava. U svim onim slučajevima gde niko nije dobio ni manje ni više nego tačno koliko zaslužuje, kaže se da je svako dobio svoje i da niko nije ni na dobitku ni na šteti. Pravedno u poslovnim odnosima koji počivaju na slobodnoj volji jeste, prema tome, sredina između dobitka i gubitka, a ta se sredina sastoji u tome da se posle ima isto koliko se imalo i pre (ibidem).

²³ “Sudija ponovo uspostavlja jednakost kao kad bi od većeg dela duži presečene na nejednake delove oduzeo onoliko za koliko je taj deo veći od polovine i dodao ga manjem delu. Ali, ako se jedna celina deli između dvojice, onda se za svakog od njih kaže da je dobio svoj deo ali ako je dobio tačno polovinu. Jednako je, dakle, po aritmetičkoj proporciji, sredina između prevelikog i premalog” (Aristotel, ibidem).

²⁴ Aristotel, navedeno delo, str. 123.

komutativne pravde primenjene na odnose razmene, sve stvari koje podležu razmeni treba da budu na neki način i zajednički merljive, i upravo zbog toga je i nastao novac kao sveopšti ekvivalent, kao neka vrsta posrednika kojima se “sve meri, pa i suviše, pa i premalo”.²⁵

Kao što je već istaknuto, Aristotelova filozofija, pored komutativne, poznaje i distributivnu pravdu, kao posebnu vrstu pravde.

Za razliku od komutativne, *distributivna pravda* se ostvaruje u odnosima između zajednice i pojedinaca, prema kojoj svako dobija onoliko koliko mu pripada prema njegovim individualnim zaslugama i doprinosa društvu. To je pravda koja se primenjuje u oceni postupka nekog lica sa stanovišta ustaljenih principa određene zajednice kojoj pripada to lice, a sve prema njegovim zaslugama i njegovom položaju. Suština ove pravde je u deljenju po načinu geometrijske proporcije: prema zajedničkom dobru, svako dobija srazmerno svojim zaslugama, zaslužniji više od onoga koji je manje zaslužan.²⁶

Ideja distributivne pravde, prema kojoj, svakome treba dati onoliko koliko mu pripada, našla je mesta i u izvorima rimskog prava Ulpianovog doba. Inspirisani ovom filozofijom, pravda je u Digestama, definisana kao neprekidno i trajno nastojanje da se svakome dâ ono što mu po pravu pripada,²⁷ a odredba “*suum cuique tribuere*” predstavlja jednu od tri zapovesti rimskog prava.²⁸

²⁵ Aristotel, navedeno delo, str. 124 i sl.

²⁶ Distributivnu pravdu Aristotel vidi kao odnos pojedinca prema zajednici u kome se individualna svojstva uzimaju u obzir, tako da onaj ko je zaslužniji više dobija jer su njegove zasluge veće. Tako, “jedan oblik pravednosti u užem smislu (to jest kao dela), a isto tako i pravednoga, jeste onaj koji dolazi do izražaja prilikom dodeljivanja počasti, novca i drugih dobara na koje pripadnici jedne države opravdano polažu pravo (jer pri tom se može dogoditi da jedan dobije isto koliko i drugi ili da dobije nejednako), a drugi je onaj koji se ogleda u poravnanjima kod različitih privatnih i poslovnih odnosa među ljudima”. Za distributivnu pravdu karakteristična je geometrijska proporcija, jer “proporcionalno je srednje, a pravedno je proporcionalno. Matematičari to nazivaju geometrijskom proporcijom, jer u geometrijskoj proporciji se jedna (celina) prema dugoj (celini) odnosi kao jedan član odnosa prema drugom članu odnosa” (Aristotel, navedeno delo, str. 119).

²⁷ *Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuendi* (Ulpianus – D. 1, 1, 10, pr.).

²⁸ *Honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere – iuris praecepta sunt* (Ulpianus – D. 1, 1, 10, 1). Pošteno živeti, drugoga ne vređati, svakome priznati ono što mu pripada, to su osnovne zapovesti prava.

Međutim, da bi dobili odgovor na pitanje koliko kome pripada, potrebno je obratiti se drugim granama znanja i prakse, koja su izvan normi pozitivnog prava, jer je pravda opšta vrednost i jedan od “najsajnijih pojmova našeg duhovnog univerzuma”.²⁹

To znači, da kategorija distributivne pravde nije nepromenljiva i jednom za svagda data, već ona samo “direktivno ukazuje na put kojim treba ići da bi se postigla, dok ostavlja suštinsko pitanje, tj. koje pravo kome pripada”.³⁰

I tako dolazimo do suštine pitanja: distributivna pravda je zavisna od prostora i vremena, jer svaka pravno organizovana zajednica ima svoje kriterijume o tome, koji atributi čine ovu individualnu vrednost, koja zaslužuje da joj pripadne odgovarajući društveni i pravni tretman.

To je pitanje opsega i karaktera ustaljenog *javnog poretka* određene zajednice,³¹ pitanje filozofske i političke konstitucije, ekonomske i moral-

²⁹ Perelman H.: Pravo, moral i filozofija, Beograd 1983, str. 4.

³⁰ Marković B.: Suđenje po pravičnosti u opštem i u arbitražnom pravu, Pravni život, br. 2, 1986, str. 143. Prema ovom autoru, “distributivna, tj. naša ljudska pravda, sastoji se naime u društvenoj oceni vrednosti pojedinih ličnosti, ljudskih postupaka i stvari. Svako društvo i država određuje u datom trenutku, prema svojim merilima, koliko ko ili šta društveno vredi, a time i koje mu pripada. Ta društvena i državna merila vrednosti su međutim veoma složena, ona su i metafizička i materijalna, kao što su naučna saznanja i verovanja ljudi, njihove društvene i političke ideologije, religija, ekonomija, materijalni uslovi života. Pojmovi pravde i pravičnosti nisu stoga problem samo pozitivnog prava i opšte teorije prava, nego prethodno zadiru u filozofiju prava i u opštu filozofiju, u metafiziku, logiku, etiku, nauku, u ekonomiju, u pravnu i opštu sociologiju, sa svim njihovim aspektima. A i ta merila su, budući ljudska, istovremeno i potpuno slobodna, relativna, promenljiva i prostorno i vremenski, usled čega je i sadržina pravde i pravičnosti bitno relativna i nestalna kategorija, koja, dakle, nema u sebi ničega ni većitog ni apsolutnog” (str. 143 i sl.).

³¹ Simon: *Lordre public en droit privé*, Rennes, 1941; Malaurie: *Lordre public et le contract*, Reims, 1953; Claps-Lienhart: *Lordre Public*, Lyon, 1934; Marmion: *Etudes sur les lois d'Ordre Public et droit civil interne*, Paris, 1924; Oprea: *Essai sur la notion des bonnes moeurs dans les obligations en droit civil allemand*, Paris, 1935; Saiget: *Le contrat immoral*, Paris, 1939; Pascanu: *La notion d'Ordre Public par rapport aux transformations du droit civil*, Paris, 1937; Tchavdaroff: *De la notion des bonnes moeurs*, Toulouse, 1927; Savey-Casard: *Le refus d'action pour case d'indignité*, Lyon, 1930; Dorat des Monts: *La cause immorale*, Paris, 1956; Bertrand: *La notion d'ordre public en matière de nullités*, Lille, 1939; Kayser: *Les nullités d'ordre public*, *Revue trimestrielle de droit civil*, 1933, str. 1115; Stojanović: Sloboda ugovaranja i javni poredak, Arhiv, 1968, br. 3, str. 385; Živanović: Osnovni problemi etike (filozofije moralne), Beograd, 1935; Perić: Uticaj sudije na javni moral, Privatno pravo, Skupljene rasprave iz građanskog prava Ž. Perića, Beograd, 1912, str. 261; Marković: Poštenje i moral u pravu, Arhiv, 1922, str. 332; Perović S.: Zabranjeni ugovori, Beograd, 1975, str. 99–165.

ne emancipacije. Jednom rečju, to je pitanje stepena kulture i prosvetćenosti jednog naroda.

U sledstvu ovih konstatacija, čini se, da se može reći, da distributivna pravda unosi u opšti pojam pravde određeni stepen relativnosti, što znači da pravda neminovno poseduje prostorno vremensku dimenziju.

Pre svega, ovo se odnosi na konvencionalne kategorije i norme pozitivnog prava, kao heteronomnog prava, ali ne i na univerzalno i prirodno pravo, kao večno i autonomno pravo,³² koje je imalo snažnu prošlost³³ i koje ima određujuću sadašnjost.³⁴

Kao što se vidi, komutativna i distributivna pravda, svaka za sebe, čini zaseban filozofski pojam i posebnu logičku celinu. Međutim, kada se ove

³² Živanović T.: Sistem sintetičke pravne filozofije, Beograd, 1959, str. 523 i sl. Prema ovom autoru: "stanje u pozitivnom pravu pokretalo je uvek pravnu misao na traženje nekog univerzalnog, večnog i prirodno danog prava kao ideala pravde (l'idéal de justice), kao autonomnog prava prema heterogenom. Takvo pravo, otkriveno u toku istorije od raznih pravnih pisaca i filozofa nazvano je prirodnim pravom (ius naturale, le droit naturel, das Naturrecht) prema državnom voljom danom, nacionalnom, neuniverzalnom, promenljivom pravu, tj. prema pozitivnom pravu (ius positium, le droit positif, positives Recht)". U tom smislu, S. Perović, Prirodno pravo i sud, izd. Pravni fakultet u Beogradu i Udruženje pravnika Srbije, Beograd 1996.

³³ Strauss L.: Prirodno pravo i istorija, Sarajevo, 1971 (prevod sa engleskog M. Lučić), str. 10. U ovom delu, Strauss konstatuje da je "danas neophodnost prirodnog prava isto toliko očigledna koliko je bila i pre više vekova, pa čak i milenijuma. Ne priznavati prirodno pravo, isto je što i reći da je celokupno pravo pozitivno pravo, što bi značilo da je pravo samo ono što zakonodavci i sudivi raznih zemalja proglase za pravo. Međutim, očigledno je da treba, a ponekad je i neophodno, spomenuti "nezakonite" zakone i "nezakonite" odluke. Time priznajemo da postoji izvestan uzor prema kome prosuđujemo šta je zakonito a šta nije. To je uzor prema kome donosimo sud o prirodnom pravu. Taj uzor je nezavisan od pozitivnog prava i uzvišeniji od njega". U tom smislu, Cranston M.: U čemu se sastoje ljudska prava, objavljeno u knjizi Prava čoveka – zbornik dokumenata o pravima čoveka, Beograd, 1991, str. 29. U istoj knjizi v. Vasiljević V.: Prava čoveka između politike i prava, str. 5.

³⁴ O prirodnom pravu opširnije: S. Perović, Pravno filozofske rasprave, Službeni list, Beograd 1995; Ljudska prava – tekovina Škole prirodnog prava, Udruženje pravnika Jugoslavije, Beograd 1998; Ljudska prava i sudijska nezavisnost, Pravni fakultet u Beogradu, 1998; Kultura prirodnog prava, Pravni život, 9/2000; Neprolaznost Heksagona prirodnog prava, Pravni život 9/2001; Deklaracija Kopaoničke škole prirodnog prava, 2002; Prirodno pravo kao integritet pravde, Pravni život 9/2003; Kulturni identitet i prirodno pravo, Pravni život 9/2004; Prirodno pravo i univerzalne vrednosti, Pravni život 9/2005; Budućnost prirodnog prava, Pravni život 9/2006; Sloboda i prirodno pravo, Pravni život 9/2007; Prirodno pravo i miroljubive integracije, Pravni život 9/2008; Vremenske dimenzije pozitivnog i prirodnog prava, Pravni život 9/2009; Prostorne dimenzije pozitivnog i prirodnog prava, Pravni život 9/2010; Prirodno pravo i odgovornost, Pravni život, br. 9/2011; Prirodno pravo u filozofskom i normativnom spisuu, Arhiv za pravne i društvene nauke, Beograd 1–2/2006.

zasebnosti stave u funkciju prakse i konkretnog pravnog života, čini se, da one moraju biti komplementarne i delovati u nekom obliku filozofsko praktične simbioze. Ceo pravnički svet je tu, da nam potvrdi ovu konstataciju.

Naime, prostorno vremenska ograničenost jedne pravne norme, kao i njena apstraktnost u smislu opštosti primene na neodređeni broj slučajeva, nalažu da se komutativna pravda, kao kruta i beskompromisna aritmetička proporcija, ne može uvek primeniti jednako na jednake slučajeve, jer treba prethodno oceniti koje su stvari jednake odnosno u kojoj su meri one nejednake.

Drugim rečima, primena načela komutativne pravde izaziva potrebu prethodne selekcije i kvalifikacije svakog pojedinog slučaja metodom komparacije i konstatacije jednakosti odnosno nejednakosti. Pri tome, idealna i minuciozna podudarnost dva slučaja, kao dva identiteta, prava su retkost. S druge strane, i pored moguće grube jednakosti dva slučaja, često će biti i takvih "sporednih" nejednakosti kojima se, takođe, pravno mora dati i odgovarajuća težina.

Da bi, dakle, primenili matematički princip jednakog postupanja sa jednakim stvarima, izgleda, da moramo pozvati u pomoć i distributivnu pravdu i njeno načelo uvažavanja individualnih svojstava, i tako, zajedničkim korakom doći do jednakosti odnosa u smislu proporcije kao znaka postignute pravičnosti. Radi se, dakle, o celini jedne kategorije u kojoj se prepoznaju njeni statični i dinamični sastavni delovi.

Komutativna pravda je formalna, ali je istovremeno i apsolutna, jer je izraz "gvozdene" čvrstine principa identiteta i kao takva, predstavlja statički deo u pojmu opšte pravde, kao potpune vrline i potpune jednakosti odnosa.

Distributivna pravda, naprotiv, nije apsolutna u heteronomnom sistemu pozitivnog prava, jer je izraz principa uvažavanja individualnog svojstva posmatranog optikom konkretne društvene ocene, i kao takva predstavlja promenljivi (dinamički) deo u pojmu iste opšte pravde.

Distributivna pravda unosi u polje ugovorne odgovornosti duh života i omogućuje da princip komutativne pravde bude primenjen onako kako to u uslovima društvenosti dolikuje dostojanstvu čoveka, a ne računskoj tehnici brojkama i njihovim proporcijama.

Celokupna prošlost građanskopravne i moralne odgovornosti upravo je izgrađena na takvom susretu ove dve pravde. I to, ne samo prošlost, već i odgovornost organizovana *de lege lata*. Razume se, da mesto susreta ove dve pravde na području privatnog prava, zavisi od prostorno vremenske dimenzije koja određuje i njihov međusobni odnos.

Bez obzira na šire ili uže polje primene komutativne pravde u istoriji ugovornih i deliktних obaveza, bitno je primetiti, da ona, kod prosvćenih naroda, nije nikada bila shvaćena kao dogma sistema odmazde (sistem taliona), toliko karakteristična za period kulturnog detinjstva u razvoju moralne i pravne civilizacije. Ona je, razvojem i dejstvom ljudskog razuma, bivala sve bliža bogatstvu života, tako da se u savremenom pravu komutativna pravda primenjuje, ne samo po načinu matematičke radnje, već i po načinu pravno relevantnih osobenosti lica koja se javljaju u ulozi poverioca i dužnika.

To je upravo zasluga distributivne pravde, čini se, one i onakve, do koje se dolazi dubljim i ciljnim načinom interpretacije njenog pojma. Jer, ova je pravda "naša ljudska pravda",³⁵ tj. ona se ostvaruje na podlozi razlika u individualnim svojstvima pojedinaca koji pripadaju određenoj zajednici, da bi upravo posredstvom zakona te zajednice bila omogućena adekvatnija primena komutativne pravde, a to znači, potpune pravde.

Kao jednakost odnosa, ona se, dakle, ostvaruje među pojedincima u okviru organizovane zajednice. U robinzonskoj pretpostavci, nema distributivne pravde, kao što, uostalom, nema ni komutativne.

Ovako određen smisao i domen primene komutativne i distributivne pravde, podjednako se odnosi, kako na ugovornu, tako i na deliktnu štetu. Ekvivalencija prestacija kod dvostranih ugovora, posledica je zahteva komutativne pravde. Povredom te ekvivalencije ulazi se u polje štete i u neophodnost njene naknade, kao što se i preduzetom deliktnom radnjom narušava do tada postojeća jednakost odnosa između oštećenog lica i štetnika, pa otuda, po principu komutativne pravde, i obaveza za uspostavljanjem predašnjeg stanja.

Pravilo prema kome se ugovorne obaveze moraju izvršavati onako kako su susretom dveju volja bile predviđene, jedno je od osnovnih pravila u materiji obligacionih ugovora. Ono je, u vekovnoj evoluciji ugovornog prava, bilo izazvano naporom da se pravno zaštiti i omogući kauza ugovaranja. Prilikom zaključenja ugovora svaki ugovornik ima u vidu cilj koji ispunjenjem ugovora postiže.³⁶

³⁵ Marković B.: navedeno delo, str. 143.

³⁶ O kauzi ugovornih obaveza vid.: Domat J.: *Les lois civiles dans leur ordre naturel*, knj. I, gl. I, *Des conventions en général*, sect. I.: *De la nature des conventions et des manières dont elles se forment*; Chevrier G.: *Essai sur l'histoire de la cause dans les obligations*, Paris, 1929, str. 246; Dabin J.: *La Théorie de la cause, Etude d'histoire et de jurisprudence*, Bruxelles, 1919, str. 3; Colin P.: *Théorie de la cause de obligations conventionnelles*, Paris, 1896, str. 9; Capitant H.: *De la cause des obligations*, Paris, 1923.

Ukoliko ugovornik ne izvrši svoju obavezu u vreme, na mestu i na način kako je to saglasnom voljom ugovornika bilo predviđeno, on će, uopšte govoreći, snositi pravne posledice koje su zakonom ili samim ugovorom predviđene. U stvari, najvažnija pravna posledica jeste obaveza dužnika da naknadi štetu svome poveriocu koju mu je pričinio povredom ugovorne obaveze.

Međutim, kako je već istaknuto, pojam odgovornosti u obligacionom pravu ne iscrpljuje se samo odgovornošću koja nastaje povredom ugovorne obaveze. Naprotiv, okviri ovoga pojma su širi i oni se odnose na sve izvore obligacija, a posebno na prouzrokovanje štete deliktnom radnjom.

Kada je reč o ugovornoj odgovornosti, potrebno je, još jedanput, istaći primenu principa komutativne pravde kod dvostranih ugovora. Ti ugovori počivaju na pravilu jednake vrednosti uzajamnih davanja i ono je zaštićeno brojnim sredstvima obligacionog prava, kao što su: zaštita u slučaju fizičkih i pravnih mana, prekomerno oštećenje i druge vrste lezije, klauzula *rebus sic stantibus*. S obzirom da su dvostrani ugovori glavni pravni akti prometa i da oni čine *sedes materiae* celog ugovornog prava, ideja komutativne pravde snažno je ušla u ugovorno polje.

Razume se, tu jednakost vrednosti međusobnih prestacija ne treba shvatiti u nekom idealno zamišljenom smislu, već u smislu imovinske ravnoteže koja proizilazi iz tržišne razmene materijalnih dobara i opštih zakona tržišta. To znači, da pravila kojima se štiti ovaj princip dejstvuje samo u slučaju znatnijeg odstupanja odnosno očigledne nesrazmere u međusobnim davanjima, čime se pravno reguliše jedna životna i ekonomska realnost.

U svakom slučaju komutativna pravda se ovde ispoljava kroz princip ekvivalencije dvostrano obaveznih ugovora. Međutim, i ovde se uzimaju u obzir određena svojstva aktera ugovornog odnosa (npr. pojam pravične naknade), pa se njihov pravni položaj, naročito kod naknade štete, stavlja u određenu zavisnost upravo od utvrđenja onih individualnih svojstava, koja su kao pravno relevantna svojstva određena pravilima date zajednice (npr. pitanje savesnosti, predvidljiva šteta, zakonska ograničenja naknade ugovorne štete). Na taj način se ugovorna odgovornost reguliše, ne samo sa stanovišta individualiteta, već i sa stanovišta zajednice, što znači da se u polje komutativne pravde unose i elementi distributivne pravde, čiji opseg zavisi od karaktera i domašaja ustanove javnog poretka konkretne pravno organizovane zajednice.

Kriterijum pravičnosti kao konkretizovane komutativne i distributivne pravde naš Zakon o obligacionim odnosima predviđa na više mesta.

Što se tiče *pravičnosti*, kao elementa za odlučivanje, Zakon je predviđa na više mesta. Tako, tu je, pre svega, materija odgovornosti za prouzrokovanu štetu. Pod uticajem pravičnosti, a u korist oštećenog kao žrtve deliktne radnje, savremeno pravo je ovde modifikovalo mnoga klasična pravila. U tom smislu i Zakon predviđa odgovornost po osnovu pravičnosti. Naime, kod odgovornosti za drugog, Zakon predviđa da u slučaju štete koju je prouzrokovalo lice koje za nju nije odgovorno, a naknada se ne može dobiti od lica koje je bilo dužno da vodi nadzor nad njim, sud može, kad to pravičnost zahteva, a naročito s obzirom na materijalno stanje štetnika i oštećenika, osuditi štetnika da naknadi štetu, potpuno ili delimično. Isto tako, ako je štetu prouzrokovao maloletnik sposoban za rasuđivanje koji nije u stanju da je naknadi, sud može, kad to pravičnost zahteva, a naročito s obzirom na materijalno stanje roditelja i oštećenika, obavezati roditelje da naknade štetu, potpuno ili delimično, iako za nju nisu krivi.

Pravičnost, kao kriterijum za odlučivanje, Zakon predviđa i kod odgovornosti u slučaju udesa izazvanog motornim vozilima u pokretu. Ako je do udesa došlo isključivom krivicom jednog imaooca, primenjuju se pravila odgovornosti po osnovu krivice, a ako postoji obostrana krivica, svaki imalac odgovara za ukupnu štetu koju su oni pretrpeli srazmerno stepenu svoje krivice. Međutim, ako nema krivice nijednog, imaooci odgovaraju na ravne delove, ako razlozi pravičnosti ne zahtevaju što drugo. To pravilo je, takođe, predviđeno i kod pitanja regresa isplatiooca kod odgovornosti više lica za istu štetu.

U materiji tumačenja ugovora Zakon, takođe, predviđa pravičnost kao mogući kriterijum presuđenja. Kada je reč o tumačenju ugovora, treba, pre svega, reći da Zakon polazi od subjektivno-objektivnog metoda tumačenja. Po njemu, pri tumačenju spornih odredaba ne treba se držati doslovnog značenja upotrebljenih izraza, već treba istraživati zajedničku nameru ugovarača i odredbu tako razumeti kako to odgovara načelima obligacionog prava utvrđenim ovim zakonom. Time je prihvaćeno jedno rešenje koje odgovara potrebama života i koje je u skladu sa stavom naše pravne teorije o ovom pitanju, kao i sa stanovištem naše sudske prakse. Naime, tumačiti ugovor, kao delo zajedničke volje stranaka, a ne voditi računa o toj volji, znači u stvari negirati ugovor kao individualni pravni akt. Međutim, zajednička volja stranaka ne može biti apsolutni kriterijum prilikom tumačenja ugovora. Volja stranaka je u savremenom ugovornom pravu ograničena ko-

gentnim pravilima i prilikom tumačenja ugovora o tim granicama se mora voditi računa. Zbog toga, pri tumačenju ugovora potrebno je ispitati zajedničku volju stranaka u skladu sa određenim pravnim i moralnim imperativima. Rukovodeći se ovim osnovnim kriterijumom u domenu tumačenja ugovora, Zakon poznaje i neka dopunska pravila. Prema tim pravilima nejasne odredbe u ugovoru bez naknade treba tumačiti u smislu koji je manje težak za dužnika, a u teretnom ugovoru u smislu kojim se ostvaruje *pravičan* odnos uzajamnih davanja. Šta je pravičan odnos uzajamnih davanja sud će procenjivati sa gledišta opštih načela obligacionog prava utvrđenim ovim zakonom. Kao što se vidi, kriterijum pravičnosti i ovde ne znači nikakvu proizvoljnost, već se vezuje za izvesna opšta načela, među kojima je i načelo jednake vrednosti davanja.

Kriterijum pravičnosti Zakon pominje i kod mogućnosti raskidanja ili izmene ugovora zbog promenjenih okolnosti, ali i tu samo u simbiozi sa izvesnim objektivnim pokazateljima. Tako, ugovor se može raskinuti ili izmeniti iz ovog razloga, samo ako bi po opštem mišljenju bilo nepravično održati ga na snazi; on se neće raskinuti ako druga strana ponudi ili pista ne da se odgovarajući uslovi ugovora pravično izmene; ako izrekne raskid ugovora, sud će na zahtev druge strane osuditi stranu koja ga je zahtevala da naknadi drugoj strani pravičan deo štete koju trpi zbog toga.

U nekim posebnim slučajevima Zakon utvrđuje visinu odgovarajuće naknade putem unošenja kriterijuma pravičnosti, predviđajući, na taj način, pojam tzv. pravične naknade. Ovaj pojam se naročito primenjuje u materiji naknade nematerijalne štete gde se predviđa da u slučaju smrti ili teškog invaliditeta nekog lica sud može dosuditi članovima njegove uže porodice pravičnu novčanu naknadu za njihove duševne bolove.

Pored toga, pojam pravične naknade Zakon predviđa i u nizu slučajeva ugovorne odgovornosti; tako, u slučaju raskida ugovora o građenju od strane naručioca, ovaj je dužan isplatiti izvođaču odgovarajući deo ugovorne cene za dotle izvršene radove, kao i pravičnu naknadu za učinjene neophodne troškove; kod ugovora o nalogu, ako drukčije nije ugovoreno, nalogodavac duguje naknadu u uobičajenoj visini, a ako o tome nema običaja, onda pravičnu naknadu; kod ugovora o komisionu, Zakon predviđa odredbu, prema kojoj ako je u datom slučaju naknada nesrazmerno velika prema obavljenom poslu i postignutom rezultatu, sud je može, na zahtev komitenta, sniziti na pravičan iznos; isto važi i za ugovor o trgovinskom zastupanju; kod opštih uslova ugovora koje određuje jedan ugovornik, sud može odbiti primenu pojedinih odredaba opštih uslova koje lišavaju drugu stra-

nu prava da stavi prigovore, ili onih na osnovu kojih ona gubi prava iz ugovora ili gubi rokove, ili koje su inače nepravične ili preterano stroge prema njoj. Najzad, pomenimo i odredbu u materiji javnog obećanja nagrade, prema kojoj ako je više lica izvršilo radnju istovremeno, svakom pripada jednak deo nagrade, ukoliko pravičnost ne zahteva drukčiju podelu.

Pored pravičnosti, moralne dužnosti su naročito ispoljene u načelu savesnosti i poštenja, najpre kao načelo a zatim to načelo se na mnogim mestima i konkretizuje. Tako, prema Zakonu o obligacionim odnosima, načelo savesnosti i poštenja predviđeno je sledećim rečima: u zasnivanju obligacionih odnosa i ostvarivanju prava i obaveza iz tih odnosa strane su dužne da se pridržavaju načela savesnosti i poštenja (čl. 12). Ovu formulaciju usvaja i Prednacrta Građanskog zakonika Republike Srbije, s tim što je predviđen i drugi stav ove odredbe koji glasi: strane ne mogu ovu dužnost da isključe ili ograniče.³⁷

Kada je reč o konkretizaciji načela savesnosti i poštenja, evo nekoliko primera. Prema Zakonu ugovorom se može proširiti odgovornost dužnika i na slučaj za koji on inače ne odgovara, ali se ispunjenje ovakve odredbe ne može zahtevati ako bi to bilo u suprotnosti sa načelom savesnosti i poštenja. Zakon predviđa savesnost i poštenje kao relevantni kriterijum i u materiji raskidanja ili izmene ugovora zbog promenjenih okolnosti. Naime, pri odlučivanju o raskidanju ugovora odnosno o njegovoj izmeni sud će se rukovoditi i načelima poštenog prometa, vodeći računa naročito o cilju ugovora, o normalnom riziku kod ugovora odnosne vrste, o opštem interesu, kao i o interesima obeju strana. Pri tome, strane se mogu ugovorom unapred odreći pozivanja na određene promenjene okolnosti, ali samo ako to nije u suprotnosti sa načelom savesnosti i poštenja. Kod ugovora o posredovanju, nalogodavac može opozvati nalog za posredovanje kad god hoće, ako se toga nije odrekao i pod uslovom da opozivanje nije protivno savesnosti. Može se pomenuti primena ovog načela i u materiji uslova. Prema Zakonu, ugovor je zaključen pod uslovom ako njegov nastanak ili prestanak zavisi od neizvesne činjenice, ali se smatra da je uslov ostvaren ako njegovo ostvarenje, protivno načelu savesnosti i poštenja, spreči strana na čiji je teret određen, a smatra se da nije ostvaren ako njegovo ostvarenje, protivno načelu savesnosti i poštenja, prouzrokuje strana u čiju je korist određen.

³⁷ Prednacrta Građanskog zakonika Republike Srbije, II knjiga, Obligacioni odnosi, Beograd, 2009, str. 12.

Najzad, načelo savесnosti i poštenja primenjuje se i u slučaju procene savесnosti jednog lica, od čega zavise brojne pravne posledice, među kojima, obaveza na naknadu štete dolazi u red najvažnijih posledica. Tako, savесna strana može zahtevati naknadu štete koju je pretrpela usled zaključenja ugovora koji nema pravno dejstvo zbog toga što ga je pravno lice zaključilo van okvira svoje pravne sposobnosti; u slučaju poništaja ugovora zbog zablude, druga savесna strana ima pravo da traži naknadu pretrpljene štete; kod posledica ništavosti ugovora i primene odgovarajuće sankcije, sud vodi naročito računa o savесnosti ugovornih strana, o značaju ugroženog dobra, kao i o moralnim shvatanjima; prigovor prividnosti ugovora ne može se isticati prema trećem savесnom licu; kod sticanja bez osnova, sticalac ima pravo na naknadu nužnih i korisnih troškova, ali ako je bio nesavестan, naknada za korisne troškove mu pripada samo do iznosa koji predstavlja uvećanje vrednosti u trenutku vraćanja; kod cesije, ustupilac odgovara za naplativost ustupljenog potraživanja ako je to bilo ugovoreno, ali samo do visine onoga što je primio od prijemnika, kao i za naplativost kamata, troškova oko ustupanja i troškova postupka protiv dužnika; pri tome, veća odgovornost savесnog ustupioца ne može se ugovoriti.

Pored pravičnosti i načela savесnosti i poštenja Zakon, u naporu da preko realnih životnih odnosa koriguje strogu formalnopravnu primenu norme, predviđa i mogućnost primene *dobrih običaja* odnosno dobrih poslovnih običaja. On to, najpre čini u smislu propisa kojima se utvrđuju osnovna načela, a zatim vrši konkretizaciju tog načela na mnogim mestima. Tako, kod opštih uslova ugovora koje određuje jedna strana, Zakon predviđa da su ništave odredbe opštih uslova koje su protivne samom cilju zaključenog ugovora ili dobrim poslovnim običajima, čak i ako su opšti uslovi koji ih sadrže odobreni od nadležnog organa. Zakon na ovaj način zaštićuje onu ugovornu stranu koja pristupa ugovoru i koja je, uglavnom, ekonomski slabija strana. Nekad Zakon upućuje na primenu poslovnih običaja, kao što je to npr. u oblasti ugostiteljstva odnosno ugovora o angažovanju ugostiteljskih kapaciteta.

Primena običaja predviđena je Zakonom na više mesta. Tako, kod zaključenja ugovora, Zakon predviđa da se izlaganje robe sa označenjem cene smatra ponudom, ukoliko drukčije ne proizilazi iz okolnosti slučaja ili običaja; predlog za zaključenje ugovora učinjen neodređenom broju lica, koji sadrži bitne sastojke ugovora čijem je zaključenju namenjen, važi kao ponuda, ukoliko drukčije ne proizilazi iz okolnosti slučaja ili običaja; ako su ugovorne strane posle postignute saglasnosti o bitnim sastojcima ugovora

ostavile neke sporedne tačke za docnije, ugovor se smatra zaključenim, a sporedne tačke, ako sami ugovarači ne postignu saglasnost o njima, urediće sud vodeći računa o prethodnim pregovorima, utvrđenoj praksi između ugovarača i običajima; Zakon, takođe, predviđa primenu običaja i kod prihvatanja ponude, kao i kod pitanja dejstva ponude u slučaju smrti ili nesposobnosti jedne strane. Kod pitanja pravne valjanosti dejstva legitimacionih papira i znaka, Zakon predviđa da se treba držati zajedničke volje izdavaoca i primaoca znaka, kao i onoga što je uobičajeno. U materiji novčanih obligacija, u slučaju ispunjenja novčane obaveze pre roka, dužnik ima pravo da od iznosa duga odbije iznos kamate za vreme od dana isplate do dospelosti obaveze, samo ako je na to ovlašćen ugovorom ili to proizilazi iz običaja. Kod kupovine na probu, kupac je dužan da obavesti prodavca da li ostaje pri ugovoru, u roku koji je utvrđen ugovorom ili običajem, a ako takvog nema, onda u primerenom roku koji mu bude odredio prodavac, inače se smatra da je odustao od ugovora. Kod ugovora o zakupu, plaćanje zakupnine se vrši u rokovima određenim ugovorom ili zakonom, a u nedostatku ovih, kako je uobičajeno u mestu gde je stvar predata zakupcu; dužina otkaznih rokova kod ovog ugovora može se takođe odrediti mesnim običajima, kao i procena da li zakupljena stvar ima odgovarajuća svojstva. Najzad, u nizu ugovora kojima se vrše razne usluge, Zakon predviđa uobičajenu naknadu kao pravilo dopunsko dispozitivne prirode – npr. kod ugovora o prevozu, nalogu, trgovinskom zastupanju, posredovanju, ugovora o kontroli robe i usluga, ugovora o organizovanju putovanja.

Kao što se vidi, Zakon je kroz odredbe o osnovnim načelima, kao i kroz mnoge druge konkretne odredbe, prihvatio jednu trihotomiju pojmovala (pravičnost, savesnost i poštenje, dobri običaji) koja služi kao korekcija tehniziranim pravnim normama (tzv. tvrdi slučajevi). Ali, u tom dopunjavanju pravnih propisa, kao što je već ukazano, postoji opasnost da se pređe granica čija bi povreda značila ugrožavanje cilja prava i njegove izvesnosti u postupku primene. Otuda, na sudskoj praksi je odgovorna dužnost da prilikom konkretne primene pomenutih pravila pronade takva rešenja koja je neće svoditi na običan automatizam, ali koja je neće ni transformisati u pretorsku praksu, jer načelo zakonitosti mora uvek ostati u centru zbivanja. To znači, da odredbe o primeni izvesnih metaprvnih merila (običaj, moral) ne treba pratiti pogledom egzegeze, pogledom koji je okupiran samo slovom zakona i koji zbog toga nije u stanju da vidi duh i smisao zakona. Takav pristup u savremenom pravu ne bi bio adekvatan društvenim zahtevima, i načelima društvenog uređenja. Naprotiv, primenu običaja i drugih vanpravnih

normi u oblasti obligacionih odnosa, treba prihvatiti saznanjem da ta pravila ponašanja, zajedno sa pravnim normama, čine celinu pravne organizacije određene zajednice. Sve to još više znači da se primena ovih odredbi Zakona nikako ne sme svesti na automatizam formalne logike koji bi izgubio iz vida cilj i smisao odgovarajućih pravnih pravila.

2. Porezi

Dr GORDANA ILIĆ-POPOV
profesor Pravnog fakulteta
Univerziteta u Beogradu

1. Iako u poreskoppravnom odnosu stranke nisu ravnopravne, one se nalaze na istom "putu" koji za cilj ima obezbeđivanje prihoda za fiskus, iz kojih se finansiraju javni rashodi od kojih opštu korist imaju ili treba da imaju svi poreski obveznici. I poreski organ i poreski obveznici imaju svoje zakonske obaveze, ali i legitimna očekivanja. Treba raditi na razvijanju pristupa koji se zalaže za izgradnju poreskog sistema koji je "prijateljski" usmeren ka poreskim obveznicima, jer netransparentna zakonska rešenja i nejednako postupanje prema poreskim obveznicima koji se nađu u istoj ili sličnoj poreskoj situaciji mogu dovesti do veće poreske evazije. Potrebno je da postoji poverenje poreskih obveznika u poresku administraciju, što je jedan od nužnih preduslova za njihovu saradnju u svim fazama poreskog postupka (utvrđivanje poreza, njegova naplata i poreska kontrola). Efikasnost i efektivnost poreskog sistema zavise od ponašanja i poreske administracije i poreskih obveznika.

2. Poreska aktivnost država odvija se u okolnostima ekonomske saradnje, ali i konkurencije na globalnom nivou, brzog razvoja informacionih tehnologija, elektronskog poslovanja, uspostavljanja moćnih finansijskih tokova na nacionalnom i međunarodnom planu i dr. To utiče na različite modalitete agresivnog poreskog planiranja, koji uslovljavaju pokretanje novih globalnih inicijativa, sa ciljem prevazilaženja problema u oporezivanju u savremenom društvenom kontekstu. Svaka inicijativa treba da doprinese ostvarivanju javnog interesa u fiskalnoj sferi, ali i ostvarivanju interesa saveznih poreskih obveznika.

3. Države uspostavljaju različite modele pravne zaštite koji na efikasan i sistematičan način treba da omogućе ostvarivanje ustavnih i zakon-

skih prava poreskim obaveznici. Globalna tendencija je kreiranje alternativnih modela u odnosima između poreskih organa i poreskih obveznika, koji imaju za cilj da omoguće viši nivo saradnje i poverenje između učesnika u postupku oporezivanja. Međutim, države ne uspevaju da uvek izgrade efikasan sistem zaštite prava poreskih obveznika, što značajno ugrožava njihovu pravnu sigurnost. Postoji potreba da se u okviru upravnih sudova uspostavi posebno odeljenje (možda čak i zaseban finansijski sud), koje bi rešavalo samo poreske predmete.

4. Budžet je najznačajniji instrument planiranja javnih rashoda u svakoj savremenoj državi. Prilikom njegove izrade, donošenja i izvršenja treba da budu poštovana statička i dinamička budžetska načela. Značaj budžeta se ogleda i u tome što se preko njega vrši kontrola delatnosti izvršne vlasti od strane zakonodavnog organa države, odnosno vrši se provera da li rad vlade odgovara programu na osnovu kojeg je ona dobila poverenje u parlamentu. Zbog toga je potrebno realno planirati budžet, odnosno utvrditi što egzaktnije i preciznije pokazatelje budućih finansijskih kretanja u zemlji, kao i ekonomskih, privrednih i socijalnih prilika.

5. Administriranje poreza na imovinu, čiji je fiskalni efekat mali, troškovno ponekad premašuje prikupljene prihode (troškovi vezani za donošenje poreskih rešenja, obrade novih i izmenjenih poreskih prijava, donošenje opomena pred prinudnu naplatu i dr.). Trebalo bi da postoji efikasnija saradnja između lokalnih poreskih administracija i Republičkog geodetskog zavoda, kako bi lokalni poreski organi preuzimanjem podataka iz katastra nepokretnosti imali potpuniji i obuhvatniji uvid u sve nepokretnosti koje se nalaze na njihovoj teritoriji, te da bi se u slučaju neslaganja podataka moglo da izvrši potrebno usklađivanje i ažuriranje.

6. Dvostruko oporezivanje je u suprotnosti sa idejom jedinstvenog tržišta Evropske unije, jer predstavlja prepreku za prekograničnu razmenu dobara i usluga, kao i za slobodno kretanje kapitala i radne snage. U okvirima Unije je formulisan novi pravni okvir za efikasnije rešavanje poreskih sporova, donošenjem Direktive o mehanizmima rešavanja poreskih sporova u Evropskoj uniji, koja uspostavljanjem nadležnosti Suda pravde i drugim proceduralnim pravilima značajno unapređuje pravnu sigurnost. Srpski zakonodavac bi trebalo da, oslanjajući se na rešenja sadržana u toj Direktivi, u Zakon o poreskom postupku i poreskoj administraciji ugradi odredbe koje bi regulisale postupak zajedničkog dogovaranja u rešavanju poreskih sporova.

7. Težnja za razvojem preduzetništva, obezbeđivanje mogućnosti za zapošljavanje, smanjenje broja radnika u “sivoj zoni”, stvaranje uslova da se smanji broj mladih koji odlaze iz zemlje i sl. dovode do potrebe da se, ne samo olakšanim pristupom finansijskim sredstvima (krediti pod povoljnijim uslovima i dr.), već i merama poreske politike pomogne *start-up* oblicima poslovanja. Glavne poreske podsticajne mere su usmerene na fiskalno rasterećenje preduzetnika koji tek otpočinju svoj “biznis”, putem smanjenja poreza na zarade i oslobođenja od doprinosa za obavezno socijalno osiguranje. Pružanje poreskih olakšica smanjuje budžetske prihode, ali pozitivni efekti koje te mere mogu da proizvedu trebalo bi da predstavljaju prioritet.

8. Poslednju deceniju obeležio je ekonomski koncept baziran na principu međusobnog deljenja resursa, upotrebom različitih internet platformi. Ekonomija deljenja, u sklopu digitalne ekonomije, podstiče razvoj preduzetništva, samozapošljavanje nezaposlenih, podelu znanja i tehnoloških dostignuća, razvoj turizma i dr. Međutim, ona je praćena i mnogim problemima u vezi sa uspostavljanjem modela oporezivanja digitalne ekonomije (na primer, kako identifikovati poreskog obveznika, odrediti poresku objekat i osnovicu za oporezivanje, utvrditi nadležnost poreske jurisdikcije i dr.), što stvara rizik od dvostrukog oporezivanja ili, pak, od neoporezivanja. Između internet platformi i poreskih administracija treba da postoji saradnja, koja bi se ogledala, ne samo u prikupljanju informacija o ostvarenim dohocima, već i u dostavljanju drugih relevantnih izveštaja (na primer, u vezi sa porezom na dodatu vrednost), što bi doprinelo smanjenju administrativnih troškova i troškova plaćanja poreza.

3. Privredna društva

Dr MIRKO VASILJEVIĆ

profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr DRAGIŠA SLIJEPCJEVIĆ

sudija Vrhovnog kasacionog suda Srbije

MIROSLAV NIKOLIĆ

Sudija Ustavnog suda Srbije

Sekcija *Privredna društva* imala je ukupno četiri referata. Ovoj sekciji pridruženo je i četiri referata iz oblasti osiguranja.

Zaključci koje sekcija ocenjuje relevantnim kako za zakonodavca, tako i za sudsku i poslovnu praksu su sledeći:

1. Dosadašnjom primenom Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku sve češće su blokirani računi privrednih sudova i tako onemogućeno njihovo funkcionisanje iako su povrede prava na suđenje u razumnom roku najčešće nastale kao posledica postupanja drugih sudova (opšte nadležnosti). Stoga je neophodno u okviru Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku posebno tretirati stečajni postupak imajući u vidu njegove specifičnosti.

Prilikom noveliranja zakonskog teksta, potrebno je imati u vidu da postojeći normativni okvir, predviđen članom 11. Zakona o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, u delu u kome se "prigovorom nalaže sudiji da preduzme procesne radnje koje delotvorno ubrzavaju postupak", treba proširiti na način kojim bi se omogućilo "nalaganje i drugim organima ili licima koji su povredili pravo na suđenje u razumnom roku da preduzmu radnje koje delotvorno ubrzavaju postupak".

2. Izmenom Zakona o privrednim društvima potrebno je posebno definisati odnos između postupka prinudne likvidacije i stečajnog postupka odnosno pravne posledice – dejstva na prethodni stečajni postupak brisanja privrednog društva iz APR-a po osnovu prinudne likvidacije, imajući u vidu da se brisanje sprovodi pre konačnosti rešenja regulatora. Takođe je potrebno definisati posledicu ukidanja odluke o brisanju iz APR-a dok prethodni stečajni postupak nije pravnosnažno okončan.

3. Imajući u vidu sve češće blokade računa preduzetnika, a time i otežanog funkcionisanja privredne aktivnosti, potrebno je razmotriti mogućnost uvođenja instituta "Stečaja preduzetnika" putem izmene Zakona o stečaju.

4. Izmenom Zakona o stečaju i likvidaciji banaka i društava za osiguranje potrebno je uskladiti odredbe istog sa Zakonom o stečaju i to u delu koji se odnosi na izbor odbora poverilaca i u delu prelaznih i završnih odredaba na način što bi se na započete postupke stečaja banaka i osiguravajućih društava primenjivao propis koji je bio na snazi u vreme otvaranja stečaja, kao što je predviđeno Zakonom o stečaju .

Poruke pripremio
Miroslav Nikolić
sudija Ustavnog suda Srbije

4. Međunarodni privredni ugovori/Arbitraža

Dr JELENA S. PEROVIĆ VUJAČIĆ

predsednik Kopaoničke škole

prirodnog prava – Slobodan Perović

profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu

Dr THOMAS MEYER

rukovodilac Programa nemačke organizacije

za međunarodnu saradnju GIZ

Dr NATAŠA HADŽIMANOVIĆ

Gabriel Arbitration, Ciriš

Sekcija *Međunarodni privredni ugovori/Arbitraža* okupila je 27 referata iz oblasti međunarodnih privrednih ugovora, arbitraže, alternativnog rešavanja sporova, različitih pitanja iz oblasti međunarodnog privatnog prava, stranih ulaganja, prava konkurencije i međunarodne trgovine, objavljenih u časopisu *Revija Kopaoničke škole prirodnog prava* i časopisu *Pravni život*. Zbog brojnosti referata, vreme rada Sekcije je produženo, pa je Sekcija radila skoro puna dva dana, u prisustvu velikog broja učesnika. Na Sekciji je, u svojstvu autora referata, izlagača prezentacija ili neposrednih učesnika u diskusiji, učestvovao i veći broj pravnik iz inostranstva – Italije, SAD, Velike Britanije, Nemačke, Hrvatske, Švajcarske, Holandije.

Osnovne poruke i zaključci Sekcije su sledeći:

I. Arbitraža

1. Arbitar mora biti nezavisan i nepristrasan u odnosu na strane u sporu i predmet spora i mora da poštuje osnovna načela arbitražnog postupka. To su osnovne i univerzalno prihvaćene obaveze arbitra koje proističu iz njegovih jurisdikcionih ovlašćenja i čija povreda povlači poništaj arbitraže odluke. Prihvatanjem imenovanja, arbitar preuzima niz drugih obaveza u arbitražnom postupku. Najznačajnije od njih odnose se na:

a) *dužnu pažnju* koja podrazumeva obavezu arbitra da posveti dovoljno vremena arbitražnom sporu za koji je imenovan, kao i da analizi i rešavanju spornih pitanja pristupa sa znanjem, stručnošću i sposobnostima koji su u konkretnom slučaju potrebni. Arbitar je dužan da postupak vodi efikasno i da poštuje relevantne procesne rokove, a posebno rok za donošenje arbitražne odluke;

b) *presuđenje spora*, što znači da je arbitar dužan da arbitražni postupak sprovede do kraja, tj. do njegovog okončanja donošenjem konačne arbitražne odluke. Od trenutka kad prihvati svoje imenovanje, arbitar se ne može povući iz spora bez opravdanih razloga;

c) *obaveštenje o mogućem sukobu interesa* koje proističe iz univerzalno prihvaćenog zahteva za nezavisnošću i nepristrasnošću arbitra. Izvori arbitražnog prava predviđaju obavezu arbitra da obavesti strane u sporu i arbitražnu instituciju odnosno ovlašćenika za imenovanje u *ad hoc* arbitraži o svim činjenicama i okolnostima koje mogu dovesti u pitanje njegovu nezavisnost ili nepristrasnost. Obaveza obaveštenja postoji kako pre prihvatanja dužnosti arbitra, tako i nakon toga, a to znači od dana kad je imenovan, pa tokom celog arbitražnog postupka, ako su pomenute okolnosti nastupile posle njegovog imenovanja;

d) *poverljivost* koja podrazumeva da arbitar, prihvatanjem svog imenovanja, po pravilu preuzima obavezu da sve informacije i podatke koji se odnose na arbitražni postupak i arbitražnu odluku čuva kao poverljive. Arbitar ne sme trećim licima iznositi informacije o identitetu strana u sporu, kao ni bilo koji podatak koji se odnosi na arbitražni postupak i arbitražnu odluku.

Pravne posledice povrede obaveza arbitara mogu se podeliti na one koje pogađaju arbitražnu odluku i one koje se odnose na samog arbitra. Povreda obaveza arbitara predstavlja osnov za poništaj arbitražne odluke onda kad je, usled povrede obaveze, ostvaren neki od razloga za poništaj arbitražne odluke predviđen merodavnim pravom. Pravne posledice koje se odnose na samog arbitra mogu se ogledati u prestanku dužnosti arbitra, s jedne strane, i njegovoj građanskopravnoj odgovornosti, s druge strane.

2. Međunarodno privatno pravo, posebno koliziona pravila, prožima sve aspekte i faze arbitraže. Počev od arbitražnog sporazuma, preko arbitražnog postupka, do momenta kada se arbitražna odluka nađe pred sudom zbog poništaja ili priznanja i izvršenja, postavlja se pitanje merodavnog prava po kome će se ceniti konkretna pitanja. Otpor prema kolizionim normama, izražen kako u delu doktrine, tako i u delu arbitražne prakse, nema ozbiljnog opravdanja. Ovo zbog toga što se koliziona pravila oslanjaju na temeljna načela međunarodnog privatnog prava – autonomiju volje stranaka i stav da pravni odnosi treba da budu regulisani onim pravom koje je sa pravnim odnosom u najbližoj vezi. Oba načela obezbeđuju predvidivost i sigurnost stranaka kad je reč o izboru merodavnog prava. Koliziona pravila obezbeđuju kolizionopravnu pravičnost zato što se temelje na principu rav-

nopravnosti i univerzalnosti, zato što su neutralna i zato što mogu da upute na pravo bilo koje države. Pored toga, mnoga kolizionna pravila su postala fleksibilnija, polazeći od toga da se oslanjaju na princip *in favorem validitatis*, da arbitrima daju široka ovlašćenja u izboru najprikladnijeg kolizionnog pravila, da dopuštaju arbitrima da direktno izaberu merodavno materijalno pravo po kome će se ceniti meritum spora. Bez obzira na različite stavove u pogledu kolizionnih pravila, potrebno je imati u vidu da su ona neophodna u arbitraži.

3. Klauzula o izboru *lex mercatoria* u sporu koji rešava međunarodna trgovinska arbitraža predstavlja kompleksno pitanje kome je potrebno posvetiti posebnu pažnju. U slučaju kad ugovorne strane ne žele da svoj ugovor podvrgnu pravu određene države već se, umesto toga, opredeljuju za primenu transnacionalnih pravila, potrebno je da izbegavaju uopštene i apstraktne formulacije u klauzuli o merodavnom pravu s obzirom da takve formulacije nose rizik različitih tumačenja i spornih situacija. S druge strane, klauzule kojima se ugovara primena principa zajedničkih za više pravnih sistema mogu prouzrokovati značajne probleme za arbitre koji su, na osnovu ovakve klauzule, obavezni da izvrše temeljnu analizu svih predviđenih pravnih sistema u cilju određenja onih načela koja su im zajednička. Takav zadatak je izuzetno delikatan i može dovesti do rešenja koje ne odgovara nameri ugovornih strana. Iz tih razloga, u slučaju kad se ugovorne strane opredele za primenu *lex mercatoria*, eksplicitno ugovaranje određenih zbirki pravila kao što su UNIDROIT Načela međunarodnih trgovinskih ugovora čini se optimalnim rešenjem sa stanovišta izvesnosti ugovornih strana u pogledu pravila koja će na njihov ugovor biti primenjena.

4. Pitanje merodavnog prava u investicionim sporovima se postavlja u različitim fazama postupka – prilikom određivanja nadležnosti arbitraže da odlučuje o konkretnom sporu, prilikom odlučivanja o suštini spora, kao i u kontekstu priznanja i izvršenja arbitražnih odluka. U sva tri slučaja moguće je da se kao merodavno pravo za pojedina pitanja primene međunarodno pravo, pravo EU i domaće pravo države prijemnice kapitala. Mogućnost primene različitih propisa otežava donošenje i izvršenje arbitražne odluke i stvara pravnu nesigurnost, kako zbog razlika u propisima, tako i zbog neresenog pitanja njihove međusobne hijerarhije. Bez obzira na različita rešenja koja postoje u izvorima međunarodnog arbitražnog prava, arbitražna praksa pokazuje da se izbor prava tumači vrlo široko i uglavnom u korist država investitora.

5. Poslednjih decenija primetna je tendencija da se pitanja iz domena javnog prava uključuju u arbitražno rešavanje sporova. Pravo konkurencija spada u domen javnog prava ali povrede konkurencije stvaraju osnov za građanskopravnu zaštitu oštećenih lica, koja se može ostvarivati putem suda ili arbitraže. U SAD i Evropskoj uniji imovinsko-pravni zahtevi proistekli iz povreda konkurencije mogu se ostvarivati u arbitražnom postupku, pri čemu arbitraža može odlučivati o postojanju povreda konkurencije kao o prethodnom pitanju. Zaštita javnog interesa ostvaruje se u postupku poništaja, odnosno priznanja i izvršenja arbitražne odluke. Evropski sud pravde ocenjuje da član 101. Ugovora o funkcionisanju EU predstavlja deo javnog poretka država članica, o čijoj povredi sudovi moraju voditi računa *ex officio*. Nacionalni sudovi sužavaju domen primene ovog instituta samo na flagrantna kršenja člana 101. UFEU. Strana sudska praksa može biti uzor našim sudovima ukoliko budu u prilici da rešavaju o pitanju poništaja ili priznanja i izvršenja arbitražnih odluka u materiji prava konkurencije.

II. Međunarodni privredni ugovori

1. UNIDROIT Načela međunarodnih trgovinskih ugovora uređuju najveći broj pravnih pitanja koja se postavljaju u kontekstu ugovora i sadrže opšta pravila (načela slobode ugovaranja, konsenzualizma, savesnosti i poštenja, obavezne snage ugovora, i dr), kao i pravila o zaključenju ugovora i ovlašćenjima zastupnika, punovažnosti ugovora, tumačenju ugovora, sadržini ugovora, pravima trećih lica, uslovima ugovora, ispunjenju ugovorne obaveze, neispunjenju ugovorne obaveze, kompenzaciji, prenosu prava, obaveza i ugovora na treća lica, rokovima zastarelosti, množini ugovornih strana (dužnika i poverilaca). Načela se obavezno primenjuju kad su se ugovorne strane sporazumele o njihovoj primeni na ugovor. Načela se mogu primeniti kad su se ugovorne strane sporazumele da se na njihov ugovor primenjuju "opšta pravna načela", "*lex mercatoria*" i slično, kao i onda kad ugovorne strane nisu predvidele merodavno pravo za njihov ugovor. Načela mogu biti korišćena za tumačenje ili dopunu instrumenata međunarodnog uniformnog prava, kao i za tumačenje i dopunu domaćeg prava. Najzad, Načela mogu poslužiti kao model nacionalnim i međunarodnim zakonodavcima. S obzirom da uspešno odgovaraju potrebama međunarodnih poslovnih transakcija, UNIDROIT Načela danas uživaju široku primenu na međunarodnom nivou i ugovornim stranama međunarodnih trgovinskih ugovora preporučuje se da ugovore njihovu primenu. Pod okriljem UNIDROIT izrađene su model klauzule za korišćenje UNIDROIT

Načela međunarodnih trgovinskih ugovora, koje značajno koriste ugovornim stranama pri ugovaranju primene UNIDROIT Načela.

2. Stav da se ugovor o franšizingu reguliše Građanskim zakonikom Srbije je od izuzetnog značaja, s obzirom da se tim putem postavljaju zakonski temelji za razvoj franšiznga, koji može da pruži snažan pozitivan stimulan privrednom razvoju zemlje. Tim putem, obezbedili bi se uslovi sigurnijeg poslovnog okruženja za već postojeće inostrane franšizne sisteme, odnosno podsticaj stvaranju novih domaćih franšiznih mreža, pa i njihovom širenju u zemlji i inostranstvu.

3. Međunarodne organizacije su imale značajnu ulogu u razvoju međunarodnog vazduhoplovnog prava, tako da se danas primenjuje više dokumenata koji regulišu vazdušni saobraćaj. Međutim, donošenjem i istovremenim važenjem međunarodnih dokumenata stvorena je neujednačenost u međunarodnoj regulativi istih ili sličnih pitanja kroz različite grupe zemalja koje su zajednički prihvatile međunarodne ugovore. Neujednačenost važenja pojedinih konvencijskih rešenja i masovnost vazdušnog prevoza stvorili su pogodno tle za usvajanje Montrealske konvencije. Primenom uniformnih pravila za ugovore zaključene u različitim pravnim, ekonomsko-socijalnim sistemima otklanjaju se prepreke u odvijanju međunarodnih poslovnih transakcija i prevazilazi problem sukoba zakona. Uprkos tome, kolizioni način regulisanja ugovora sa elementom inostranosti ostaje nezaobilazan instrument imajući u vidu razlike u nacionalnoj ugovornoj regulativi vazdušnog saobraćaja.

III. Međunarodni dokumentarni akreditiv

Međunarodni dokumentarni akreditiv obuhvata učesnike koji pripadaju različitim državama, a međunarodni karakter ovog posla naročito dolazi do izražaja kod pravnih odnosa koji se javljaju između banaka kao učesnika u poslu dokumentarnog akreditiva. Problem određivanja merodavnog prava kod međubankarskih odnosa može se očekivati u značajnom broju slučajeva jer najcelishodnije rešenje koje postoji u međunarodnom privatnom pravu – a to je da stranke same izaberu u ugovoru merodavno pravo – u međubankarskoj praksi nije uhvatilo dublje korene. Često i ne postoje ugovori između banaka, već se one oslanjaju na kodifikovane poslovne običaje koje je donela Međunarodna trgovinska komora. Još jedan razlog za izostanak ugovora između banaka je i nužnost za bržim obavljanjem platnog prometa sa inostranstvom i činjenica da banke međusobne pravne odnose u vezi realizacije akreditiva uspostavljaju putem standardizova-

nih “swift“ poruka. Neizvesnost oko određivanja merodavnog prava za interbankarske odnose kod međunarodnog akreditiva biće u domaćem pravu znatno manja kada bude donet Zakon o međunarodnom privatnom pravu, jer će se tada primenjivati nova pravila preuzeta iz Prve rimske uredbe, koja kao merodavno određuje pravo sedišta pružaoca usluge. Međutim, ostaće i dalje mogućnost primene klauzule odstupanja u korist najuže povezanog prava. Stoga, da bi se izbegla neizvesnost, preporučuje se bankama da, uvek kada to mogu, izaberu merodavno pravo za svoje međusobne odnose.

IV. Pravo konkurencije

1. Konkurencijski pritisak i integracija tržišta predstavljaju značajan predmet zaštite u pravu konkurencije. Konkurencijski pritisak se izdvaja kao dominantan predmet ove vrste konkurencijsko-pravne zaštite zbog toga što očuvanje konkurencijskog pritiska, aktuelnog ili potencijalnog, predstavlja kontinuirani podsticaj za ostvarenje ciljeva konkurencijske politike i prava, a naročito za postizanje ekonomske efikasnosti i koristi po potrošače. To je faktor konkurencije koji ima preimućstvo u odnosu na sve ostale zaštitne objekte prava konkurencije, pa i ekonomsku efikasnost. Uz to je i sveobuhvatan jer podrazumeva i strukturalni element (nema konkurencijskog pritiska bez konkurenata, aktuelnih ili potencijalnih) i dinamičku dimenziju konkurencije (ispoljava se, po prirodi stvari, u svakom konkurencijskom procesu).

2. Ugovor o licenci ne predstavlja restriktivni sporazum *per se*. Pravo konkurencije Evropske unije u oblasti kolektivnih izuzeća od zabrane sporazuma o prenosu tehnologije ima dugu pravnu tradiciju. Važeći propis na nivou Evropske unije iz ove oblasti je Uredba TTBER. Evropska komisija je, uz važeću Uredbu TTBER, donela i odgovarajuće Smernice o sporazumima o prenosu tehnologije koje u praksi mogu biti korektiv primene nepreciznih ili nejasnih normi. Ovo je naročito važno ako se ima u vidu činjenica da su propisi koji se odnose na ugovor o licenci sa stanovišta prava konkurencije složeni, što može implicirati probleme u praksi, naročito u pogledu definisanja relevantnih tržišta, određivanja tržišnog udela, tumačenja pojedinih klauzula koje spadaju u dozvoljena ograničenja i slično. Kad je reč o srpskom pravu, nacrt Uredbe o sporazumima o transferu tehnologije predstavlja pravni transplant iz evropskog u domaće pravo. Usvajanje nacrta Uredbe u predloženom obliku moglo bi implicirati određene probleme u praksi, pre svega u smislu tumačenja odredaba ovog dokumenta. S obzirom na nedostatak domaće sudske prakse u ovoj oblasti, relevantna istraživanja doktrine

mogla bi se pokazati značajnim prilikom tumačenja pojedinih klauzula koje spadaju u dozvoljena ili isključena ograničenja od zabrane, čime bi se postigao viši stepen pravne sigurnosti u primeni propisa o zaštiti konkurencije.

V. Međunarodna trgovina

Značajne liberalizacije režima međunarodne trgovine ogledaju se u snižavanju carinskih stopa i necarinskih barijera. Preferencijalna trgovina nije moguća bez primene pravila porekla proizvoda, kojima se dokazuje nacionalnost jednog proizvoda i omogućava korišćenje tih trgovinskih preferencijala. Ipak, složena pravila o poreklu mogu biti prepreka odvijanju međunarodne trgovine. Zbog sve većeg značaja globalnih proizvodnih lanaca u međunarodnoj trgovini, pristupa se liberalizaciji režima pravila o poreklu proizvoda kroz različite oblike omogućavanja kumulacije porekla proizvoda. Najbolji primer je PEM konvencija u Evropi koji stvara veliku pan-euro-mediteransku zonu kumulacije porekla.

Poruke pripremila
prof. dr Jelena S. Perović Vujačić
Predsednik Kopaoničke škole
prirodnog prava – Slobodan Perović

4. Radni odnosi

PREDRAG TRIFUNOVIĆ
sudija Vrhovnog kasacionog suda Srbije

1. *Štrajk i prestanak radnog odnosa.* – Štrajk kao metod rešavanja kolektivnih radnih sporova izaziva ozbiljne posledice (privredne, upravne, građanske, krivične i radne). Kao što je ranije istaknuto na Sekciji, nužno je doneti novi Zakon o štrajku i uskladiti ga sa postojećim Ustavom. Radna verzija ne sadrži bitne izmene u regulisanju prestanka radnog odnosa zbog nezakonitog štrajka, a praksa sudova nije ujednačena.

Mišljenja smo da sud u svakom konkretnom slučaju mora da izvrši individualizaciju odgovornosti u skladu sa međunarodnim standardima (stavovi MOR-a) i razgraniči krivicu organizatora od učesnika štrajka uzimajući u obzir sve okolnosti slučaja.

Sankcija prestanka radnog odnosa treba prevashodno da pogodi članove štrajkačkog odbora, a ne i sve učesnike nezakonitog štrajka (dobro zakonodavno rešenje iz Zakona o štrajku Crne Gore).

Radnik se po pravilu ne može otpustiti zbog nezakonitosti manjeg značaja i lakše povrede radne obaveze, pa kolektivno otpuštanje svih učesnika nezakonitog štrajka nije dopušteno niti može biti zamena za rešavanje problema tzv. "viška zaposlenih".

2. *Agencijsko zapošljavanje.* – Sekcija pozdravlja donošenje Zakona o agencijskom zapošljavanju u skladu sa trendom fleksibilizacije radnih odnosa i otklanjanja različitih pravila koja su vladala u ovoj oblasti. Naročito je značajno da je Zakon priznao više prava i veći obim prava u odnosu na međunarodne izvore u ovoj oblasti (Konvencija o privatnim agencijama za zapošljavanje br. 181 iz 1997. godine, Preporuka 188 MOR-a i Direktiva EU o privremenom agencijskom radu iz 2008. godine) kojima se garantuje minimum prava agencijskih radnika u pogledu uslova rada. Svakako da će i ovaj Zakon zahtevati tumačenje u praktičnoj primeni, a naročito u pogledu zarada, ograničenja u pogledu ustupanja i odnosa zakona sa pravilima o diskriminaciji. Inspekcija rada je dužna da preduzme mere u pogledu poštovanja zakona i njegove pravilne primene.

3. *Invalidnost i potpuno lišenje poslovne sposobnosti.* – Sekcija ponovo ukazuje na potrebu i nužnost redefinisavanja pojma "invalidnosti" i zalaže se za definiciju koja je postojala u ranijim propisima ("invalidnost je relativno trajno smanjenje ili gubitak sposobnosti za rad...").

U stvarnosti je prisutna (pojedinačna) praksa da se licima nesposobnim za rasuđivanje zbog trajne duševne bolesti i oduzete poslovne sposobnosti pravnosnažnim rešenjem vanparničnog suda ne priznaje invalidnost od strane invalidskih komisija sa obrazloženjem da ta lica odbijaju lekove i na taj način sprečavaju ozdravljenje, kao i da ih odluka redovnog suda ne obavezuje. Pošto ta lica nemaju sposobnost za rasuđivanje postavlja se pitanje na koji način ih "privoleti" da koriste medicinsku terapiju jer je prinuda u tom pogledu isključena i suprotna je međunarodnim standardima. Ona se ne mogu zaposliti niti bilo gde radno angažovati na stalnim ili povremenim poslovima, a ne uživaju pravnu zaštitu ni po specijalnom zakonu, kojima se invalidima priznaju pojedina prava. Takvo tumačenje pojma invalidnosti i njihov tretman ugrožava im pravo na život jer je socijalna pomoć nedovoljna za biološki opstanak.

Ujedno, postojeća protivrečna praksa invalidskih komisija i Upravnog suda sa jedne strane i stavova redovnih sudova s druge, ugrožava prav-

nu sigurnost i jedinstvo pravnog sistema. U praksi redovni sudovi poštuju pravnosnažne odluke organa uprave donete u njihovoj nadležnosti ali organi uprave sudske odluke potpuno ignorišu, bez obzira što se po pojedinim pitanjima prepliću nadležnosti suda i organa uprave. Formalno, organ uprave nije obavezan da poštuje odluku suda. Ali neprihvatanje odluka sudova u pogledu istog (stručnog pitanja) je nedopustivo jer stvara “tvrde slučajeve” i izuzetno nepravične situacije. Kod potpunog oduzimanja poslovne sposobnosti najmanje dva veštaka neuropsihijatra se moraju izjasniti u pogledu karaktera duševne bolesti (da je trajna), pa je potpuno nelogično da se nalazi i mišljenja univerzitetskih profesora od strane invalidskih komisija odbace. Minimum pravne korektnosti zahteva da se neprihvatanje odluka i stavova redovnih sudova valjano obrazlože. Sve izloženo, a naročito pravičnost (kome teži svaka pravno uređena država) opravdava nužnost redefinisivanja pojma invalidnosti po ugledu na ranije pravo. Posebnim pravilom matičnog ili specijalnog zakona regulisati položaj lica koja su neuračunljiva i kojima je u potpunosti oduzeta poslovna sposobnost.

4. Zaštita omladine i žena. – Radno zakonodavstvo u oblasti zaštite i odnosa omladine, materinstva i trudnica je standardizovano i usklađeno sa najboljim rešenjima iz uporedne prakse ali u stvarnosti se i dalje uočavaju pojave mobinga i diskriminacije, onemogućavanja dojenja dece u toku radnog vremena, kao i raskida ugovora o radu po povratku žena sa porodijskog ili trudničkog bolovanja ili raspoređivanja na lošije plaćeno radno mesto. Zbog toga je nužna pojačana kontrola upravnih odnosno inspeksijskih organa u sprečavanju nezakonitosti i zloupotreba koju pojedini poslodavci vrše, kao i razvijanje svesti o nužnosti poštovanja pravila o zabrani mobinga i diskriminacije i striktnog poštovanja zakona i opštih akata.

5. Banke i bankarski poslovi

Prof. dr STOJAN DABIĆ
Međunarodni centar za razvoj
finansijskog tržišta, Beograd

1. Bankarski sektor je zadržao visok stepen likvidnosti iz prethodne godine. Ukupna privreda je ostvarila relativno zadovoljavajući rast, posebno u izvozu IT usluga, poljoprivrede i turizma. Poslovnom bankarstvu je odgovarao stabilan kurs dinara, kontrolisana inflacija, stabilna i relativno niska referentna kamatna stopa Narodne banke Srbije, visok priliv deviza iz ino-

stranstva po osnovu izvoza roba i usluga, kao i po osnovu povećanja inostranih kapitalnih ulaganja.

2. Konstatovano je da je bankarska industrija, koja je deceniju ranije bila u epicentru svetske krize, u značajno boljem stanju. Na domaćem bankarskom tržištu u toku je konsolidacija (ukrupnjavanje) banaka kroz spajanja i pripajanja, koja će se po svoj prilici nastaviti i u narednom periodu. Bankarski sektor je sada sa najnižim nivoom nenaplativih kredita od početka krize i spreman je da inicira novi kreditni ciklus.

3. Umereno rastući trend loših potraživanja od stanovništva ukazuje da građani još uvek redovno servisiraju svoje obaveze i pored očiglednog niskog životnog standarda. U ukupnom iznosu spornih potraživanja od stanovništva značajno mesto zauzimaju krediti odobreni sa valutnom klauzulom vezanom za švajcarski franak.

Rešenje za stambene kredite indeksirane u švajcarskim francima države u našem okruženju rešavale su na različite načine. U Mađarskoj i Rumuniji su doneti zakoni o konverziji švajcarskih franaka u nacionalnu valutu. U Hrvatskoj i Crnoj Gori izvršena je konverzija u evre. Hrvatske banke su podnele tužbu međunarodnoj arbitraži protiv Hrvatske države za naknadu štete koju će pretrpeti na osnovu primene zakona o načinu regulisanja odnosa između korisnika kredita i banaka.

Probleme stambenih kredita indeksiranih u švajcarskim francima Srbija je rešila putem donošenja posebnog zakona (Zakon o konverziji stambenih kredita indeksiranih u švajcarskim francima "Sl. glasnik RS", br. 31/2019). Ovaj Zakon obavezao je banke kod kojih korisnici otplaćuju stambene kredite, odnosno koje imaju potraživanje po osnovu tih kredita na dan stupanja na snagu zakona, da ponude konverziju preostalog duga po tim kreditima u dug indeksiran u evrima po kursu za konverziju. Iznos dobijen konverzijom umanjuje se za 38%.

Troškovi konverzije i umanjenja duga padaju na teret banke koja vrši konverziju i Republike Srbije.

Ovim Zakonom data je mogućnost korisnicima kredita da, zajedno sa bankama, probleme vezane za kredite nominirane u švajcarskim francima reše konverzijom spornih kredita u evre do 7. jula 2019. godine. Prema Zakonu, korisnik stambenog kredita indeksiranog u švajcarskim francima ima rok od 30 dana od dana prijema ponude da se izjasni da li prihvata konverziju svojih obaveza u evro, sa otpisom dela duga. Ukoliko prihvata, sa bankom sklapa sporazum o konverziji, a za klijente koji ne prihvata konverziju ostaju na snazi uslovi pre stupanja Zakona o konverziji na snagu.

Prema izveštaju poslovnih banaka, preko 90% korisnika kredita je prihvatilo ponudu za konverziju. Ostatak korisnika kredita nije prihvatio konverziju zato što više ne žive u Srbiji i što ostvaruju prihode u švajcarskim francima, pa im se ne isplati prelazak na višu kamatnu stopu pošto su prilikom uzimanja kredita dobili izuzetno povoljnu kamatnu stopu od jedan odsto.

4. Nakon konstatacije da su primenom Zakona o konverziji stambenih kredita indeksiranih u švajcarskim francima u evre u potpunosti rešeni problemi korisnika tih kredita, učesnici su posebnu pažnju posvetili problemima nastalim u definisanju i obračunu naknada i drugih bankarskih troškova koje banke naplaćuju od korisnika bankarskih usluga.

Koristeći nedovoljnu informisanost korisnika bankarskih usluga, davaoci bankarskih usluga često su ugovarali visoke naknade za svoje usluge i prikrivene troškove. U cilju zaštite korisnika bankarskih usluga, zakonodavac se opredelio da antagonizam između korisnika i davaoca finansijskih usluga reši donošenjem Zakona o platnim uslugama i Zakona o izmenama i dopunama Zakona o platnim uslugama sa pratećim podzakonskim aktima.

Cilj zakonskih izmena u oblasti platnih usluga je ostvarivanje prava korisnika platnih usluga i njihovo bolje pozicioniranje u pravnim odnosima platnog prometa. Zakonske izmene obavezuju davaoca platnih usluga da transparentno pruža korisniku platnih usluga informacije o visini naknade koja se naplaćuje, čime se korisniku usluga otvara mogućnost da lakše menja pružaoca usluga, zavisno od visine ponuđene naknade i drugih troškova.

Izmenjena regulativa treba da isprati promene na domaćem tržištu usluga, koje su nastale kao posledica primene poslovne prakse inostranog tržišta sa izgrađenim sistemom bezgotovinskog plaćanja. Odredbe Zakona o izmenama i dopunama Zakona o platnim uslugama primenjuju se od marta ove godine, tako da efekte novih zakonskih odredaba tek očekujemo u praksi.

IV – PRAVO NA INTELEKTUALNU TVOREVINU

DIMITRIJE MILIĆ
advokat u Beogradu

1. Razvoj informatike, novih tehnologija, robotike, digitalizacije, veštačke inteligencije i dr. doprinosi unapređenju privrednog, naučnog i kulturnog stvaralaštva. Podizanje svesti o značaju intelektualne svojine do-

prinosi boljem shvatanju o njenom značaju i zaštiti. Donošenje zakonskih propisa i njihovo usklađivanje sa savremenim tendencijama u toj oblasti i relevantnim propisima EU, kao i njihova primena u praksi, značajno doprinosi razvoju i zaštiti prava intelektualne svojine. Za očekivati je da će na to uticati i zatvaranje Poglavlja VII EU o intelektualnoj svojini.

2. U Srbiji je 2019. godine usvojen Zakon o izmenama i dopunama Zakona o autorskom pravu, Zakona o izmenama i dopunama Zakona o patentima i Zakon o zaštiti topografija poluvodičkih proizvoda. Donošenjem navedenih zakona, kao i izmenama i dopunama Zakona o autorskom i srodnim pravima i Zakona o patentima, izvršene su značajne izmene i dopune koje se odnose na zaštitu prava intelektualne svojine u postupanju pred sudom.

3. Katedra posebno ukazuje na značaj izmena propisa koji se odnose na zaštitu intelektualne svojine. Izmenama zakona proširuje se krug lica koja mogu podneti tužbu za građansko-pravnu zaštitu, uvode se izmene i dopune u vezi izricanja privremenih mera i mera obezbeđenja dokaza u interesu suprotne strane. Privremene mere mogu biti donete i bez saslušanja tuženog. Ukoliko se povreda vrši na komercijalnoj osnovi, sud može odrediti i privremenu meru zaplene pokretne i nepokretne imovine i zabranu isplate novčanih sredstava sa računa lica protiv koga se predlaže privremena mera. Da bi se privremene mere mogle izdati, potrebno je da se učini verovatnim da je pravo povređeno ili će biti povređeno, kao i da postoje okolnosti koje mogu da ugroze naknadu štete nosiocu prava. Izmenama zakona se predviđa da sud koji vodi postupak po tužbi može tražiti od lica koje je izvršilo povredu, pa i od trećih lica koja su u poslovnom odnosu sa izvršiocem povrede, informaciju o povredi prava. Ta informacija može se tražiti i od lica koja poseduju robu kojom se povređuje autorsko ili srodno pravo ili od lica koje pruža uslugu kojom se vređa pravo. Izmenama se nastoje sprovesti efikasnije mere protiv različitih vrsta povreda koje se javljaju u obliku organizovanog kriminala i efikasnije zaštite.

4. Katedra je ukazivala na potrebu, što je prihvaćeno, da sve sporove u Republici Srbiji u prvom stepenu za fizička lica sudi Viši sud u Beogradu, a za pravna lica – Privredni sud u Beogradu. Cilj takvog zakonskog uređenja bio je da se pruži što bolja i efikasnija zaštita prava intelektualne svojine. Sporovi koji se odnose na ovu zaštitu smatraju se hitnim, što se u praksi ne poštuje.

5. U okviru diskusije o odnosu prava interpretatora i proizvođača fonograma, Katedra je konstatovala da je zaštita prava interpretatora,

putem izmena i dopuna Zakona o autorskom i srodnim pravima iz 2019. godine, značajno unapređena, pre svega proširenjem polja zaštite, produženjem perioda zaštite prava, jačanjem pravnog položaja interpretatora u odnosu sa proizvođačem fonograma, proširenjem osnova za ubiranje pravične naknade, vraćanjem autonomije u domenu naplate naknade po osnovu (re)emitovanja i javnog saopštavanja naspram ostvarivanja autorskog prava, uravnoteženjem nadležnosti organizacija za kolektivno ostvarivanje prava interpretatora i proizvođača fonograma, jačanja položaja nosioca prava spram organizacije koja ih kolektivno ostvaruje, kao i u oblasti sudske zaštite srodnih i autorskog prava.

5. Katedra očekuje da će se u oblasti žigovnog prava uvesti opozicija (prigovor) i to tokom iduće godine.

6. U okviru diskusije o sadržini i konceptu zaštite poslove tajne, može se zaključiti da je odgovornost za zaštitu neotkrivenih informacija prevashodno na njihovom držaocu. Zato je potrebno da svaki poslovni subjekt postane svestan svoje odgovornosti, tj. da je na njemu da kao odgovorni privrednik preduzme adekvatne mere za zaštitu svoje informacije, kako bi mogao da iskoristi zakonom predviđena sredstva za njihovu zaštitu. Pored toga, treba očekivati da u narednom periodu i sudovi sve više stiču iskustva u rešavanju sporova zbog povrede poslovne tajne, što bi sve trebalo da doprinese pravnoj sigurnosti držalaca poslovne tajne i svakako mnogo većoj motivisanosti da se bez straha ulaže u nove ideje, kreacije i projekte.

7. Katedra ocenjuje da u Zakon o patentima treba uneti odredbe koje bi obezbedile veću fleksibilnost malog patenta i dopunile jačanje njegove uloge i funkcionalnosti.

V – PRAVO NA PRAVDU

1. Sud u koneksitetu pravde

Dr GORDANA STANKOVIĆ
profesor Univerziteta u Nišu

1. Sekcija konstatuje da Kopaonička škola prirodnog prava – Slobodan Perović ostaje posvećena razvoju i daljem usavršavanju pravnog sistema Republike Srbije i u njemu posebno apostrofira značaj sudova ali i drugih pravosudnih profesija koje sve zajedno moraju da čine temelj zaštite prava građana i njihove imovine.

2. Učesnici Sekcije podržavaju ubrzanje postupka reforme pravosudnog sistema u celini. U tom kontekstu posebno se ističe potreba za ubrzanjem rada na pripremama za izmene Ustava koje će omogućiti sprovođenje u delo novih zakonskih rešenja na bazi ustavnog okvira. Tu se pre svega misli na drugačiji naziv ali i kreativnu ulogu Vrhovnog kasacionog suda koji garantuje jedinstvenu zaštitu prava građana. U novom ustavnom konceptu potrebno je obezbediti novo strukturno uređenje Visokog saveta sudstva i Državnog veća tužilaca, što bi dovelo do snažnije afirmacije pravosuđa i iskazivanje specifične pozicije sudova, tužilaca ali i drugih pravosudnih profesija.

3. Kad je reč o radu novih pravosudnih profesija (javnih beležnika i javnih izvršitelja), Sekcija konstatuje da je neophodno uvesti oštrije mere u pogledu njihove odgovornosti, kako bi se otklonile sve zloupotrebe ili protivpravnost u njihovom radu.

4. Sekcija se zalaže za dalju afirmaciju nezavisnosti pravosuđa, te normativnu ali i faktičku zabranu svakog vida mešanja u rad pravosudnih organa od strane izvršne vlasti, finansijskih centara moći, medija i sl. Jedino nezavisno, profesionalno osposobljeno, stručno i motivisano pravosuđe može ostvariti punu zaštitu ljudskih i manjinskih prava, zaštitu prava fizičkih i pravnih lica i njihove imovine.

5. Sekcija se zalaže za unapređenje procesnih propisa koji bi obezbedili kvalitetniju, bržu i jeftiniju zaštitu pred sudovima ili drugim državnim organima.

Poruke pripremio
prof. dr Nebojša Šarkić

2. Međunarodni odnosi i pravda

a) Međunarodno pravo – elementi inostranosti

Dr RODOLJUB ETINSKI
profesor Univerziteta u Novom Sadu

U vezi sa hroničnom krizom budžeta mirovnih operacija Ujedinjenih nacija, paralizom mehanizma za rešavanje sporova Svetske trgovinske organizacije, rasta carinskih barijera u svetskoj trgovini i problema u implementaciji Pariskog sporazuma o klimi, a polazeći od osnovnih postulata

Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović - kulture mira i miroljubivih integracija, predlažemo sledeće:

1. Imajući u vidu pravo na život kao univerzalnu vrednost i polazeći od toga da bi krah mirovnih operacija izložio milione života širom sveta ozbiljnom riziku, apelujemo na sve članice UN koje kasne sa uplatama u budžet, da svoja dugovanja izmire odmah i da oni koji to mogu, doniraju sredstva budžetu UN za mirovne operacije.

2. Kriza svetske trgovine i paraliza mehanizma za rešavanje sporova rezultat su hronične neravnoteže u svetskoj trgovini, a ona je, u značajnom delu, rezultat toga što se odustalo od ideje koja je bila aktuelna posle Drugog svetskog rata da se svetska trgovina veže za ekonomska i socijalna prava. Havanska povelja za Međunarodnu trgovinsku organizaciju iz 1948. godine uključivala je poglavlja koja su se odnosila na zapošljavanje i razvoj i predviđala je saradnju sa Međunarodnom organizacijom rada ali Povelja nije nikada stupila na snagu, jer nije bila ratifikovana od vodećih država u oblasti svetske trgovine. Trebalo bi se vratiti toj ideji i pravo Svetske trgovinske organizacije povezati sa ekonomskim i socijalnim pravima, kao i sa pravom zaštite životne sredine. Ideja održivog razvoja sadržana je u preambuli Sporazuma o osnivanju Svetske trgovinske organizacije ali u praksi Organizacije ona nije implementirana. Trebalo bi uspostaviti saradnju između Svetske trgovinske organizacije, Međunarodne organizacije rada i Konferencije UN o klimi.

3. Kada se dogovaraju o implementaciji Pariskog sporazuma o klimi, vlade bi trebalo da uzmu u obzir da njihovi nacionalni interesi ne mogu da se svedu samo na aktuelne ekonomske interese, već da obuhvataju i dugoročne interese, dakle i interese budućih generacija.

4. Ugovorna tela Ujedinjenih nacija za ljudska prava daju značajan doprinos međunarodnoj stabilnosti i univerzalnom miru kroz ujednačavanje standarda ljudskih prava, te zato pozivamo države koje još nisu prihvatile nadležnost tih tela da to učine, a vlade država koje su prihvatile njihovu nadležnost da obezbede poštovanje odluka tih tela.

5. Međunarodno humanitarno pravo trebalo bi učiniti efikasnijim kroz izgradnju međunarodnih mehanizama obezbeđivanja poštovanja tog prava.

6. Kada je u pitanju region Balkana, smatramo da bi prijem u Evropsku uniju zemalja koje još uvek nisu u njoj, značajno olakšao rešavanje po-

stojećih problema, te pozivamo sve političke aktere da svoju pažnju koncentrišu na to pitanje.

1. Međunarodni odnosi i pravda

b) Pravo Evropske unije

Dr RADOVAN VUKADINOVIĆ
profesor Univerziteta u Kragujevcu

Pre nego što su referenti izložili svoje radove, urednik Sekcije je istakao dalekovidost i vizionarstvo osnivača Škole, prof. dr Slobodana Perovića, koji je imao sluha da mnogo pre nego što je Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju Srbija preuzela obavezu usklađivanja svog prava sa pravom EU, organizuje Sekciju za pravo EU na kojoj bi se raspravljalo o pravu EU i njegovom uticaju i odnosu prema nacionalnim pravima. Na taj način, profesor Slobodan Perović omogućio je da se u priložima koji su izlagani na ovoj Sekciji izoštri novi pogled na pravo, ne samo kao državnu i nacionalnu pojavu, već i kao nadnacionalnu kategoriju.

Na osnovu podnetih referata i diskusije koja je o njima vođena, na Sekciji za pravo EU je konstatovano sledeće:

1. Propisi koji čine pravo EU su sve brojniji i složeniji, kako po predmetu regulisanja, tako i u pogledu tumačenja i primene u državama članicama. Njihovo tumačenje i primena nisu više rezervisani samo za sudove EU i nacionalne sudove u državama članicama, već i arbitraže, pre svega, širokim shvatanjem pojma arbitrabilnosti. Kao primer za to su navedeni EU propisi o stranim direktnim investicijama i zaštiti potrošača.

2. Delotvorna paralelna primena propisa EU, klasičnih međunarodnih ugovora i nacionalnih (državnih) propisa pretpostavlja definisanje njihove hijerarhije koja nije određena. U tom cilju, konstatuje se potreba da ovo pitanje bude rešeno kako bi se izbegla moguća kolizija, kao u već sada čuvenom predmetu *Ahmea (Achmea)*, čije posledice još nisu ispitane.

3. Ukazuje se i na tendenciju da se pojmovi arbitrabilnosti i delotvornosti tako široko tumače da se razmatra dopuštenost pokretanja postupka kolektivne zaštite i pred investicionim arbitražama. U tom cilju, na Sekciji je analiziran Predlog EU modela reprezentativne kolektivne tužbe.

4. Konstatovana je opasnost da, u želji da proširi svoju nadležnost, EU donosi i propise čisto tehničkog karaktera, kao i propise koji se protive ra-

zumu, logici ili su nesprovodivi i nepotrebni (na primer propisi o standardima zakrivljenosti banana ili krastavaca).

5. U takvoj plimi EU propisa, kao posebno delikatno, postavlja se pitanje adekvatnog izučavanja i tumačenja prava EU, ne samo u državama članicama, već i u pridruženim državama koje su preuzele obavezu harmonizacije svojih propisa sa pravom EU.

6. Sekcija sugeriše da se pravo EU izučava i tumači kao poseban pravni poredak, a ne kao pomoćni metod i uzgred, na sistematski i organizovan način i da se u primeni vodi računa o sopstvenoj pravnoj tradiciji i svrsishodnosti.

7. Konstatuje se da se evropske vrednosti (i standardi) mogu preuzimati i poštovati, ne samo kroz proces stabilizacije i pridruživanja, nego i kroz tzv. bilateralni švajcarski model, i bez članstva u EU.

VI – PRAVO NA PRAVNU DRŽAVU

Dr SAŠA BOVAN
profesor Pravnog fakulteta
Univerziteta u Beogradu

1. Tema ovogodišnjeg Susreta naše Škole (“Pravo i snaga umnosti“) pogađa samu suštinu Heksagona prirodnih prava koga je utemeljio i razvio Osnivač Kopaoničke škole prirodnog prava, profesor Slobodan Perović. U tom smislu, ovako izabrana tema je najbolji način da se još jednom podsetimo značaja njegovog pravno-filozofskog opusa.

2. Polazeći od kategorije umnosti onako kako je ona od strane prof. Perovića ugrađena u najdublje temelje naše Škole prirodnog prava, predložimo formulisanje jednog idejnog heksagona koji korespondira i podržava prirodnopravni model prof. Perovića, a sve kako bi se omogućilo da ovaj model nastavi da živi i inspiriše nove generacije pravnika. Osnovne vrednosti ovako konstruisanog heksagona na liniji razmišljanja prof. Perovića, po našem sudu i našem predlogu, bile bi: dubokoumnost, racionalnost, duhovnost, idejna otvorenost, univerzalnost i pragmatičnost (ovo poslednje s obzirom da je teorija prirodnog prava prof. Perovića bila naglašeno usmerena ka pravnoj praksi).

3. U daljem radu, sekcija će se, u okviru Heksagona prirodnih prava utemeljnog od strane profesora Slobodana Perovića, pridržavati izloženog heksagona sa sledećim ciljevima: (1) Očuvanje i dalje razvijanje idejnih osnova naše Škole koje je postavio profesor Slobodan Perović; (2) Rad na ovom heksagonu, po nama, a polazeći od prvog cilja i zadatka, najbolji je način da se sačuva uspomena na profesora Slobodana Perovića kao pravnog filozofa; (3) Radom na ovom heksagonu želimo da podignemo i stalno dopunjujemo jedan duhovni spomenik profesoru Slobodanu Peroviću, Osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava.

VI – PRAVO NA PRAVNU DRŽAVU

Ustavno-pravna pitanja

Dr VLADAN PETROV
profesor Pravnog fakulteta
Univerziteta u Beogradu,
sudija Ustavnog suda Srbije

1. Mudar ustavotvorac treba da nađe odgovarajuću “formulu” za ustav koji će biti poštovan i stabilan, za ustav koji će, u najvećoj meri, uskladiti zahteve savremenosti (evropske i međunarodne standarde i vrednosti) s jedne i potrebe koje proizilaze iz nacionalnog bića i ustavnog nasleđa s druge strane. Imperativ umnosti primenjen na ustavno pravo nalaže da načela i vrednosti evropske, kao i svetske ustavnosti dobiju svoj originalni izraz u definiciji ustavnog nacionalnog identiteta.

2. Ukazujemo na značaj usklađivanja i približno jednovremenog donošenja osnovnog procesnog zakona u primeni kod državnih organa i organa javne vlasti, Zakona o opštem upravnom postupku i Zakona o upravnim sporovima. Očekujemo i nadamo se od nove strategije pravosuđa da vrati blistavi sjaj upravnog sudovanja i da obezbedi stručne upravne sudije s integritetom jer te sudije odlučuju u sporovima u odnosima dve vlasti.

3. Vanredni značaj Namesničkog ustava, čiju 150-godišnjicu od donošenja obeležavamo, kao i Zakona o poslovnom radu Državnog saveta je, između ostalog, u tome što je, po ugledu na francusko pravo, uveo institut Državnog saveta, kao, u izvesnom smislu, nezavisnog organa u okviru izvrš-

ne vlasti, koji je odlučivao o žalbama protiv rešenja ministara u administrativnim stvarima. Tako je “začeto” upravno sudstvo u Srbiji.

4. Noveliranje Zakona o glavnom gradu, koje je deo “mini reforme” lokalne samouprave u Republici Srbiji, imalo je očekivane efekte. Imajući u vidu da izmene i dopune osnovnog Zakona o lokalnoj samoupravi iz 2018. godine nisu donele mnogo pozitivnih pomaka, od izmena i dopuna Zakona o glavnom gradu se više nije moglo ni očekivati. Među izvršenim izmenama i dopunama mogu se pohvaliti tri njegove sadržinske novine: navođenje koja dobra čine javnu svojinu grada Beograda, mogućnost da tzv. “prigradske opštine” imaju nešto veću samostalnost u obavljanju komunalnih delatnosti i, povrh svega, značajno povećanje poverenog delokruga grada Beograda. Izmene i dopune Zakona o glavnom gradu iz 2019. predstavljaju pozitivan ali nedovoljan pomak ka uobličavanju statusa kakav bi grad Beograd trebalo da ima u sistemu lokalne samouprave u Srbiji.

5. Nacionalni saveti nacionalnih manjina su oblik neteritorijalne manjinske samouprave. Prema shvatanju Ustavnog suda, reč je o nedržavnim telima na koja se prenose javna ovlašćenja. Izmene i dopune ZNSNM iz 2018. godine izvršene su u skladu s navedenim shvatanjem Ustavnog suda u pogledu statusno-pravnih pitanja kako nacionalnog saveta u celini, tako i njegovih izabranih članova. Ipak, shvatanje Suda o nedržavnom karakteru saveta kojima se poveravaju javna ovlašćenja nije u potpunosti izraženo u zakonskim odredbama o kontroli njihovog rada i akata, a izostalo je i uređivanje eventualnih razloga za zabranu njihovog rada.

6. Ostvarivanje i zaštita jednog od fundamentalnih ljudskih prava – slobode veroispovesti na velikim je iskušenjima u Crnoj Gori. Očekujemo od nadležnih državnih organa Crne Gore da omoguće svim vernicima u Crnoj Gori, da u skladu sa Ustavom i merodavnom praksom Evropskog suda za ljudska prava, pod jednakim uslovima ostvaruju pravo na slobodu veroispovesti.

7. Ustav Srbije ne utvrđuje kako se tačno vrši selekcija ustavnih sudija. Zbog toga ostaju otvorena mnoga pitanja, između ostalog i kako kolektivni organi kao što su Narodna skupština, Vrhovni kasacioni sud, Visoki savet sudstva i Državno veće tužilaca vrše svoju dužnost izbora sudija. Pošto ni Zakon o Ustavnom sudu ne sadrži pravila koja se odnose na ovu materiju, ova važna pitanja su prepuštena regulisanju putem internih akata Suda ili uopšte nisu regulisana.

8. Pravnim oblikovanjem instituta poslaničkog imuniteta treba omogućiti da u raspravi o oduzimanju imuniteta poslanik ima pravo na “jednakost oružja”, da dâ svoju reč i da ima pravo na stručnog konsultanta ali ne na način da se to pretvara u proces koji bi imao oblik prethodnog suđenja. Treba konsultovati preporuke Venecijanske komisije ali imati u vidu da ni ona ne zauzima isključiv stav o ovom pitanju. Pravila o poslaničkom imunitetu moraju posedovati svojstva objektiviziranosti i izvesnosti. To je garancija da se o ovom pitanju ne ulazi u polje arbitrarnosti. To je u interesu onih koji primenjuju pravila (Administrativni odbor, Skupština), kao i onih na koje se ta pravila potencijalno mogu primeniti (poslanici). To je uostalom u interesu ostvarivanja načela podele vlasti i vladavine prava kao bazičnih ustavnih principa i demokratskih polazišta po kojima su građani nosioci suvereniteta.

9. Bez delotvornih pravnih sredstava nema pravičnog postupka u celini. Zaštita ovog prava ostvaruje se prvenstveno pravilnom i zakonitom primenom procesnih pravila, pozivanjem na relevantne odredbe Ustava, međunarodnih konvencija, međunarodnih standarda o ljudskim i manjinskim pravima, kao i uzimanjem u obzir prakse međunarodnih institucija koje nadziru njihovo sprovođenje. Sudovi su prvi pozvani da štite pravo na pravno sredstvo. Konačno, Ustavni sud ima važnu ulogu u zaštiti ovog ustavnog prava u izvršnom postupku, čija je delotvornost dovedena u pitanje primenom Zakona o izvršenju i obezbeđenju iz 2011. godine (koji se i dalje primenjuje).

ZAVRŠNA PLENARNA SEDNICA
- OBRAĆANJA -

Na Završnoj plenarnoj sednici Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović, pored urednika Sekcija koji su izložili poruke i zaključke sekcija, Skupu su se obratili: dr Christa Jessel-Holst, *Max Planck* Institut za komparativno i međunarodno privatno pravo, Hamburg, Nemačka; prof. dr Penelope Booth, *New Castle University*, Velika Britanija; gospodin Nenad Janićević, advokat i regionalni sekretar Međunarodne unije advokata u Parizu; prof. dr Nada Dollani, Pravni fakultet Univerziteta u Tirani; dr Radoimir Prelević advokat iz Podgorice; gospodin Ljubodrag Pljakić, raniji sudija Vrhovnog suda Srbije i prof. dr Dobrosav Milovanović, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu. Njihova obraćanja objavljujemo u celini.

Dr CHRISTA JESSEL-HOLST
Max Planck Institut za komparativno
i međunarodno privatno pravo, Hamburg, Nemačka

Poštovane kolege i prijatelji

Zahvaljujem što ste mi dali priliku da vam se obratim sa nekoliko reči. Kada se osvrnem unazad, shvatam koliko zapravo imam godina. Jer konferenciji Kopaoničke škole prirodnog prava prvi put sam prisustvovala 1996. godine. Od tada sam prijatelj ovih susreta sa kojih nosim lepe i brojne utiske i sećanja. Oni se ne odnose samo na pravo. Na Kopaoničkoj školi sam stekla mnogo prijatelja, a tokom godina sam održavala kontakte sa Otvoračem Škole - profesorom Slobodanom Perovićem. Srećna što je on i dalje s nama ovih dana, u našim mislima. Sigurna sam da će Kopaonička škola prirodnog prava – Slobodan Perović nastaviti uspešno da traje i želim joj mnogo srećnih godina u budućnosti. Zahvaljujem.

*Prof. dr PENNELOPE BOOTH
New Castle University, Velika Britanija*

*Drage kolege i prijatelji,
Dragi novi i stari učesnici Kopaoničke škole*

Sigurna sam da smo svi uživali u ovoj divnoj konferenciji, na čemu se zahvaljujem vama, organizacionom timu i predsednici Škole, prof. dr Jeleni Perović.

Izuzetna je čast biti član predsedništva na ovoj sednici. Ovo posebno imajući u vidu da je ovaj Susret posvećen Osnivaču Škole akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću. Zbog toga sam posebno počastvovana i kao što kažemo u Velikoj Britaniji – dirnuta u dubini duše.

Tokom deset godina, od decembra 2008. godine, ova Škola mi je širila ruke u znak dobrodošlice. Njeni učesnici su slušali moja izlaganja i razgovarali sa mnom, uprkos mojim veoma slabim pokušajima da nešto kažem na srpskom jeziku. Tokom godina, svi mi, učesnici Škole, ne samo što smo se bavili ozbiljnim akademskim raspravama, već smo postali i veliki prijatelji.

Ove godine smo se sastali, ne u senci profesora Perovića, već u svetlu kojim je obasjao naš rad. Naša je dužnost da nastavimo razvoj ove Škole, što smo već počeli da činimo. Iskreno se nadam da ćemo ideje ove Škole nositi i promovisati u mestima u kojima živimo, na radnim mestima, našim institucijama, jer to je od ključnog značaja.

Mnoge kolege su govorile o nasleđu profesora Slobodana Perovića, o njegovom delu, njegovom uticaju, njegovom vođstvu i njegovom primeru. Mnogi su govorili o visokom uzoru njegovog akademskog rada. Ja bih želela da govorim o nečemu malo drugačijem. Merilo dobrog čoveka ne podrazumeva samo njegovo delo, njegov rad. Pouzdano merilo da je neko dobar čovek jeste i nešto drugo, nešto što nikada ne zaboravljamo – kako se osećamo zahvaljujući nekome.

Profesor Perović je meni malo govorio na engleskom jeziku, a ja sam njemu malo govorila na srpskom jeziku. Ali kada bih začula njegov glas “A, tu je Peni But”, uvek sam znala da sam dobrodošla. I zahvaljujući njemu, osećala sam da mogu da učinim doprinos ovoj Školi i zahvaljujući njemu osećala sam se toplo prihvaćenom. A to se nikad ne zaboravlja.

Svako na neki način pomaže da stvaramo put kojim idemo u životu. Zahvaljujem se profesoru Slobodanu Peroviću i zahvaljujem se vama što ste mi pomogli da nađem svoj put.

Kopaonička škola bi u budućnosti trebalo da odgovori svim izazovima koji dolaze, da i dalje organizuje najbolje moguće naučne skupove, da ohrabruje, da podstiče, edukuje, da pomaže i ostvaruje kontinuirani napredak. Najlepše zahvaljujem.

NENAD JANIĆEVIĆ

Regionalni sekretar Međunarodne unije advokata u Parizu

*Poštovana predsednice Perović Vujačić,
Poštovani članovi Predsedništva,
Drage kolege i prijatelji*

Na kraju ovogodišnjih dana Kopaoničke škole prirodnog prava profesora Slobodana Perovića, imam posebnu čast da stojim ovde pred vama i da kažem da sam deo istorije, da kažem da sam danas na istorijskom času, da kažem da nas je reč i misao profesora Perovića uvek vodila i mi smo kao hodočasnici hrlili ovim Kopaoničkim lepotama – našoj pravničkoj meki. Duh, filozofija i učenja profesora Slobodana Perovića su tu - među nama i u nama. Oni predstavljaju putokaz kako treba težiti naučnim dostignućima.

Elan i snaga novog predsednika, profesorice Jelene Perović Vujačić je tome garant. Nove reči izrečene na ovim danima Kopaoničke škole su reči nauke, profesionalizma, prijateljstva. Iste su nekako razasute u nebesku širinu i osvajaju neke nove vrhove.

Diskusije, stavovi i mišljenja iznesena tokom ovog Kopaoničkog Susreta, osnov su za izmene zakonskih rešenja, donošenje novih zakona, razvoj prava uopšte. Radostan sam jer sam video mnogo mlađih kolega koje su duboko ušle u pravnu misao, kolega koje su iznele razmišljanja i predložile rešenja za brojne pravne lavirinte sa kojima se suočavamo.

Kopaonička škola profesora Slobodana Perovića ostaće simbol znanja, prava i vizije za generacije koje dolaze.

Danas na ovom mestu, izrasta nadasve nova veličina Kopaoničke škole – to je nova predsednica profesor Jelena Perović Vujačić. Pružena je ruka

mladim stvaraocima, a sa vetrom u leđima prekaljenih velikana pravne misli – profesora, akademika, sudija, advokata, tužioca iz zemlje i inostranstva, koji su tu uz nju da pomognu, posavetuju i dalje razvijaju ovu našu Školu. Tim putem ćemo u godinama koje dolaze osetiti novine koje će još više uzdići Kopaoničku školu prirodnog prava.

Neko je rekao: ogromnog hrasta više nema ali ostaju njegovi koreni. I ti koreni na samom zatvaranju 32. Kopaoničkih dana ove Škole otvaraju stranice za 33. Kopaoničke dane. Već od danas profesorica Perović Vujačić počinje da razmišlja o novom Susretu.

Vidimo se opet na 33. Susretu, što brojniji, što jedinstveniji, sa novim mislima, novim idejama, novim preporukama.

Kopaonička škola ostaje izvor za generacije koje su poznavale profesora Perovića i ove novije koji grade svoju budućnost na osnovima koje je isklesao profesor Slobodan Perović.

Prof. dr NADA DOLLANI
Pravni fakultet Univerziteta u Tirani

Uvažene kolege

Ovo je prvi put da prisustvujem susretima Kopaoničke škole. Pozvala me je predsednica prof. dr Jelena Perović i uprkos velikoj zauzetosti, nisam mogla da odbijem taj poziv zbog toga što sam lično poznavala profesora Slobodana Perovića, kao i iz poštovanja koje gajim prema Jeleni i timu Kopaoničke škole prirodnog prava.

Ne mogu da dodam ništa više na ono što je profesorka *Pennelope Booth* rekla o tome kako smo se svi osećali zahvaljujući profesoru Slobodanu Peroviću. Već iz nekoliko reči mogla se osetiti veličina i dobrota tog čoveka.

Ovo je čuvena regionalna Škola prava i nadam se će u narednim godinama ona steći još veću međunarodnu slavu. Koliko je Škola uspešna pokazuje i ovogodišnji Susret i način na koji ga je organizovala profesorka Perović. Verujem da nas profesor Slobodan Perović gleda sa neba, zadovoljan nastavkom i daljim razvojem svoje Kopaoničke škole.

Dr RADOMIR PRELEVIĆ
Advokat iz Podgorice

Poštovano Predsedništvo,
Poštovane kolegice i kolege

Vjerujem da je svako od nas zapazio ovih dana izraženu naučnu i uopšte akademsku odgovornost, gotovo entuzijazam, ispoljenu u radu ovogodišnjeg 32. Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović. To je naročito manifestovano kvalitetom objavljenih radova, brojem učesnika i njihovim aktivnim učešćem u radu katedri i sekcija, unapređenjem organizacije ovogodišnjeg Susreta u odnosu na prethodne i brojnim drugim kvalitetima. Pored toga, veliki broj mladih pravnikâ svojom ozbiljnošću i pristupom materiji garantuje svijetlu budućnost ove Škole.

Takvu našu posvećenost ovogodišnjem radu Škole objašnjavam posebno i našim odnosom trajnog poštovanja prema njenom tvorcu akademiku profesoru dr Slobodanu Peroviću, kao čovjeku, kao naučniku, kao filozofu podjednako. Mnogima od nas bio je lični prijatelj, ali svima nama Slobodan Perović bio je profesor ili tačnije rečeno omiljeni Učitelj.

Sjećam se riječi profesora Perovića: “Živojin Perić bio je profesor Mihailu Konstantinoviću, a Mihailo Konstantinović bio je moj profesor. To znači da je Živojin Perić bio i moj profesor”. Ako ovaj njegov silogizam nastavimo sa svojim imenom posle njegovoga i kažemo da je profesor Slobodan Perović bio naš profesor, što i jeste, onda vidim da i mi postajemo neodvojivi dio dugačkog niza zaslužnika filozofije i nauke prirodnog prava o kojima je profesor Perović tako rado govorio. To je samo jedan mali djelić iz bogate zaostavštine koju nam je profesor Slobodan Perović ostavio kao svojim duhovnim čedima.

Svoju visoku odanost, dostojnost toga nasleđa prvi su vlastitim primjerom pokazali oni koji su mu najbliži. Profesor dr Jelena Perović, dr Marko Perović i Budimir Vujačić. Svi smo svjedoci da su uložili mnogo truda da na ovako divan i uspješan način organizuju ovogodišnje Kopaoničke susrete. Ali, s druge strane, mislim da im nije bilo teško jer su bili vođeni duhom slavnog profesora Slobodana Perovića.

Sa ovoga mjesta, ja im izražavam za to iskrenu zahvalnost i želim da istraju na tom svetom Zadatku. Isto ovo, ova zahvalnost odnosi se i na sve

urednike, autore, učesnike domaće i strane, mlađe i starije i sve saradnike ovogodišnje sesije Kopaoničke škole prirodnog prava, prema načelu distributivne pravde.

LJUBODRAG PLJAKIĆ
Raniji sudija Vrhovnog suda Srbije

Poštovano Predsedništvo,
Uvažene kolegice i kolege,
Dame i gospodo

Dolazeći na 32. susret Kopaoničke škole osećali smo odgovornost kako će sve to da izgleda bez profesora, uvaženog akademika, filozofa i nadasve dobrog čoveka. Ubrzo smo demantovani u tim svojim razmišljanjima. Već na samom otvaranju kada smo videli sekvence iz ranijih susreta sa mudrim rečima našeg omiljenog profesora.

Imao sreću da budem student profesora Perovića. Vežbao sam sve predmete kod njega i polagao sve ispite. Vreme i misli vode me u 1968. godinu o kojoj sam govorio i u razgovorima sa našim Profesorom u vreme kada je napisao prvi deo Komentara Zakona o obligacionim odnosima – knjiga sa svetloplavim koricama koju smo svi tada iščekivali.

Na vežbama iz obligacija Profesor je umeo da podstakne nas studente da se nekako osećamo važnim, navodeći primere iz sudske prakse i pitajući nas za mišljenje. Radio je to manirom vrhunskog umetnika, izvlačeći iz nas sve najbolje misli koje smo kao studenti treće godine prava mogli da imamo o pojedinim stvarima. Svakoga je uvažavao, svačije mišljenje je poštovao i bili smo veoma srećni zbog toga.

Imao sam zadovoljstvo i pre godinu dana da se obratim sa ove Katedre ne sluteći, ne razmišljajući da je to moje obraćanje tada na 31. susretima, neću reći rastajanje, ali zahvalnost koju sam uputio omiljenom Profesoru za sve misli koje mi je preneo kao studentu i u radu Kopaoničke škole.

Rekao bih da su mnogi od nas imali sreće da budu studenti našeg Profesora i to pravničko obrazovanje koje smo sticali za vreme studija, nastavljano je kroz Kopaoničku školu. I rekao sam to u razgovorima sa njim. Kopaonička škola je nas kolege, koji smo ovde, brusila. Kad god bih se vratio

sa Kopaoničkih susreta, rekao bih kolegama – čini mi se da iznutra intelektualnije izgledam, ne znam da li mi se to na licu prepoznaje ali tako se osećam.

Sva znanja koja je Profesor Slobodan Perović preneo na nas, preneo je i na profesorku Jelenu Perović i na Marka Perovića, i ako kažemo kakva je budućnost Kopaoničke škole – ona je večna. Večna kao most na Seni koji odoleva uprkos svemu.

*Prof. dr DOBROSAV MILOVANOVIĆ
Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu*

Tokom ovog 32. Susreta, a i pre toga, čuli smo puno lepih, iskrenih reči od svih onih koji su poznavali profesora Slobodana Perovića. U vezi sa tim, ono što sigurno znam i što su svi dosadašnji učesnici rekli, njegov duh, njegove ideje, slobodoumlje, borba za profesionalnost, borba za nezavisnost sudstva, borba za ravnopravnost u međunarodnim odnosima, živeće u svakom od nas. To je ono što je najvažnije.

Ali isto tako, dolaziće i već počinju da dolaze nove generacije. Potrebno je da, pored ovog spomenika znanja, podignemo još jedan spomenik. Spomenik profesoru Slobodanu Peroviću, ovde na Kopaoniku, u skladu sa predlogom koji je na svečanom Otvaranju izneo profesor Gale Galev.

U tom smislu, obavljene su konsultacije sa članovima Uređivačkog odbora Kopaoničke škole i predloženo je da se, u svrhu podizanja spomenika profesoru Slobodanu Peroviću na Kopaoniku, formira Organizacioni odbor u sledećem sastavu:

Iz Srbije: prof. dr Milan Škulić, sudija i zamenik predsednika Ustavnog suda Srbije i profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i predsednik Vrhovnog kasacionog suda Dragomir Milojević.

Iz Crne Gore: akademik prof. dr Zoran Rašović, Crnogorska Akademija nauka i umjetnosti i dr Radomir Prelević, advokat iz Podgorice.

Iz Severne Makedonije: akademik prof. dr Vlado Kambovski, Makedonska Akademija nauka i umetnosti i prof. dr Gale Galev profesor Pravnog Fakulteta “Sv. Kiril i Metodije”u Skoplju.

Iz Republike Srpske: akademik prof. dr Rajko Kuzmanović, predsjednik Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske i akademik prof. dr Vitoimir Popović, Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske.

Iz Hrvatske: akademik prof. dr Jakša Barbić, Hrvatska Akademija znanosti i umjetnosti i prof. dr Aleksandra Maganić, Pravni fakultet Univerziteta u Zagrebu.

Na Završnoj plenarnoj sednici, ovaj predlog je jednoglasno usvojen.

ZAKLJUČNA REČ

*Prof. dr JELENA S. PEROVIĆ VUJAČIĆ
Predsednik Kopaoničke škole
prirodnog prava – Slobodan Perović*

Poštovane kolege

Privodimo kraju ovaj 32. Susret Kopaoničke škole prirodnog prava, posvećen Osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava – profesoru Slobodanu Peroviću.

Ocena je, po završetku radnih sesija, da je rad 32. Susreta bio uspešan, da se odvijao prema Programu, u šest katedara i 23 sekcije na kojima su izlagani radovi naših autora i na kojima je diskutovano o brojnim pitanjima iz sveta prava, značajnim za pravnu nauku i aktuelnim sa stanovišta pravne i poslovne prakse.

Evo sada i malo statistike.

Ove godine objavljeno je 172 rada koja su raspoređena u četiri toma tematskih brojeva časopisa “Pravni život”. Tome treba dodati radove dostavljene na osnovu konkursa za nagradu “Profesor Slobodan Perović”, kojima je Kopaonička škola posvetila posebno izdanje časopisa “Pravni život”.

Kao što smo na Otvaranju ovog Susreta naglasili, od decembra ove godine, izdavačka delatnost Kopaoničke škole bogatija je za jedan novi časopis, a to je “Revija Kopaoničke škole prirodnog prava”, koja je u svom prvom broju obuhvatila radove 15 eminentnih autora iz Srbije i sveta.

Da sumiram, ovogodišnje publikacije Kopaoničke škole čine biblioteku od ukupno šest knjiga, na preko 3.500 stranica štampanog teksta.

Poštovane kolege, ukupan broj autora koji je ove godine pisao za Kopaoničku školu je 256, što je, samo po sebi, fascinantna činjenica. Ako se zadržimo samo na tome da je u proteklih nekoliko meseci 256 ljudi odvojilo dragoceno vreme, razmišljalo, istraživalo i pisalo za ovu Školu, onda to dovoljno govori o Kopaoničkoj školi prirodnog prava.

Ovogodišnjem Susretu naše Škole prisustvovao je, kao i ranijih godina, značajan broj učesnika – pravnika sa različitih univerziteta, akademija, naučnih institucija, sudova, advokature i drugih pravosudnih organizacija, upravnih organa i javnih službi, udruženja građana, nevladinih organizacija, privrednih preduzeća i privrednih asocijacija, bankarskih i osiguravajućih organizacija, kao i drugih društvenih institucija. U radu Škole, pored domaćih učesnika, učestvovali su istaknuti pravnici, teoretičari i praktičari iz inostranstva, kao autori objavljenih referata ili kao neposredni učesnici u radu pojedinih sekcija.

Na plenarnoj sednici Otvaranja 32. Susreta, na radnim sesijama, kao i na ovoj, Završnoj plenarnoj sednici, upućene su reči naučne časti Osnivaču Kopaoničke škole akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću, kao i vere u ukupnost misije koju Škola ostvaruje u savremenom pravničkom svetu od strane brojnih učesnika – domaćih i inostranih autoriteta prava i pravne nauke.

Uspeh ovog Susreta ukazuje da je Kopaonička škola prirodnog prava i ovogodišnjim radom odlučno nastavila afirmaciju ideje prirodnog prava, tj. univerzalnih ljudskih prava kojima je temelj stoletna filozofija Prava i Pravde, danas izražena u savremenim kodifikacijama ljudskih prava u okviru dokumenata OUN i drugih miroljubivih međunarodnih organizacija.

Konačno, potrebno je naglasiti i da je rad 32. Susreta je dokumentovan audio i video zapisima i kao takav dostupan javnosti.

Zaključujući ovaj, po svemu poseban Susret, na prvom mestu želim da se zahvalim svim učesnicima Kopaoničke škole prirodnog prava, da se zahvalim svima vama, dragi prijatelji i kolege, što ste svojim učešćem učinili da ova Škola nastavi da živi, što ste dali legitimitet našoj čvrstoj odlučnosti da svi zajedno nastavimo da razvijamo one ideje i vrednosti koje je postavio, utemeljio i razvio profesor Slobodan Perović.

Posebnu zahvalnost, razume se, dugujemo autorima Kopaoničke škole prirodnog prava, koji su snagom svoje pisane reči učinili još jedan dragocen doprinos na horizontu onog prava čija je svrha da služi pravdi.

Poštovani urednici Kopaoničke škole, dragi prijatelji i kolege moje, hvala vam što ste vašim velikim i dragocnim zalaganjem, i ove, kao i svih prethodnih godina, učinili da svaka od 23 sekcije Kopaoničke škole prirodnog prava bude predstavljena na odgovarajući način, na najvišem naučnom i stručnom nivou.

Veliku zahvalnost upućujem našim prevodiocima koji su učinili da se reči Kopaoničke škole bolje razumeju izvan ovih naših prostora, umetnicima za još jednu prelepu muzičku notu u Kopaoničkoj simfoniji, kao i našim organizacionim i tehničkim ekipama i svim saradnicima koji su organizaciju ovog Skupa u tehničkom smislu učinili besprekornom.

Šta reći na kraju. Nešto što dolazi direktno iz srca, sa neba Kopaoničkog sazvežđa.

Verujem da bi profesor Slobodan Perović danas bio ponosan na svoju Kopaoničku školu. I to je najviše što se može reći. Jer, kako je voleo da kaže: “Ne može se sakriti grad koji visoko na gori stoji. A ovaj naš *Universitas Iuris Naturalis Copaonici* visoko na gori stoji”.

KOPAONIČKA ŠKOLA PRIRODNOG PRAVA – SLOBODAN PEROVIĆ

33. godina

obaveštava pravničku i drugu naučnu i stručnu javnost da raspisuje

K O N K U R S

Za prijem i objavljivanje referata povodom 33. Susreta učesnika Kopaoničke škole koji će se održati od 13. do 17. decembra 2020. godine pod stalnim naslovom «Pravda i pravo – Posvećeno osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću».

Opšta tema ovogodišnjeg skupa je

UNIFIKACIJA PRAVA I PRAVNA SIGURNOST

U okviru opšte teme sami kandidati, shodno Heksagonu Kopaoničke škole prirodnog prava, biraju niže navedene oblasti u kojima mogu konkurisati, označavajući temu po slobodnom izboru. Tako izabrana tema se obrađuje ili sa stanovišta jedne ili više pravnih disciplina.

Prioritet u prihvatanju referata za objavljivanje imaju autori koji su prethodnih godina izlagali svoje radove na susretima Kopaoničke škole. Odluku o prijemu i objavljivanju radova donosi Uređivački odbor Kopaoničke škole.

Radovi koji ispunjavaju predviđene naučne standarde objavljuju se u odgovarajućoj naučnoj publikaciji, a broj objavljenih radova se određuje u zavisnosti od finansijskih mogućnosti.

Uslovi neophodni za uzimanje rada u razmatranje od strane Uređivačkog odbora predviđeni su Uputstvom za autore priloženim uz ovaj Konkurs.

U prijavi koja se podnosi uz rad moraju biti naznačeni **ime i prezime autora, zvanje i zanimanje, potpuna adresa, kontakt telefon i e-mail adresa.**

Krajnji rok za podnošenje rada je 25. septembar 2020. godine. Sa posebnom zahvalnošću primaju se radovi predati i pre krajnjeg roka.

Rad se dostavlja **u elektronskoj formi** na elektronsku adresu Kopaoničke škole prirodnog prava: **office@kopaonickaskola.rs** a prijem rada se može proveriti i kontaktom na elektronsku adresu: **jperovic@beotel.rs**.

Rad koji ne ispunjava bilo koji od navedenih uslova neće biti uzet u razmatranje.

Oblasti u kojima se može konkurisati čine tradicionalni Heksagon Kopaoničke škole:

- I **Pravo na život** (život, zdravlje, ekologija, sport).
- II **Pravo na slobodu** (sloboda misli i izražavanja, sloboda ličnosti, sloboda kretanja, sloboda veroispovesti, krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti, upravno-pravna zaštita slobode).
- III **Pravo na imovinu** (kodifikacije, svojina i druga stvarna prava, svojina i nasleđe, ugovor i odgovornost za štetu, porezi, privredna društva, osiguranje, međunarodne poslovne transakcije, arbitraža, banke i bankarski poslovi, radni odnosi).
- IV **Pravo na intelektualnu tvorevinu** (autorsko pravo, pravo industrijske svojine, pravo učestvovanja u kulturnom životu).
- V **Pravo na pravdu** (opšta značenja, sud u koneksitetu pravde, nezavisnost sudstva, sudska praksa i uloga suda, međunarodni odnosi i pravda, pravo Evropske unije).
- VI **Pravo na pravnu državu** (teorija pravne države, vladavina i nevladavina prava u praksi, ustavno sudstvo)

Učesnici konkursa mogu se obavestiti o rezultatima Konkursa krajem oktobra 2020. godine.

KOPAONIČKA ŠKOLA PRIRODNOG PRAVA – SLOBODAN PEROVIĆ

obaveštava pravničku i drugu naučnu i stručnu javnost da raspisuje

K O N K U R S

za nagradu “Profesor Slobodan Perović”

Nagrada se dodeljuje za tri najbolja rada mladih učesnika Kopaoničke škole prirodnog prava na temu

UNIFIKACIJA PRAVA I PRAVNA SIGURNOST

Dobitnicima nagrađenih radova biće uručeno pismo počasti (litteras honoris) i omogućeno da svoje radove predstavljaju učesnicima 33. Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović. Porodica osnivača Kopaoničke škole prirodnog prava, akademika prof. dr Slobodana Perovića obezbeđuje sredstva za novčani deo nagrade po ovogodišnjem konkursu. Nagradni fond za novčani deo nagrade iznosi 2.250 evra, od čega je 1000 evra namenjeno dobitniku prve nagrade, 750 evra dobitniku druge nagrade i 500 evra dobitniku treće nagrade, sve u dinarskoj protivvrednosti.

Konkurs je otvoren do 25. septembra 2020. godine do 18 časova.

Proglašenje dobitnika i dodela nagrada održaće se u okviru svečane plenarne sednice 33. Susreta Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović, 13. decembra 2020. godine.

Za nagradu mogu konkurisati učesnici Kopaoničke škole prirodnog prava do 35 godina starosti, uključujući i studente osnovnih, master i doktorskih studija pravnih fakulteta. Radovi se pišu na srpskom ili engleskom jeziku, u dužini i prema uputstvima za autore priloženim uz ovaj konkurs.

Stručni žiri za ocenu radova čine:

Predsednik: Prof. dr Jelena S. Perović Vujačić – predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović

Članovi: Akademik prof. dr Rajko Kuzmanović, predsednik Akademije nauka i umjetnosti Republike Srpske; Akademik prof. dr Vlado Kambovski, Akademija nauka i umjetnosti Makedonije; Akademik prof. dr Zoran Rašović, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti; Prof. dr Gordana Vukadinović,+; Prof. dr Nataša Delić, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu; Gđa Ljubica Tomić, advokat iz Beograda; Dr Thomas Meyer, rukovodilac programa GIZ.

Radove treba dostaviti u elektronskoj formi, u *word* formatu, na elektronsku adresu **office@kopaonickaskola.rs** sa obaveznom naznakom “za nagradu Profesor Slobodan Perović” navedenom u predmetu dopisa. Podaci o autoru (ime, prezime, zvanje i zanimanje, potpuna adresa, kontakt telefon i e-mail, a za studente i broj indeksa i godina/stepen studija) navode se u prapratnom dopisu, dok sam tekst rada ne sadrži bilo kakve podatke o autoru jer će posebna komisija anonimizirati radove pre nego što ih pošalje na čitanje i ocenjivanje stručnom žiriju. U prapratnom dopisu potrebno je naznačiti da se rad dostavlja na osnovu konkursa za nagradu “Profesor Slobodan Perović”.

AUTORI I NASLOVI REFERATA

pripremljeni za XXXII *SUSRET*
KOPAONIČKE ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA – SLOBODAN PEROVIĆ
(13–17. decembar 2019. god.),
publikovani u pet tomova
časopisa “*PRAVNI ŽIVOT*”, br. 7–12, 2019.
i u časopisu “*REVIJA KOPAONIČKE ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA*”, br. 1/2019.

PRAVO I SNAGA UMNOSTI

Posvećeno Osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava
akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću

Časopis "PRAVNI ŽIVOT", br. 9–12, 2019.

Prva katedra

PRAVO NA ŽIVOT

1. Život

1. **Krivičnopravna zaštita života i telesnog integriteta advokata** – prof. dr Đorđe Đorđević, redovni profesor Kriminalističko-policijskog univerziteta u Beogradu.
2. **Dvadeset godina nakon bombardovanja – NATO agresije** – dr Jovan Ćirić, sudija Ustavnog suda Srbije.
3. **Odredbe čl. 246, 246a i 247 Krivičnog zakonika Srbije u svetlu najnovijih izmena i dopuna** – prof. dr Nataša Delić, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
4. **Nehatno ubistvo u savremenom krivičnom pravu** – prof. dr Dragan Jovašević, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
5. **Nasilje i ubistva u partnersko-porodičnom kontekstu** – prof. dr Darko Marinković, redovni profesor, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd i dr Nenad Milić, vanredni profesor, Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd.
6. **Odgovornost plaćenika za učestvovanje u oružanim sukobima u inostranstvu** – prof. dr Saša Mijalković, redovni profesor Kriminalističko-policijski univerzitet, Beograd i Marko Đorđević, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije.
7. **Policijska upotreba sredstava prinude i zaštita prava na život i drugih univerzalnih vrednosti** – prof. dr Željko Nikač, redovni profesor, Kriminalističko-policijski univerzitet.
8. **Kaznena politika u Republici Srbiji – aktuelne izmene i kriminalno politička opravdanost** – prof. dr Zoran S. Pavlović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Privredna akademija Novi Sad
9. **Međunarodni dokumenti i razvoj nacionalnog korpusa krivičnopravnih odredaba o terorizmu** – dr Ivana P. Bodrožić, docent Kriminalističko-policijskog univerziteta u Beogradu.

10. **O govoru mržnje uopšte, s posebnim osvrtom na govor mržnje u Krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske** – Ljubinko Mitrović, Ombudsman za ljudska prava Bosne i Hercegovine; redovni profesor; naučni saradnik, Banja Luka i Jelena Mitrović, diplomirani pravnik, Banja Luka.
11. **Krivično delo nadrilekarstva u teoriji i sudskoj praksi** – Višnja Randelović, asistent, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

Urednik: prof. dr Đorđe Đorđević, redovni profesor Kriminalističko-policijskog univerziteta u Beogradu.

2. Zdravlje

1. **Prava lekara, samoregulatora i evropske preporuke za lekare** – dr Hajrija Mujović, naučni savetnik Instituta društvenih nauka u Beogradu.
2. **Pravni i etički aspekti sankcionisanja osiguranih lica usled neodazivanja na skrining** – dr Ranko Sovilj, naučni saradnik Instituta društvenih nauka, Beograd; dr Sanja Stojković Zlatanović, naučni saradnik Instituta društvenih nauka, Beograd i dr Marta Sjeničić, viši naučni saradnik Institut društvenih nauka, Beograd.
3. **Pristanak obaveštenog pacijenta** – Tijana Đurđević, master pravnik, student doktorskih studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu.
4. **Sociopatološke zavisnosti i legislativni okviri zaštite mladih u Bosni i Hercegovini – osvrt na stanje u Srbiji - *de lege lata et de lege ferenda*** – dr Suad Orlić, docent Univerziteta u Zenici; Jasmina Kršenić, zamenik javnog tužioca Osnovnog tužilaštva u Lazarevcu i dr Sadmir Karović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Travniku.
5. **Zaštita medicinskih ličnih podataka** – dr Ivana Stojanović, specijalista patolog i citopatolog, Klinički centar – Niš.
6. **Etička i pravna odgovornost lekara** – dr Jelena Šantrić, naučni saradnik, Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu i Dunja Šantrić, master prava, Medicinski fakultet Univerziteta u Beogradu.

Urednik: dr Hajrija Mujović, naučni savetnik Instituta društvenih nauka u Beogradu.

3. Ekologija

1. **Međuzavisnost i nedeljivost mira, razvoja i zaštite životne sredine** – mr Gordana Petković, ECOLIBRA, Agencija za ekološki konsalting, Beograd i mr Slobodan Prošić, savetnik u penziji, Ministarstvo spoljnih poslova Republike Srbije.
2. **Tri decenije međunarodnog prava klimatskih promena i rezultati koji se (ne)osporavaju** – prof. dr Dragoljub Todić, redovni profesor Instituta za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.

3. **Međunarodni, evropski i nacionalni pravni okvir u oblasti zaštite od klimatskih promena** – Nikola Paunović, ataše u Ministarstvu spoljnih poslova Republike Srbije i doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
4. **Udruženja građana kao tražioci ekološke informacije: postupak pred poverenikom za informacije od javnog značaja v. prekršajni postupak** – dr Mirjana Drenovak-Ivanović, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
5. **Donošenje uredbe o učešću javnosti u izradi određenih planova i programa u oblasti zaštite životne sredine** – Tina Janjatić, master prava, samostalni savetnik, Ministarstvo zaštite životne sredine Republike Srbije.
6. **Održivost vernakularne arhitekture – smernice za unapređenje pravnog okvira u Republici Srbiji** – Vladimir Vrhovšek, sudija Višeg suda u Beogradu; Zorana Đorđević, naučni saradnik Instituta za multidisciplinarna istraživanja, Univerziteta u Beogradu; Marija Dragišić, viši stručni saradnik Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture – Beograd.

Urednik: mr Gordana Petković, ECOLIBRA, Agencija za ekološki konsalting, Beograd.

4. Sport

1. **Ugrožavanje prava sportista na istinu** – prof. dr Edita Kastratović, redovni profesor Fakulteta za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd; dr Milan Dragić, docent Fakulteta za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd i Milica Kastratović, saradnik u nastavi Fakulteta za poslovne studije i pravo, Beograd.
2. **Nekoliko primjera koji pokazuju svojevrсно "lutanje" sportskog prava i prakse** – prof. dr. sc. Hrvoje Kačer, redovni profesor u trajnom zvanju na Pravnom fakultetu Sveučilišta u Splitu.
3. **Prekršajnoppravna zaštita od nasilja na sportskim priredbama u Republici Srbiji** – dr Božidar Otašević, docent Kriminalističko-policijskog univerziteta u Beogradu, naučni saradnik Instituta za kriminološka i sociološka istraživanja u Beogradu i prof. dr Nenad Đurđević, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
4. **Problemi u ostvarivanju načela jednakosti polova u oblasti sporta** – dr Dejan Šuput, predsednik Atletskog saveza Beograda.
5. **Doping: etički, socijalni i kriminološki aspekt** – dr Boro Merdović, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije i dr Dragan Živaljević, docent Akademije za nacionalnu bezbednost.
6. **Zakonske procedure primene dijagnostike u sportu** – dr Nina Đukanović, vanredni profesor Visoke medicinske škole Milutin Milanković, Beograd; prof. dr Zoran Mašić, redovni profesor Fakulteta za sport, Beograd i prof. dr **Žarko Kostovski**, redovni profesor Fakulteta za fizičku kulturu, Skoplje.

7. **Nasilje na sportskim priredbama i uloga medija** – dr Zoran Jovanovski, vanredni profesor, Vojna akademija u Skoplju; dr Vanda Božić, naučni saradnik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu i dr Saša Atanasov, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kosovskoj Mitrovici.

Urednik: prof. dr Edita Kastratović, redovni profesor Fakulteta za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd.

Druga katedra

PRAVO NA SLOBODU

1. Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti

1. **Značaj Suda pravde Evropske unije kao segmenta zajedničkih krivičnopравnih/krivičnoprocesnih mehanizama EU u kontekstu dejstva načela *ne bis in idem*** – prof. dr Milan Škulić, sudija Ustavnog suda i redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Položaj i odgovornost javnog tužioca u raspravnom procesnom modelu** – dr Vanja Bajović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu
3. **Posebne istražne radnje u krivičnom zakonodavstvu BiH** – Damjan Kaurinović, predsjednik Apelacionog suda Brčko distrikta Bosne i Hercegovine.
4. **Posebne istražne radnje u Bosni i Hercegovini i praksa Ustavnog suda Bosne i Hercegovine** – Akademik prof. dr Miodrag N. Simović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci; dr Marina M. Simović, vanredni profesor Fakulteta pravnih nauka Panevropskog univerziteta “Apeiron” u Banjoj Luci; dr Vladimir M. Simović, vanredni profesor Fakulteta za bezbjednost i zaštitu Nezavisnog univerziteta u Banjoj Luci i Fakulteta pravnih nauka Univerziteta “Vitez” u Vitezu.
5. **Kazna zatvora za decu u sistemu sankcija u Republici Severna Makedonija i njeno izvršenje** – dr Aleksandra Gruevska-Drakulevski, vanredni profesor, Univerzitet “Sv. Ćiril i Metodij” Pravni fakultet “Justinijan Prvi” u Skoplju.
6. **Pravo na stručnog savetnika u krivičnom postupku** – Ivana Miljuš, M.A., saradnik u nastavi, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
7. **Vaspitne mere posebne obaveze – rezultati i preporuke iz prakse, nakon trinaest godina primene u Srbiji** – mr Savo Đurđić, sudija Apelacionog suda u Novom Sadu
8. **Specifičnosti dokazivanja poreskih krivičnih dela** – prof. dr Zoran Đurđević, redovni profesor Kriminalističko-policijskog univerziteta, Departman kriminalistike; Nada Novosel, glavni inspektor poreske policije, Sektor poreske policije, Poreska uprava Republike Srbije i Dejan Simić, koordinator Poreske policije, Sektor poreske policije, Poreska uprava Republike Srbije.

9. **Otkrivanje i dokazivanje krivičnih dela učinjenih zloupotrebom računarske mreže od strane maloletnika** – Đorđe Spasojević, asistent Visoke škole za poslovnu ekonomiju i preduzetništvo, Beograd.
10. **Žalbeni osnovi Zakonika o krivičnom postupku Republike Srbije** – Nikola Pantelić, asistent Poslovnog i Pravnog fakulteta Univerziteta “Union Nikola Tesla“, zamenik javnog tužioca, Treće osnovno javno tužilaštvo u Beogradu.
11. **Uvid u fotografije i audiovizuelne snimke u krivičnom postupku** – prof. dr Velimir Rakočević, redovni profesor Krivično pravne grupe predmeta Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore i mr Aleksandra Jovanović, studentkinja završne godine doktorskih studija Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore.
12. **Uporednopravna analiza krivičnog dela poreske utaje u Republici Srbiji i zemljama bivše SFRJ** – Jovica Ilić, sudija, zamenik Predsednika suda i predsednik Krivičnog odeljenja Osnovni sud Paraćin, Sudska jedinica Čuprija i dr Violeta Miladinović, šef Odsaka za utvrđivanje i kontrolu, Opštinska uprava Čuprija, Odeljenje lokalne poreske administracije.

Urednik: prof. dr Milan Škulić, sudija Ustavnog suda i redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

2. Sloboda ličnosti

1. **Zajednice života lica istog pola – trendovi u regulisanju porodično-pravnog statusa ovih zajednica u savremenom pravu** – prof. dr Olga Cvejić Jančić, Univerzitet u Novom Sadu, u penziji.
2. **Postoji li “pravo na dete”** – prof. dr Zoran Ponjavić, redovni profesor Univerziteta u Kragujevcu.
3. **Porodičnopravni aspekti zabrane dečjeg braka** – prof. dr Olga Jović-Prlainović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici.
4. **Pravo i snaga umnosti – evolucija prava transseksualnih lica** – Melanija Jančić, docentkinja Fakulteta za evropske pravno-političke studije u Novom Sadu, Univerzitet Edukons Sremska Kamenica.
5. **Međunarodno usvojenje – priznanje usvojenja i saglasnost deteta** – dr Uroš Novaković, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
6. **Pravnoistorijski pogled na formu zaključenja braka u srpskom pravu** – Biljana Gavrilović, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
7. **Osnove disfunkcionalne porodice sa osvrtom na Republiku Srbiju** – Anđelka Plavšić Nešić, dipl. pravnik, viši savetnik u državnoj upravi, Beograd, u penziji i Marija Pajić, master vaspitač u Privatnoj predškolskoj ustanovi “Beli dvor”, Beograd.
8. **Posredovanje i arbitraža kao mehanizmi ARS-a** – Ivana Barać, student master studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Urednik: prof. dr Olga Cvejić-Jančić, Univerzitet u Novom Sadu.

3. Upravno-pravna zaštita slobode

1. **Privremene mere u upravnim sporovima u italijanskom i srpskom pravnom sistemu** – prof. dr Dobrosav Milovanović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i dr Paola Savona, savetnik za reformu upravnog sudstva, Ministarstvo pravde.
2. **Overview of the new regulatory violations legal framework of the republic of north macedonia** – Borče Davitkovski, PhD., Faculty of Law “Iustinianus Primus”, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Professor (full) of Administrative Law and Public Administration; Ana Pavlovska Daneva, Ph.D., Faculty of Law “Iustinianus Primus”, Ss. Cyril and Methodius University in Skopje, Professor (full) of Administrative Law and Public Administration and Konstantin Bitrakov, LL.M., Macedonian Academy of Sciences and Arts, Assistant Researcher.
3. **Nekoliko napomena o propisima jedinica lokalne samouprave od značaja za dobrobit životinja** – prof. dr Nataša Stojanović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
4. **Poništavanje i ukidanje rešenja u upravnom postupku** – dr Zoran Lončar, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu
5. **Vanredna pravna sredstva u Zakonu o opštem upravnom postupku Srbije iz 2016. godine** – dr Petar Teofilović, vanredni profesor Fakulteta za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić u Novom Sadu, Univerzitet Union u Beogradu
6. **Izazovi primene savremenih informacionih tehnologija i reforma javne uprave u Republici Srbiji** – dr Zorica Vukašinović Radojičić, vanredni profesor Kriminalističko-policijskog univerziteta, Beograd i Nataša Marković, specijalista kriminalista, Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srbije.
7. **Dostavljanje u upravnom postupku** – prof. dr Zoran Jovanović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu i Uroš Radulović, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
8. **Neophodnost propisivanja prava na žalbu u upravnom sporu** – mr Vesna Vujin Jevtić, viši savetnik u Ustavnom sudu.
9. **Disciplinska odgovornost policijskih službenika** – dr Vesna Bilbija, viši savetnik u Upravnom sudu Republike Srbije.
10. **Primena preventivnih ovlašćenja u praksi zaštitnika građana Republike Srbije** – mr Dragana Petković, viša savetnica Zaštitnika građana i mr Vladimir Milošević, viši savetnik Zaštitnika građana.
11. **Neovlašćena potrošnja električne energije kao upravna stvar u oblasti energetike** – Milan Kovačina, šef Sektora za pravne poslove u Regulatornoj komisiji za energetiku Republike Srpske.
12. **Načela opšteg upravnog postupka** – Aleksandra Vasiljević, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Urednici: prof. dr Dragoljub Kavran, Univerzitet u Beogradu; prof. dr Dobrosav Milovanović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu

PRAVO NA IMOVINU

A. Opšta pitanja – kodifikacije

1. **Povreda zakonitog interesa kao vrsta štete** – prof. dr Miodrag Orlić, profesor Univerziteta i predsednik Udruženja pravnika Srbije.
2. **Načela obligacionog prava u opusu Akademika prof. dr Slobodana Perovića** – prof. dr Branko Morait, sudija Suda BiH.
3. **Naša nacionalna pamet** – Đurđe Ninković, advokat, Advokatska kancelarija Ninković.
4. **Promet delova čovekovog tela u našim novim propisima i Prednacrtu Građanskog zakonika** – prof. dr Nina Planojević, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu i prof. dr Dragica Živojinović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
5. **Prevazilaženje dualizma javne evidencije nepoketnosti i prava na Kosovu i Metohiji – put u bespuće neprava** – dr Duško Čelić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, sedište u Kosovskoj Mitrovici i dr Branko Miletić, saradnik Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, sedište u Kosovskoj Mitrovici
6. **Isključenje restitucije kod pravno neosnovanog obogaćenja u srpskom pravu** – dr Dragan D. Pantić, advokat u Velikom Gradištu.
7. **Kritički osvrt na pojedina rešenja Zakona o stanovanju i održavanju zgrada** – Ljiljana Kovačević Matić, viši savetnik u Kompaniji “Dunav osiguranje”, a.d.

B. Svojina

1.a. Svojina i druga stvarna prava

8. **O izvršnosti založne izjave** – dr Nenad Tešić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
9. **Mogućnost kompenzacije u vansudskom postupku namirenja** – dr Vladimir Crnjanski, docent Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu.
10. **Isprave podobne za upis, izmenu i brisanje hipoteke iz jedinstvene evidencije katastra nepokretnosti i vodova** – dr Milica Torbica, viši savetnik Republičkog geodetskog zavoda.
11. **Sadržina retencije** – dr Aleksandra Pavićević, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
12. **Uzurpacija zemljišta u pravu Republike Srpske** – Dejan Pilipović, master pravnik, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci.

1.b. Svojina i nasleđe

13. **Pravne kontroverze legata per praeceptionem** – dr Vladimir Vuletić, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i dr Valentina Cvetković-Đorđević, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

14. **Ugovor o nasleđivanju i zaveštanje kao pravni osnovi pozivanja na nasleđe** – dr Tamara Đurđić-Milošević, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

C. Ugovor i odgovornost za štetu

15. **Dokazana ili predmnijevana krivnja** – dr Blanka Kačer, docentica Pravnog fakulteta Sveučilišta u Splitu.
16. **Damnum in turba datum** – dr Andreja Katančević, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
17. **Mora creditoris u rimskom pravu** – Nevena Milovanović, doktorand prava, asistent projektnog menadžera Fondacija “Novak Đoković”.
18. **Pojam i elementi zelenaškog ugovora** – dr Darija Marić, Pravni fakultet u Beču, doktorand Pravnog fakulteta u Novom Sadu.

Urednici: prof. dr Miodrag Orlić, Univerzitet u Beogradu; prof. dr Dragor Hiber, Univerzitet u Beogradu.

2. Porezi

1. **Poreska administracija i poreski obveznik u poreskom postupku: “suparnici” ili “sadržnici”** – prof. dr Gordana Ilić Popov, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Osnovni problemi oporezivanja u savremenom društvenom kontekstu** – prof. dr Marina Dimitrijević, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
3. **Primjena budžetskih principa u budžetskom pravu savremenih država i budžetu Evropske unije** – prof. dr Gordana Paović Jeknić, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Crne Gore, Podgorica.
4. **Rešavanje sporova povodom dvostrukog oporezivanja u pravu Evropske unije** – Lidija Živković, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
5. **Start ap kao novi oblik poslovanja i njegov poreski tretman** – dr Suzana Dimić, docent Pravnog fakulteta u Prištini, Kosovska Mitrovica i Danijela Petrović, asistent Pravnog fakulteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.
6. **Pravna zaštita poreskih obaveznika u Republici Severnoj Makedoniji** – dr Sejdefa Džafče, vanredni profesor Fakulteta pravnih i političkih nauka, FON Univerziteta, Skoplje i dr Vesna Pendovska, redovni profesor Pravnog fakulteta “Justinijan Prvi”, Skoplje.
7. **Otvorena pitanja u vezi sa oporezivanjem ekonomije dijeljenja** – dr Bojana Vasiljević Poljašević, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci.

8. **Ekonomski i socijalni efekti poreza na imovinu** – dr Radica Šipovac, profesor Pravnog fakulteta, Univerziteta Privredna akademija – Novi Sad; dr Dejan Logarušić, docent Pravnog fakulteta Univerziteta Privredna akademija – Novi Sad i Vladimir Šipovac, doktorand Univerziteta Privredna akademija – FIMEK, Novi Sad.

Urednik: prof. dr Gordana Ilić Popov, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

3. Privredna društva

1. **Pravni put zakonitog osporavanja prodaje imovine stečajnog dužnika** – dr Dragiša B. Slijepčević, sudija Vrhovnog kasacionog suda.
2. **Pravno dejstvo pobijenog ugovora o prenosu prava na stvarima upisanim u javni registar** – Jasminka Obućina, predsednik Privrednog apelacionog suda u Beogradu.
3. **Izlučna tužba protiv stečajnog dužnika** – Vladimir Vrhovšek, sudija Višeg suda u Beogradu i dr Vladimir Kozar, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Privredna akademija u Novom Sadu.
4. **Pravni okviru preventivnog restrukturiranja u Evropskoj uniji** – dr Đuro M. Đurić, docent Visoke škole strukovnih studija za ekonomiju i upravu, Beograd, profesor Fakulteta za pravne i ekonomske nauke, Univerzitet Zarlanda, Savezna Republika Nemačka i dr Vladimir M. Jovanović, vanredni profesor Fakulteta za ekonomiju i inženjerski menadžment, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu.

Urednici: prof. dr Mirko Vasiljević, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu; dr Dragiša Slijepčević, sudija Vrhovnog kasacionog suda Srbije; Miroslav Nikolić, sudija Ustavnog suda Srbije.

Osiguranje

5. **Ograničenja izbora Načela ugovornog prava reosiguranja kao merodavnog prava** – dr Mirjana Glintić, Istraživač saradnik Instituta za uporedno pravo, Beograd.
6. **Savremeni oblici obaveznog osiguranja u Srbiji** – mr Slobodan Ilijić, član Predsedništva Udruženja pravnika Srbije.
7. **Pravno-organizacioni aspekti poveravanja poslova trećim licima u osiguranju** – Sarita Olević, viši savetnik Kompanije “Dunav osiguranje” a.d.o.; član Nadzornog odbora Udruženja za pravo osiguranja Srbije.
8. **Osiguranje imovine sa osvrtom na sporna pitanja u sudskoj praksi** – Miljan Sekulović, viši pravni zastupnik Kompanije “Dunav osiguranje”, a.d.o. Beograd.

Urednici: dr Nataša Petrović Tomić, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu; prof. dr Vladimir Čolović, Institut za uporedno pravo, Beograd.

4. Međunarodni privredni ugovori, Arbitraža

1. **Obaveze arbitara u međunarodnoj trgovinskoj arbitraži** – prof. dr Jelena S. Perović Vujačić, Predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović, redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
2. **Technic and law – clarifications and challenges** – dr Thomas Meyer, Program Manager at the GIZ.
3. **Neke specifičnosti “arbitraže za oblast Brčko”** – Akademik prof. dr Vitimir Popović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Banjoj Luci.
4. **Merodavno pravo za pravne odnose između banaka koje učestvuju u poslu međunarodnog dokumentarnog akreditiva** – prof dr. Maja Stanivuković, redovni profesor Univerziteta u Novom Sadu i dr Dragan Đorđević, advokat u Novom Sadu.
5. **Povreda prava na pravično suđenje i arbitražni postupak** – prof. dr Dušica Palačković, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
6. **Ugovor o vazdušnom prevozu putnika i stvari u međunarodnom privatnom pravu** – prof. dr Marija Krvavac, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini sa privremenim sedištem u Kosovskoj Mitrovici.
7. **Teorija igara kao metod strukturiranja sporazuma o javno-privatnom partnerstvu** – prof. dr Predrag Cvetković, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
8. **Arbitrabilnost sporova iz prava konkurencije *ratione materiae*** – prof. dr Dijana Marković-Bajalović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Istočnom Sarajevu.
9. **Zaštitni objekt prava konkurencije** – prof. dr Stefan Šokinjov, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
10. **Slučaj zloupotrebe arbitraže ili ignorisanja arbitražnog ugovora** – Rajko Ignjačević, advokat u Beogradu.
11. **Primena međunarodnog prava u međunarodnim investicionim sporovima** – dr Jelena Vukadinović Marković, naučni saradnik u Institutu za uporedno pravo, Beograd.
12. **O grupnom izuzeću ugovora o licenci od zabrane restriktivnih sporazuma u pravu konkurencije Republike Srbije** – Aleksandra Vasić, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.
13. **Ugovor o master franšizingu u svetlu Nacrta srpskog Građanskog zakonika** – Jasna Bujuklić Mitrović, savetnik u Ministarstvu pravde Republike Srbije.
14. **Mogućnost primene UNIDROIT Načela za međunarodne trgovinske ugovore pred međunarodnom arbitražom** – dr Marija Mijatović, docent Fakulteta za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić, Novi Sad, Univerzitet Union.
15. **Uobičajeno boravište u međunarodnom privatnom pravu Srbije** – Uroš Živković, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
16. **Potencijalni problemi arbitražnih odluka u *mergers and acquisitions* transakcijama** – Stefan Jovanović, student master studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Beograd.

17. **Core standards of substantive protection of investment under energy charter treaty** – Katarina Tomić, Junior Associate in Karanović & Partners law firm.

Urednici: Prof. dr Jelena S. Perović Vujačić, Predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović, redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu; dr Thomas Meyer, šef Programa za pravnu reformu, GIZ; dr Nataša Hadžimanović, advokat u *Garbriel Arbitration*, Cirih.

5. Radni odnosi

1. **Otkaz zbog nezakonitog štrajka** – Predrag Trifunović, sudija Vrhovnog kasacionog suda, u penziji.
2. **Uređivanje etičkog postupanja kodeksima – etički kodeks miritelja i arbitara** – dr Ivica Lazović, zamenik direktora u Republičkoj agenciji za mirno rešavanje radnih sporova, Beograd.
3. **Zaštita materinstva u radnopravnim odnosima** – prof. dr Radoje Brković, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu i mr Ratomir Antonović, asistent Fakulteta za pravo, bezbednost i menadžment “Konstantin Veliki”, Univerzitet “Union Nikola Tesla” Beograd.
4. **Regulacija agencijskog zapošljavanja – vladavina i nevladavina prava u praksi** – dr Vladimir Dimitrijević, Izvršni direktor JP “Pošte Srbije”, dr Zoran Ristić, Centar za strateška i primenjena istraživanja JIE, i dr Aleksandar Damnjanović, Centar za strateška i primenjena istraživanja JIE.
5. **Afirmativne mere za zapošljavanje pripadnika nacionalnih manjina u državnoj upravi Republike Srbije** – dr Milica V. Matijević, istraživač saradnik Instituta za uporedno pravo u Beogradu.
6. **Radnopravni položaj penzionera u Srbiji** – Aleksandar Antić, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
7. **Posebna zaštita zaposlene omladine u Republici Srbiji** – dr Dragana Radovanović, docent Pravnog fakulteta za privredu i pravosuđe, Univerzitet Privredna akademija, Novi Sad.
8. **Zaštita slobode veroispovesti na mestu rada** – Vera Bakić, master prava, Zastupnik JP “Putevi Srbije”.
9. **Invalidnost i radna sposobnost u okvirima različitih zakonskih definicija** – dr Vesna Stojanović, docent Fakulteta za poslovne studije i pravo, Univerzitet Union – Nikola Tesla u Beogradu.

Urednik: Predrag Trifunović, sudija Vrhovnog kasacionog suda, u penziji.

6. Banke i bankarski poslovi

1. **Jačanje prava korisnika bankarskih usluga** – prof. dr Mirjana Knežević, redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

2. **Etika na tržištima kapitala: oksimoron ili *conditio sine qua non*** – dr Predrag Dedeić, samostalni konsultant.
3. **Novе regulatorne nadležnosti Evropske centralne banke u evropskom monetarnom pravu** – dr Marko Dimitrijević, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.

Urednik: prof. dr Stojan Dabić, Međunarodni centar za razvoj finansijskog tržišta, Beograd.

Četvrta katedra

PRAVO NA INTELEKTUALNU TVOREVINU

1. **Suspenzija isključivih prava autora i prava na naknadu** – Dimitrije P. Milić, dugogodišnji sudija Vrhovnog suda Srbije, sada advokat u Beogradu.
2. **Opasnosti zamene posle kupovine u evropskom i nemačkom pravu žiga** – dr Božin Vlašković, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
3. **Upravljanje interpretatorskim pravom od strane organizacije za kolektivno ostvarenje prava** – dr Sanja Danković-Stepanović, profesor Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu.
4. **Oglašavanje ništavim patenata i malih patenata** – dr Snežana Šarboh, samostalni savetnik Zavoda za intelektualnu svojinu, Beograd.
5. **Zvučni žig** – Njegoslav Jović, MA, viši asistent Pravnog fakulteta Univerzitet u Banjoj Luci.
6. **Merodavno pravo za zaštitu pronalazaka iz radnog odnosa** – dr Jelena Belović, profesor, i Gordana Damjanović, asistent, Pravni fakultet Univerziteta u Prištini, Kosovska Mitrovica.
7. **Pronalasci zaposlenih na visokim školama u nemačkom pravu** – dr Ksenija Vlašković, pravno kadrovski analitičar Rektorata Univerziteta u Kragujevcu.
8. **Vina sa geografskim poreklom i geografske oznake porekla** – dr Mario Lukinović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta Union u Beogradu i Zoran Dragojević, rukovodilac Grupe za dizajn i oznake geografskog porekla Zavoda za intelektualnu svojinu Srbije.

Urednik: Dimitrije Milić, advokat u Beogradu.

Peta katedra

PRAVO NA PRAVDU

1. Sud u koneksitetu pravde

1. **Zaštita prava deteta u postupcima građanskopravne zaštite** – prof. dr Gordana Stanković, profesor Univerziteta u Nišu i prof. dr Marija Ignjatović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.

2. **Vještačenje u građanskom sudskom postupku** – prof. dr Duško Medić, sudija Ustavnog suda Republike Srpske.
3. **Parnični postupak kao korektivan način prilikom raspravljanja zaostavštine** – dr Milena Trgovčević Prokić, sudija Dugog osnovnog suda u Beogradu.
4. **Obaveza postupanja javnih beležnika i razlozi za uskraćivanje preduzimanja javnobeležničke radnje** – Gordana Jovanović, javni beležnik Trećeg osnovnog suda u Beogradu.
5. **Mogući oblici poravnjanja koji se sprovode u izvršnom postupku** – prof. dr Nebojša Šarkić, dekan, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Union, Beograd i Zoran Vavan, asistent Fakulteta za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkić, Novi Sad.
6. **Izvršenje odluka u vezi s porodičnim odnosima** – prof. dr Dušica Palačković, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu i mr Jelena Čanović, doktorand, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
7. **Novi postupak dobrovoljnog namirenja pred javnim izvršiteljem** – mr Vujadin Masnikosa, zamenik predsednika Komore javnih izvršitelja Republike Srbije.

Urednik: prof. dr Gordana Stanković, Univerzitet u Nišu.

2. Međunarodni odnosi i pravda

a) Međunarodno pravo – elementi inostranosti

1. **Problem u vezi sa tumačenjem člana III GATT-a: određivanje sličnih proizvoda i ograničavanje nacionalnih politika** – prof. dr Rodoljub Etinski, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu, u penziji, i profesor Pravnog fakulteta Univerziteta Donja Gorica u Podgorici.
2. **Veliki jubileji temelja međunarodnog prava oružanih sukoba** – prof. dr Boris Krivokapić, redovni profesor i naučni savetnik, Poslovni i pravni fakultet “Union – Nikola Tesla”, Beograd i Pravni fakultet Samarskog nacionalnog univerziteta “S.P. Koroljov”, Samara.
3. **Razgraničenje Slovenije i Hrvatske na Jadranskom moru** – dr Duško Dimitrijević, naučni savetnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd.
4. **Praksa ugovornih tela Ujedinjenih nacija u oblasti zaštite ljudskih prava** – dr Bojana Čučković, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
5. **Međunarodnopravni status Bosne i Hercegovine** – dr Matej Savić, docent Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci.
6. **Prirodno pravo u temelju pravnih akata o zaštiti ljudskih prava i prakse Evropskog suda za ljudska prava** – dr Jelena Milenković, savetnik u Državnom pravobranilaštvu RS.

7. **Pravo na život sagledano kroz prizmu apsolutnih ljudskih prava** – Ana Zdravković, studentkinja doktorskih studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Urednik: prof. dr Rodoljub Etinski, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu, u penziji.

b) Pravo Evropske Unije

1. **Kolektivne tužbe u međunarodnim investicionim arbitražama** – prof. dr Radovan D. Vukadinović, profesor Univerziteta u Kragujevcu i Banjoj Luci, član Akademije nauka i umjetnosti Banja Luka.
2. **Pohvala pravnom “razumu”** – dr Marko Babić, docent Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Generalni konzul Republike Hrvatske u Mostaru, Bosna Hercegovina i dr Eduard Kunštek, redoviti profesor u trajnom zvanju, Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci.
3. **Bilateralni pristup procesu evropskih integracija – održivost švajcarskog modela u kontekstu izmenjenih okolnosti u Evropskoj uniji** – dr Jelena Čeranić Perišić, viši naučni saradnik, Institut za uporedno pravo, Beograd.
4. **Kriza vrednosti u Evropskoj uniji – uzdrmani temelji** – dr Maja Lukić Radović, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i mr Marija Vljaković, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
5. **Geološko skladištenje ugljen-dioksida u pravnom okviru Evropske unije i Republike Srbije** – dr Branislava Lepotić Kovačević, predsednica Udruženja za pravo energetike Srbije i Miloš Kuzman, podpredsednik Udruženja za pravo energetike Srbije.
6. **Upravljanje ljudskim resursima u EU: obrazovanje i migracije** – dr Marijana Maksimović, naučni saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu i dr Nada Novaković, naučni saradnik Instituta društvenih nauka u Beogradu.
7. **Zaštita ličnih podataka posade broda** – dr Iris Bjelica Vlajić, docent Visoke brodarske škole akademskih studija u Beogradu.

Urednik: prof. dr Radovan Vukadinović, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.

Šesta katedra

PRAVO NA PRAVNU DRŽAVU

1. **Teorija izjednačavanja K. Engiša i A. Kaufmana kao paradigma umnosti pravničkog rasuđivanja i odlučivanja** – prof. dr Saša Bovan, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Marija Jakovljević, asistent Akademije poslovnih strukovnih studija u Beogradu.

2. **Lepota pravednog prava: ogled o pravnoj estetici** – Akademik Vlado Kambovski, redovni profesor Pravnog fakulteta “Jutinijan Prvi” u Skoplju.
3. **Pravo na privatnost i zaštita ličnih podataka** – dr Igor Kambovski, vanredni profesor Pravnog fakulteta, Univerzitet “Goce Delčev”, Štip, Makedonija.
4. **Prilog kritici doktrine o naučnoj bezvrednosti jurisprudencije** – dr Zoran Jelić, publicista, Beograd.
5. **Osnovni principi praktične razumnosti Džona Finisa** – dr Sanja Đurđić, vanredni profesor i rukovodilac studijskog programa Pravo, Fakultet za pravne i poslovne studije “dr Lazar Vrkatić”, Univerzitet Union u Beogradu.

Urednik: prof. dr Saša Bovan, profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Ustavno pravna pitanja

6. **Pouke i poruke Namesničkog ustava iz 1869.** – prof. dr Vladan Petrov, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, i sudija Ustavnog suda Srbije.
7. **Garancije prava na pravično suđenje u krivičnom postupku** – dr Dragoljub Drašković, predsednik Ustavnog suda Crne Gore.
8. **Namesnički ustav Kneževine Srbije – koren upravnog sudstva u Srbiji** – Ljubodrag Pljakić, sudija Vrhovnog kasacionog suda, u penziji.
9. **Grad Beograd u Ustavnom sistemu Republike Srbije** – dr Marko Stanković, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
10. **Zakonsko uređivanje neteritorijalne manjinske samouprave u svetlu shvatanja Ustavnog suda Srbije** – Vladimir Đurić, naučni saradnik, Institut za uporedno pravo Beograd.
11. **Sloboda vjeroispovijesti u praksi Evropskog suda za ljudska prava i Ustavnog suda Crne Gore** – mr Hamdija Šarkinović, sudija Ustavnog suda Crne Gore
12. **Trampova reforma Vrhovnog suda** – Đorđe Marković, master pravnik, asistent Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
13. **Pravna sigurnost u ustavno-sudskoj praksi Srbije** – Danijela Dukić, sudija Privrednog apelacionog suda u Beogradu i član Nacionalne mreže za zaštitu ljudskih prava u Republici Srbiji.
14. **Ustavno sudstvo u funkciji zaštite nezavisnosti sudske vlasti** – prof. dr Osman Kadriu, sudija Ustavnog suda Republike Severna Makedonija.
15. **Poslanički imunitet** – prof. dr Mladen Vukčević, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta “Mediteran” u Podgorici i mr Ivan Vukčević, Projekt koordinator u NVO Centar za monitoring i istraživanje, Podgorica.
16. **Ustavnosudska zaštita prava na pravno sredstvo povređeno odnosno uskraćeno u izvršnom postupku** – Besfort Ramadani, savetnik Ustavnog suda, Beograd.
17. **Izbor sudija u Srbiji, Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini nezavisnost i(li) legitimitet** – dr Darko Golić, vanredni profesor Pravnog fakulteta u Novom Sadu, Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu.

18. **Etničko prekrajanje granica izbornih jedinica – primer Kraljevine Jugoslavije** – Dušan Ilić, Istraživač saradnik Instituta za Evropske studije u Beogradu.

Urednik: prof. dr Vladan Petrov, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Časopis “*PRAVNI ŽIVOT*”, br. 7–8, 2019.

Radovi za nagradu “PROFESOR SLOBODAN PEROVIĆ”

1. **Pravo i snaga umnosti – posvećeno osnivaču Kopaoničke škole prirodnog prava Akademiku Prof. Dr Slobodanu Peroviću** – Kristina Balnožan, master prava, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, polaznik početne obuke Pravosudne akademije RS za sudije i javne tužioce.
(Plenarna sednica 32. Susreta)
2. **Eutanazija danas: himera prošlosti – hidra budućnosti** – David Vučinić, student osnovnih studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
(Plenarna sednica 32. Susreta)
3. **Položaj sudija u sistemu medijacije** – Andrea Nikolić, student doktorskih studija na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu.
(Plenarna sednica 32. Susreta)
4. **Sportsko pravo i transferi igrača u fudbalu** – Ognjen Kočević, student osnovnih studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
(sekcija: Sport)
5. **Odgovornost za krivična dela učinjena putem štampe ili drugih sredstava javnog informisanja** – Ivana Radisavljević, master pravnik, saradnik u nastavi, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
(sekcija: Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti)
6. **Pravni okvir suzbijanja trgovine maloletnim licima** – Jovana Krvavac, master maloletničkog krivičnog prava.
(sekcija: Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti)
7. **Računarsko pretraživanje podataka u krivičnoprocesnom zakonodavstvu Republike Srbije od legitimnog ka nelegitimnom osnovu za ograničavanje prava na zaštitu podataka o ličnosti** – Nikola Paunović, ataše u Ministarstvu spoljnih poslova Republike Srbije i doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
(sekcija: Krivično-pravna i procesna zaštita ličnosti)
8. **“Odricanje u korist” formalnog prava – izgradnja efikasnije zabrane zloupotrebe subjektivnih prava** – dr Srđan Radulović, docent Pravnog fakulteta Univerziteta u Prištini, sedište u Kosovskoj Mitrovici.
(sekcija: Opšta pitanja – kodifikacije)

9. **Imovinska odgovornost internet portala za povredu časti i ugleda putem komentara anonimnih internet korisnika** – Saša Tucaković, student Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu.
(sekcija: Opšta pitanja – kodifikacije)
10. **Komorijenti u senci međunarodnog privatnog prava** – Milica Arsić, doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
(sekcija: Svojina i nasleđe)
11. **Automatska razmena obaveštenja u poreskoj materiji i pozicija Republike Srbije** – Iva Ivanov, savetnik u Sektoru za fiskalni sistem Ministarstva finansija Republike Srbije; doktorand Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
(sekcija: Porezi)
12. **Položaj subordiniranih stečajnih poverilaca u postupku reorganizacije** – dr Marko Radović, sudijski savetnik u Vrhovnom kasacionom sudu Srbije.
(sekcija: Privredna društva)
13. **The issue of copyright entitlement over computer programs created under employment relationship in the legislation of the European Union** – Stefan Despot, master pravnik evropskih integracija Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
(katedra: Pravo na intelektualnu tvorevinu)
14. **Izvršenje presuda i odluka Evropskog suda za ljudska prava** – Rastko Nešković, samostalni savetnik, Državno pravobranilaštvo; student master studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
(sekcija: Međunarodni odnosi i pravda)
15. **Mandat narodnih poslanika u Republici Srbiji** – Aleksa Škundrić, student osnovnih studija Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu.
(sekcija: Ustavno pravna pitanja)

Urednik: prof. dr Jelena S. Perović Vujačić, Predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović.

Časopis “*REVIJA KOPAONIČKE ŠKOLE PRIRODNOG PRAVA*”, br. 1/2019.

1. **Does Review on the Ground of Imprévision Breach the Principle of the Binding Force of Contracts** – Bénédicte Fauvarque-Cosson, Državni savetnik u Conseil d’Etat, saradnik Pravnih fakulteta i bivši profesor na Univerzitetu Panthéon Assas Paris 2
(sekcija: Međunarodni privredni ugovori, arbitraža)
2. **Right to a Clean Environment: Role of Contracts and Contract Law** – Prof. dr Larry A. DiMatteo, profesor na Levin College of Law, Univerzitet na Floridi
(sekcija: Međunarodni privredni ugovori, arbitraža)
3. **Contract Interpretation According to the Croatian Obligations Act** – Prof. dr Davor Babić, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Zagrebu
(sekcija: Međunarodni privredni ugovori, arbitraža)

4. **The Enforceability of Smart Contracts** – dr Mateja Đurović, vanredni profesor, King's College London i Franciszek Lech, istraživač, King's College London
(sekcija: Međunarodni privredni ugovori, arbitraža)
5. **Razgraničenje ugovora o delu i ugovora o prodaji** – dr Jovan Nikčević, advokat u Beogradu
(sekcija: Međunarodni privredni ugovori, arbitraža)
6. **Ključna pitanja ugovora o međunarodnoj distribuciji** – Ljubica Tomić, advokat u Beogradu
(sekcija: Međunarodni privredni ugovori, arbitraža)
7. **Legal Transplants and the Metalegal Factors Impacting on Legal Change in Secured Transactions Law** – dr Francesca Fiorentini, vanredni profesor, IUSLIT, Univerzitet u Trstu
(sekcija: Međunarodni privredni ugovori, arbitraža)
8. **Obligations of Arbitrators in International Commercial Arbitration** – Prof. dr Jelena S. Perović Vujačić, Predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović, redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
(sekcija: Međunarodni privredni ugovori, arbitraža)
9. **Međunarodna trgovačka arbitraža i međunarodno privatno pravo** – Prof. dr Milena Petrović, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Kragujevcu
(sekcija: Međunarodni privredni ugovori, arbitraža)
10. **Consumer ADR: The Albanian Experience in Transporting EU Directive 2013/11** – Prof. dr Nada Dollani, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Tirani
(sekcija: Međunarodni privredni ugovori, arbitraža)
11. **Ogledni postupak ili postupak za rješavanje spornog pravnog pitanja – sličnosti i razlike** – dr Aleksandra Maganić, vanredni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Zagrebu
(sekcija: Međunarodni privredni ugovori, arbitraža)
12. **Uticaj stručnosti sudskih veštaka za aktuarstvo na efikasnost rešavanja sudskih sporova** – Prof. dr Jelena Kočović, redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i dr Marija Koprivica, docent na Ekonomskom fakultetu Univerziteta u Beogradu
(sekcija: Sud u koneksitetu pravde)
13. **Djelovanje zajednice (poola) prava glasa** – akademik dr Jakša Barbić, redovni član Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, profesor emeritus Univerziteta u Zagrebu
(sekcija: Privredna društva)
14. **Trends in Respect of Specialization of Commercial Disputes Judiciary** – Prof. dr Goran Koevski, redovni profesor i dekan Pravnog fakulteta Univerziteta "Sv. Kiril i Metodije", Skoplje i dr Darko Spasevski, docent Pravnog fakulteta Univerziteta "Sv. Kiril i Metodije", Skoplje
(sekcija: Privredna društva)
15. **Dva osnovna cilja restrukturiranja** – Prof. dr Vladimir Čolović, redovni profesor i naučni savetnik, Institut za uporedno pravo, Beograd
(sekcija: Privredna društva)

16. **Interpretacija prava između ravnoteže i razumnosti u sudskoj praksi Evropske unije** – Prof. dr Gian Antonio Benacchio, redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Trentu
(sekcija: Pravo EU)
17. **Pravila o poreklu robe kao nova granica spoljnotrgovinske liberalizacije** – Prof. dr Predrag Bjelić, redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
(sekcija: Međunarodni privredni ugovori, arbitraža)
18. **Pregovori SAD i Japana o novom bilateralnom trgovinskom sporazumu** – Prof. dr Radovan Kovačević, redovni profesor Ekonomskog fakulteta Univerziteta u Beogradu
(sekcija: Međunarodni privredni ugovori, arbitraža)

Urednik: prof. dr Jelena S. Perović Vujačić, Predsednik Kopaoničke škole prirodnog prava – Slobodan Perović

CIP - Каталогизација у публикацији

Народна библиотека Србије, Београд

34:929 Перовић С.

340.12(082)

342.7:177.9(082)

КОПАОНИЧКА школа природног права. Сусрет (32 ; 2019 ; Копаоник)

Završni dokument : Pravo i snaga umnosti : posvećeno osnivaču Kopaoničke škole akademiku prof. dr Slobodanu Peroviću / Kopaonička škola prirodnog prava, trideset drugi susret, Kopaonik, 13-17. decembra 2019. - Beograd : Kopaonička škola prirodnog prava, 2020 (Novi Sad : Futura). - 197 str. ; 24 cm

Tiraž 200. - Str. 7-47: Akademik prof. dr Slobodan Perović Osnivač Kopaoničke škole prirodnog prava : plemeniti glas univerzuma / Jelena S. Perović Vujačić, Marko S. Perović. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-903009-6-9

а) Перовић, Слободан (1932-2019) б) Природно право -- Зборници в) Права човека -- Зборници

COBISS.SR-ID 14125577

